

”Otaen huomioon hänen tilansa ja tarve”

—

**Tutkielma edunvalvojan määräämisen edellytyksistä täysi-ikäiselle
tämän vastustamisesta huolimatta**

Lapin yliopisto
Maisteritutkielma
Anna Kivelä
Oikeustieteiden tiedekunta
Hyvinvointioikeus
Syksy 2022

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Ottaen huomioon hänen tilansa ja tarve – Tutkielma edunvalvojan määräämisen edellytyksistä täysi-ikäiselle tämän vastustamisesta huolimatta

Tekijä: Kivelä, Anna Elina

Oppiaine: Hyvinvointioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: X + 67

Vuosi: 2022

Tiivistelmä:

Täysi-ikäiselle voidaan määrätä edunvalvoja holhustoimilain (1999/442) asettamien edellytysten täyttyessä, mikäli hän ei edunvalvojan määräämistä vastusta, tai hänen vastustamiselleen ei ole riittävää aihetta ottaen huomioon hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve. Tutkielman tavoitteena on selvittää, miten edunvalvontaan esitetyn esittämän vastustamisen tulisi vaikuttaa edunvalvojan määräämistä koskevaan prosessiin sekä edunvalvontakynnykseen. Oikeusdogmaattinen tutkimus tarkastelee aihetta erityisesti lainsäädännön ja oikeuskäytännön kautta.

Ihmisarvon kunnioittaminen on holhustoimen pääperiaate, joka ohjaa kaikkea ratkaisutoimintaa ja jota muut periaatteet täsmentävät. Aiheen kannalta keskeisimmäksi tarkasteltaviksi periaatteiksi nousevat itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä suojaamisen periaate. Nykyaikaisessa edunvalvontaoikeudessa tavoitteena on tukea yksilön itsemääräämisoikeutta mahdollisimman pitkälle. Suojaamisen periaate tulee määrääväksi, kun on selkeää näyttöä, että suojaamisen tarve on ilmeistä. Henkilön vastustaessa edunvalvontaa edellytetään, että ilman edunvalvontaa hänen tärkeät etunsa ovat konkreettisesti vaarantuneet.

Edunvalvonnan tarvetta selvittäessä on aiheellista selvittää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, pystyykö edunvalvontaan esitetty ottamaan asiaan kantaa, mikä hänen mielipiteensä on, ja mikäli hän vastustaa edunvalvontaa, mihin seikkoihin hänen vastustamisensa perustuu ja kohdistuu. Edunvalvonnan tarpeen selvittäminen kohdistuu yleensä henkilöihin, joiden toimita- ja ymmärryskyky ovat alentuneet, minkä vuoksi kirjallisen kuulemisen lisänä henkilökohtainen kuuleminen on perusteltua asian asianmukaiseksi selvittämiseksi. Asian selvittämisessä tulee erityinen huomio kiinnittää epäselvien ja riitaisten seikkojen huolelliseen selvittämiseen. Tuomioistuimessa tulee yleensä järjestettäväksi suullinen pääkäsittely riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Edunvalvontapäätöksen tulee huomioida yksilöllisesti päämiehen tarpeet ja turvata hänen itsemääräämisoikeutensa toteutuminen mahdollisimman laajana.

Avainsanat: edunvalvontaoikeus, edunvalvonta, holhustoimi, itsemääräämisoikeus

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

Sisällys

Lähteet	V
Lyhenteet	X
1. Johdanto.....	1
1.1. Aihe, tutkimuskysymys ja rajaukset	1
1.2. Keskeiset käsitteet ja käytetyt termit	5
1.2.1. Metodi ja lähdeaineisto	6
2. Holhoustoimi ja edunvalvonnan tarkoitus.....	9
2.1. Holhoustoimen tarkoitus ja keskeiset periaatteet sekä arvot	9
2.2. Holhoustoimen kehitys	13
2.3. Edunvalvojan määräämisen edellytykset.....	16
2.4. Kansainvälinen vertailu	21
3. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen	24
3.1. Itsemääräämisoikeus perusoikeutena.....	24
3.1.1. Oikeus itsemääräämiseen	24
3.1.2. Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen.....	27
3.2. Suojaamisen periaate	28
3.2.1. Suojaamisen periaate holhoustoimen ratkaisuperiaatteena	28
3.2.2. Oikeustoimen pätemättömyys suojan keinona.....	31
3.2.3. Suojaaminen taloudellisilta rikoksilta	34
3.3. Itsemääräämisoikeus holhoustoimessa	34
4. Edunvalvojan määrääminen henkilön vastustaessa edunvalvontaa.....	38
4.1. Selvitys edunvalvonnan tarpeesta	38
4.1.1. Holhousviranomaisen rooli edunvalvonnan tarpeen selvittämisessä	38
4.1.2. Lääkärinlausunto edunvalvonnan tarpeesta	42
4.1.3. Asianosaisen ja läheisten kuuleminen.....	44
4.2. Edunvalvonta-asian käsittely tuomioistuimessa	48

4.3. Päätös edunvalvojan määräämisestä.....	52
4.3.1. Edunvalvontaa koskevan päätöksen antaminen ja täytäntöönpano.....	52
4.3.2. Edunvalvojan tehtävät.....	53
4.3.3. Edunvalvojan henkilö.....	55
4.3.4. Edunvalvonnan kesto.....	59
5. Erityiskysymyksiä.....	61
5.1. Väliaikainen määräys.....	61
5.2. Prosessiedunvalvojan määrääminen.....	62
6. Johtopäätökset.....	65

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Aalto, Johanna: Arvotodellisuus – Tutkimus päämiehen asemasta holhoustoimen järjestelmässä. *Acta electronica Univesitatis Lapponiensis* 280. Saatavissa: <http://urn.f/URN:ISBN:978-952-337-212-2>. Lapin yliopisto 2020.

Feinberg, Joel: *Rights, Justice, and the bounds of liberty: essays in social philosophy*. Princeton University Press. Princeton, NJ 1980.

Halijoki, Juha: *Uskottu mies ja edunvalvonta*. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1988.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: *Perusoikeudet*. 2. uud. painos, sähköisesti päivitettävä teos. WSOYpro. Helsinki 2011.

Helin, Markku: Edunvalvojan päätösvallan rajoista, *Lakimies* 6–7/2001, s. 1070–1088.

Helin, Markku: Edunvalvojan päätösvalta päämiehen henkilöä koskevassa asiassa, *Oikeustieto* 3/2013, s. 4–5.

Helin, Markku: Edunvalvojan määräämiskynnys, kun joku itse tahtoo edunvalvontaan. *Oikeustieto* 5/2016, s. 12–14.

Hemmo, Mika: *Sopimusoikeus I*. Helsinki 2003. 2. uud. painos. Talentum. Helsinki 2003.

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: *Kirjoitetaan juridiikkaa*. 3. painos. Talentum. Helsinki 2010.

Juva, Kati: Neuropsykiatrisen potilaan oikeudellisen toimintakyvyn arviointi, *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 2013;129(18): s. 1886–1892.

Juva, Kati – Erkinjuntti, Timo – Hietanen, Marja – Koponen, Hannu – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Luoma, Sirkka-Liisa – Pirttilä, Tuula: Alzheimerin tauti ja edunvalvonta. *Suomen Lääkärilehti* 2005;60(45), s. 4645–4649.

Kangas, Urpo: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä. Gummerus Oy. Jyväskylä 1987.

Kangas, Urpo: Päämiehen etu, edunvalvojan etu ja tertius. Teoksessa: Juhlajulkaisu Esko Hoppu, toim. Heikki Halila, Mika Hemmo & Lena Sisula-Tulokas. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, sarja C 36. Suomalainen lakimiesyhdistys. Jyväskylä 2005.

Kolehmainen, Antti: Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus, Lakimies 3–4/2019, s. 289–312.

Kuuliala, Matti: Edunvalvontaan esitetyn kuuleminen alioikeudessa. Suomalainen lakimiesyhdistyksen julkaisua, sarja A n:o 303. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2011.

Linna, Tuula: Hakemuslainkäyttö. Talentum. Helsinki 2009.

Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Sähköisesti päivitettävä teos. Alma Talent. Helsinki 2018.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema. Gummerus Oy. Jyväskylä 2003.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Vanhuuden haavoittuvuus ja lainsäädäntö. Teoksessa: Vanhuus ja haavoittuvuus, toim. Sarvimäki Anneli – Heimonen Sirkkaliisa – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna. Edita. Helsinki 2010.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Päämies rationaalisen toimijana – teoriaa ja käytäntöä edunvalvonnassa olevan ihmisen itsemääräämisoikeudesta, Lakimies 1/2018, s. 3–28.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Juva, Kati – Pirttilä, Tuula: Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi, Lakimies 6/2006, s. 942–970.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Karvonen Kälkäjä. Anja: Vanhuusoikeuden perusteet, 2017

Neuvonen, Riku – Rautiainen, Pauli: Perusoikeuksien tunnistaminen ja niiden sisällön määrittäminen Suomen perusoikeusjärjestelmässä, Lakimies 1/2015, s. 222–248.

Oksanen, Anne: Edunvalvojan määrääminen, Oikeustieto 3/2009, s. 5–9.

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum. Helsinki 2012.

Pietarinen, Juhani – Launis, Veikko – Räikkä, Juha – Lagerspetz, Eerik – Rauhala, Marjo – Oksanen, Markku: Oikeus itsemäärämiseen. Painatuskeskus. Helsinki 1994.

Roiko-Jokela, Heikki: Suvun vallasta edunvalvontaan – Suomalaisen holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle. Minerva Kustannus Oy. Jyväskylä 2006.

Saarenpää, Ahti: Menetetyt systeemit. Teoksessa: Minun metodini, toim. Juha Häyhä. Werner Söderström Lakitieto Oy. Porvoo 1997.

Saarenpää, Ahti: Holhouksesta edunvalvontaan, teoksessa Pohjois-Suomen tuomarikoulu, julkaisuja 1–2/2000. Rovaniemi 2000.

Saarenpää, Ahti: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus. Teoksessa: Oikeusjärjestys, osa I, 8. täydennetty painos, toim. Timo Tammilehto. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 59. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi 2012, s. 218–409.

Saarenpää, Ahti – Mattila, Heikki – Mikkola, Matti: Holhous – yhteiskunnallinen ongelma. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1972.

Sarja, Mikko: Perusoikeudet edunvalvonnan laillisuusvalvonnassa, Lakimies 3/2007, s. 374–396.

Sarja, Mikko: Edunvalvonta ja läheiset, Edilex 2017/28. Saatavissa: www.edilex.fi/artikkelit/17808. Luettu 23.11.2022.

Tornberg, Johanna: Edunvalvonta, itsemäärämisoikeus ja oikeudellinen laatu. Acta Universitatis Lapponensis 221. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi 2012.

Tornberg, Johanna – Kuuliala, Matti: Suomen edunvalvontaoikeus. Talentum. Helsinki 2015.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. WSOY Lakitieto. Helsinki 2001.

Välimäki, Pertti: Edunvalvontaoikeus. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2013.

Virallislähteet

HE 146/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 1998.

HE 72/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta. Helsinki 2002.

HE 52/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta. Helsinki 2006.

HE 45/2008 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä sekä holhoustoimesta annetun lain 8 §:n ja valtion oikeusaputoimistoista annetun lain 6 §:n muuttamisesta. Helsinki 2008.

HE 10/2019 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle Digi- ja väestötietoviraston toimialaa koskevien lakien muuttamiseksi. Helsinki 2019.

HaVL 19/1998 vp. Hallintovaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä holhouslainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 1998.

LaVM 20/1998 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä holhouslainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 1998.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. Helsinki 1994.

Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults.

Lääkärinlausunto holhousasioissa, Sosiaali- ja terveysministeriön määräyskokoelma 1999:51.

Oikeuskäytäntö ja laillisuusvalvojen ratkaisut

KKO 1938 II 592

KKO 2004:38

KKO 2004:44

KKO 2005:2

KKO 2009:7

KKO 2012:109

Helsingin HO 27.10.2015, S 15/1166

Itä-Suomen HO 17.3.2011, S 10/896

HD 4.11.1999, Ö1030-99

EAOA 28.4.2006, 2848/4/04

EOA 3.2.2017, 683/2016

EOA 28.6.2021, 1726/2020

EOA 1.7.2021, 2029/2020

Internet-lähteet

Maistraattirekisterien avoin data. Saatavissa: <https://dvv.fi/avoin-data>. Luettu 21.11.2021.

Tilastokeskus: Väestöennuste 2021–2070. Saatavissa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaenn/statfin_vaenn_pxt_128t.px/chart/chartViewLine/. Luettu 22.11.2022.

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EAOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
HD	Högsta domstolen
HL	hallintolaki
HO	hovioikeus
HolhL	holhouslaki 34/1898
HolhTL	holhoustoimilaki 442/1999
KKO	korkein oikeus
OK	oikeudenkäymiskaari
OikTL	oikeustoimilaki
PL	perustuslaki 731/1999
RL	Rikoslaki (39/1889)

1. Johdanto

1.1. Aihe, tutkimuskysymys ja rajaukset

Työskennellessäni holhousviranomaisessa (maistraatissa ja Digi- ja väestötietovirastossa) holhoustoimen asiantuntijana edunvalvojan määräämistä ja edunvalvonnan tarpeen selvittämistä koskevien asioiden parissa yksi usein toistuva ja haastava kysymys oli se, tulisiko henkilölle hakea tuomioistuimelta edunvalvojan määräämistä, kun hän itse sitä vastustaa. Näissä tilanteissa oli usein ristiriidassa edunvalvontaan esitetyn oma halu hoitaa taloudelliset asiansa parhaaksi katsomallaan tavalla muiden siihen puuttumatta ja muiden, usein läheisten tai esimerkiksi sosiaaliviranomaisten, huoli asioiden asianmukaisesta hoitumisesta ja henkilön taloudellisesta turvallisuudesta.

Holhoustoimilaissa (laki holhoustoimesta, 1999/442, jäljempänä myös HolhTL) edunvalvojan määräämisen vastustamiseen otetaan kantaa lyhyesti mutta ytimekkäästi:

Edunvalvoja voidaan määrätä, jos se, jonka etua olisi valvottava, ei tätä vastusta. Jos hän vastustaa edunvalvojan määräämistä, edunvalvoja voidaan kuitenkin määrätä, jos vastustamiselle ei hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve huomioon ottaen ole riittävää aihetta (HolhTL 8.2 §).

Lain säännös on kovin joustava ja jättää runsaasti tilaa harkinnalle. Tämä on toisaalta perusteltuakin. Edunvalvonnan tarpeen arviointi tulee tapahtua tapauskohtaisesti, jotta voidaan päätyä yksilön edun mukaiseen ratkaisuun. Elämäntilanteet, joissa holhousviranomaisen tai tuomioistuimen on tarpeen arvioida henkilön edunvalvonnan tarvetta, ovat kovin yksilöllisiä ja keskenään erilaisia, eikä olisi mielekäästä luetella tyhjentävästi tilanteita, joissa edunvalvojan määrääminen vastustamisesta huolimatta on perusteltua.

Edunvalvojan määräämisellä voi olla yksilölle suurikin merkitys, minkä vuoksi päätöksen erityisen huolellinen harkinta ja määräämisedellytysten tulkinta korostuu tilanteissa, joissa henkilö itse vastustaa edunvalvojan määräämistä. Tuota harkintaa ohjaavat laissa ilmaistun edunvalvonnan määräämisedellytysten ohella edunvalvontaoikeuden periaatteet. Toisaalta viranomaisen harkintavaltaa ohjaavat myös muun muassa perustuslaki, hallintolaki ja hallinto-oikeudelliset periaatteet.

Tarkastelen edunvalvontaan esitetyn esittämän vastustamisen merkitystä niin aineellisesta kuin prosessuaalisestakin näkökulmasta. Tutkielmani ensimmäisenä tavoitteena on selvittää, millä edellytyksin edunvalvontaa vastustavalle henkilölle voidaan määrätä edunvalvoja. Lähtöoletuksena voidaan pitää, että henkilön vastustaessa edunvalvontakynnyksen tulee olla huomattavasti korkeampi kuin silloin, kun henkilö itse suhtautuu asiaan myötämielisesti tai ei tilansa vuoksi kykene lainkaan ottamaan siihen kantaa. Edunvalvojan määräämisen edellytysten on toisaalta täytyttävä silloinkin, kun henkilö itse toivoo edunvalvojaa. Voidaan siis pohtia, millainen vaikutus henkilön omalla mielipiteellä edunvalvonnan tarpeen selvittämisessä ja edunvalvontakynnyksen täyttymisessä on. Millainen tulee olla tuo lainkohdassa mainittu henkilön tila ja edunvalvonnan tarve, jotta voidaan katsoa, että hänen vastustamiselleen ei ole riittävää aiheutta?

Toinen tutkimusongelma keskittyy asian prosessuaaliseen puoleen. Henkilön vastustaessa edunvalvontaa päätöksen edunvalvojan määräämisestä voi tehdä ainoastaan yleinen tuomioistuin. Useimmiten tuollainen prosessi käynnistyy ensin holhousviranomaisessa, jolle kuka tahansa voi tehdä ilmoituksen edunvalvonnan tarpeesta olevasta henkilöstä. Holhousviranomainen selvittää edunvalvonnan tarvetta, ja tarvittaessa tekee käräjäoikeudelle hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi. Mielenkiintoni tutkielmassani kohdistuu ensinnäkin edunvalvonnan tarpeen selvittämisen prosessiin niin holhousviranomaisessa kuin tuomioistuimessakin kuin myös toisekseen tuomioistuimen antaman edunvalvojan määräämistä koskevan päätöksen sisältöön. Pysin tutkimaan, miten edunvalvontaan esitetyn ilmaisema edunvalvojan määräämisen vastustaminen vaikuttaa asian käsittelyn kulkuun.

Suomen väestön ikärakenteen on ennustettu vanhenevan tulevaisuudessa, eli erityisesti ikääntyvien, yli 65-vuotiaiden, suhteellinen osuus väestöstä kasvaa.¹ Ikääntymiseen liittyy usein toimintakyvyn laskua, ja ikääntyvät ovatkin yksi suurimmista holhoustoimen asiakasryhmistä. Väestön vanhenemisen johdosta voidaan pitää todennäköisenä, että myös holhoustoimen yhteiskunnallinen merkitys tukimuotona toimintakyvyn laskussa tulee kasvamaan.

Toisaalta yhteiskunnan kehityksessä voidaan nähdä pyrkimystä enenevissä määrin itsemääräämisoikeuden ja asioiden hoidon tukemiseen edunvalvontaa lievemmin keinoin.

---

¹ Tilastokeskus, Väestöennuste 2021–2070. Luettu 22.11.2022.

Tällaisia ovat esimerkiksi mahdollisuus edunvalvontavaltuutuksen tekemiseen, jota koskeva laki, laki edunvalvontavaltuutuksesta (edunvalvontavaltuutuslaki, 2007/648) tuli voimaan vuonna 2007, sekä Digi- ja väestötietoviraston ylläpitämä Suomi.fi-palvelu, jossa henkilö voi sähköisesti valtuuttaa toisen toimimaan puolestaan useissa palveluissa, erityisesti viranomaisten kuten Verohallinnon ja Kelan kanssa. Mahdollisuuksien ja tietoisuuden lisääntyminen vanhuuteen ja toimintakyvyn menettämiseen varautumisen keinoista vähentänee edunvalvonta-asioiden määrää erityisesti tilanteissa, joissa henkilön hoidettavat asiat ovat tavanomaisia ja hänellä on läheisverkostoa, johon hän voi ja haluaa asioiden hoidossaan tukeutua. Tämän pohjalta voidaan arvioida, että holhousviranomaisen käsiteltäväksi tulevat edunvalvonnan tarpeen selvittämiset keskittyvät entistä enemmän haastaviin tilanteisiin, joissa oikeudellisen arvioinnin merkitys korostuu.

Holhustoimilaki mahdollistaa portaittaisen mallin edunvalvojan toimivallalle ja päämiehen toimintakykyyn puuttumiselle. Lievimmillään päämiehelle määrätään tukeva edunvalvoja rajoittamatta päämiehen omaa toimintakelpoisuutta. Mikäli edunvalvojan määrääminen yksin ei riitä, on mahdollista rajoittaa päämiehen toimintakelpoisuutta osittain tai viime kädessä kokonaan julistamalla hänet vajaavaltaiseksi. Tilastoja tarkastelemalla huomataan, että käytännössä edunvalvontapäätöksissä korostuvat edunvalvojan määräämiset päämiehen toimintakelpoisuutta rajoittamatta.² Tämän vuoksi keskityn tässä tutkielmassa tarkastelemaan aihetta pelkän edunvalvojan määräämisen näkökulmasta rajaten tutkimuksen ulkopuolelle toimintakelpoisuuden rajoittamisen edellytysten arvioinnin.

Edunvalvonta koskettaa myös alaikäisiä, jotka ovat jo ikänsä puolesta vajaavaltaisia. Edunvalvoja voidaan määrätä myös eräissä muissa tilanteissa, kuten HolhTL 10 § mukaisesti poissaolevalle tai tulevalle omistajalle, tai erityissäännöksen perusteella eturistiriidan vuoksi tai oikeudenkäyntiä varten. Tämä tutkielma on kuitenkin rajattu koskemaan edunvalvojan määräämistä täysi-ikäiselle HolhTL 8§ nojalla sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi.

Aluksi, luvussa 2, tarkastelen edunvalvontaa instituutiona. Johdatuksena tutkimusongelman pariin tutkin edunvalvonnan tarkoitusta ja tavoitteita sekä edunvalvojan määräämisen

---

² Alkaneiden edunvalvontojen ja vahvistettujen edunvalvontavaltuutusten määrä on noussut 2010-luvulla tasaisesti. Vuonna 2010 uusia edunvalvontoja ja edunvalvontavaltuutuksia astui voimaan 7987 ja vuonna 2020 tuo luku oli jo 11945. Toimintakelpoisuuden rajoituksissa vastaavaa kasvua ei ole tapahtunut, vaan uusien rajoitusten määrät ovat vaihdelleet vuosittain. Samalla ajanjaksolla uusia toimintakelpoisuuden rajoituksia on määrätty vuosittain 20–55 ja vajaavaltaiseksi on julistettu vuosittain 0–5 henkilöä.

edellytyksiä ja keskeisiä holhoustoimea ohjaavia periaatteita luoden pohjaa käsitykselle siitä, missä tilanteissa edunvalvojan määräämisellä henkilön itsemääräämisoikeuteen puuttuminen voi tulla kyseeseen. Tässä yhteydessä tarkastelen myös holhoustoimen historiallista kehitystä lisätäkseeni ymmärrystä nykytilanteeseen johtaneesta kehityskulusta. Oikeusvertailevasta näkökulmasta nostan esiin Ruotsin, Norjan ja Tanskan lainsäädännössä asetetut edellytykset edunvalvojan määräämiselle. Vertailukohtaksi valitsin nämä pohjoismaat, sillä niiden järjestelmät ovat käsitteellisesti ja järjestelmällisesti eniten suomalaista järjestelmää vastaavat.

Arvioitaessa edunvalvojan määräämisen edellytyksiä henkilön vastustaessa edunvalvontaa keskeisimmät puntaroitavat periaatteet ovat itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja suojaamisen periaate. Luvussa 3 tutkin itsemääräämisoikeuden kunnioittamista perusoikeutena ja holhoustoimea ohjaavana periaatteena sekä suojaamisen periaatetta, joka ohjaa itsemääräämisoikeuteen puuttumista edunvalvonnan keinoin. Henkilön vastustaessa edunvalvontaa tulee arvioida, mikä merkitys vastustamisella on hänen tilanteessaan. Näiden kahden periaatteen välinen suhde on tällöin erityisen keskeinen, sillä periaatteellisella tasolla edunvalvontaa koskevassa ratkaisussa on kyse siitä, missä määrin edunvalvontaan esitetyn suojaaminen edellyttää puuttumista hänen itsemääräämisoikeuteensa.

Luvussa 4 tarkastelun kohteeksi tulee se prosessi, jossa edunvalvonnan tarvetta selvitetään, sekä päätös edunvalvojan määräämisestä. Prosessia kuvaamalla selvitetään, miten edunvalvonnan kynnyistä arvioidaan henkilön vastustaessa edunvalvontaa, sekä miten vastustaminen vaikuttaa tuon prosessin kulkuun. Edunvalvontaprosessiin liittyvinä erityiskysymyksinä esiin nousevat väliaikainen määräys, prosessiedunvalvojan määrääminen sekä edunvalvontaan esitetyn kuulemisesta luopuminen. Näillä toimenpiteillä on suuri merkitys sille, miten edunvalvontaan esitetty pystyy itse vaikuttamaan itseään koskevan asian käsittelyyn, minkä vuoksi halusin nostaa ne erikseen tarkasteluun luvussa 5. Lopuksi esittelen yhteenvetona keskeiset tutkimushavaintoni ja johtopäätökset.

Oikeudenalajaottelussa tutkimus sijoittuu henkilö- ja persoonallisuusoikeuteen. Henkilöoikeus tutkii oikeuskelpoisuutta, oikeustoimikelpoisuutta sekä oikeussubjekteja. Tarkasteltavana on yksilön liityntä yhteiskuntaan lakiteknisestä näkökulmasta. Persoonallisuusoikeudessa puolestaan näkökulma on yksilön persoonallisuuden suojassa:

millaisina yksilöinä yhteiskuntaan liitymme ja miten persoonallisuutemme on eri yhteyksissä suojattu.³

Henkilö- ja persoonallisuus oikeus jakautuu edelleen neljään pääryhmään, joita ovat edunvalvontaoikeus, nimi- ja tunnisteoikeus, yksityisyys sekä potilasoikeus.⁴ Tämä tutkimus sijoittuu edunvalvontaoikeuden alaan. Saarenpää on määritellyt edunvalvontaoikeuden tarkoittavan ”niiden säädösten, säännösten ja sääntöjen kokonaisuutta, joiden avulla määritellään ihmisen oikeudellinen toimintakyky oikeussubjekteina, tuon toimintakyvyn rajoittamisen edellytykset sekä sen puutteesta ja rajoituksista aiheutuvat henkilön oikeuksien ja etujen valvontatavat ja edelleen niihin ryhtymisen edellytykset sekä hyväksyttävät menettelytavat eri yhteyksissä”.⁵

Terveystilan ja toimintakyvyn heikentymisen vaikutuksia muun ohella edunvalvonnan tarpeeseen nähden on tutkittu erityisesti vanhuusoikeudellisessa tutkimuksessa. Ikääntyvät ovat yksi keskeisistä edunvalvonnan kohderyhmistä, ja vaikka tutkielmassani tarkastelen edunvalvojan määräämisen edellytyksiä kaikkien täysi-ikäisten kannalta ja muistakin kuin ikääntymiseen liittyvistä syistä, on vanhuusoikeudellisella tutkimuksella läheinen liityntä aiheeseeni.

1.2. Keskeiset käsitteet ja käytetyt termit

Tutkielman aiheen kannalta keskiössä on henkilö, jonka edunvalvonnan tarvetta arvioidaan. Tästä henkilöstä käytetty termi vaihtelee hieman sen mukaan, missä vaiheessa prosessia edunvalvonta-asian käsittelyssä ollaan. Holhoustoimilaisissa asian edunvalvonnan tarvetta koskevissa lainkohdissa häneen viitataan erityisesti henkilönä, jonka edunvalvonnan tarvetta selvitetään, tai henkilönä, jonka etua on valvottava. Kun hänen edunvalvonnan tarpeensa selvittäminen tulee holhousviranomaisessa vireille ilmoituksella, hän on ilmoituksen kohde. Hallintoasian käsittelyn näkökulmasta puolestaan hän on asianosainen, eli se, jonka etua, oikeutta tai velvollisuutta asia koskee. Kun asia siirtyy tuomioistuimen päätettäväksi, on kyseinen henkilö hakemuksen kohteena. Tuomioistuinprosessin näkökulmasta hän on oikeudenkäymiskaaren 8 luvussa tarkoitettu asiaan osallinen. Edunvalvojan määräämistä

---

³ Saarenpää 2009, s. 267–269.

⁴ Saarenpää 2009, s. 270.

⁵ Saarenpää 2009, s. 298.

koskevan prosessin aikana häntä voidaan kutsua myös termillä päämiesehdokka. Kun edunvalvonnasta annetaan päätös, tulee henkilöstä, jonka etua valvotaan, holhustoimilain tarkoittama päämies. Kaikkia näitä termejä käytetään tässä tutkielmassa tarkasteltaessa asian keskiössä olevan yksilön asemaa. Käytetyt termit myös havainnollistavat sitä, miten hänen asemansa muuttuu asian käsittelyn edetessä.

Holhustoimen keskeinen toimija on holhousviranomainen. Vuodesta 2020 alkaen holhousviranomaisena on toiminut Digi- ja väestötietovirasto, sekä Ahvenanmaan maakunnassa Ahvenanmaan valtionvirasto (HolhTL 84 §). Tutkielmassa käsitelty oikeuskäytäntö on peräisin suurimmissa osin ajalta, kun holhousviranomaisen tehtävä kuului paikallisille maistraateille. Maistraatit yhdistyivät vuonna 2020 Väestörekisterikeskuksen kanssa valtakunnalliseksi Digi- ja väestötietovirastoksi. Tuolloin siirtyi myös holhousviranomaisen tehtävä uudelle virastolle, mutta edunvalvonta-asioiden näkökulmasta muutos oli hallinnollinen ja organisationaalinen. Merkittävin muutos oli asioiden käsittelyn siirtyminen paikalliselta viranomaiselta valtakunnalliselle, mikä tuo erityisesti yhtenäisyyttä käytäntöihin. Edunvalvonnan edellytysten arviointiin tuossa yhteydessä ei kuitenkaan tullut sisällöllistä muutosta, eikä oikeuskäytäntöä tarkastellessa ole keskeistä se, mikä virasto holhousviranomaisena on toiminut. Tämän vuoksi viittaa niin maistraatteihin kuin Digi- ja väestötietovirastoonkin käyttäen niistä nimitystä holhousviranomainen.

1.2. Metodi ja lähdeaineisto

Oikeustieteellinen tutkimus jakautuu erilaisiin erityisaloihin, joista käytännön kannalta merkittävin on oikeusdogmatiikka eli lainoppi. Lainopin tehtäväksi on määritelty oikeussääntöjen sisällön selvittäminen eli tulkinta ja oikeussäännösten systematisointi.⁶ Lainopilla, erityisesti tulkinnalla, pyritään antamaan vastaus siihen, miten tiettyssä aktuaalisessa tilanteessa tulisi toimia voimassa olevan oikeuden mukaan. Systematisoinnilla puolestaan lainoppi pyrkii luomaan oikeudellista käsitejärjestelmää oikeuden tulkinnalle. Systematisoinnilla myös hahmotetaan kokonaiskuvaa oikeudellisista järjestelyistä ja niiden keskinäisistä suhteista.⁷

---

⁶ Aarnio 1997, s. 36–37.

⁷ Husa ym. 2010, s. 19–20.

Saarenpään mukaan tieteen tehtävänä on luoda järjestystä. Puuttuvaa järjestystä peitellään, ja hänen mukaansa lakimiehet sortuvat nykyisin usein käyttämään *kokonaisharkintaa* tuona peitteenä. Vaihtoehtoisena peitteenä on yksittäistapauksellinen tulkinta eli *tulkinta in casu*. Harkinnalla tulisi kuitenkin olla sisältöä ja asianmukaiset perustelut. Saarenpään mukaan teoreettisella lainopilla voidaan rakentaa oikeuslähteisiin perustuvaa systeemiä. Kun systeemissä on aukkoja, systeemin muut osat paikkaavat noita puutteita.⁸

Tässäkin tutkielmassa huomaamme, että edunvalvojan määräämiskynnys ja asianomaisen vastustamisen merkitystä koskeva säännös jättää tilaa tuolle kokonaisharkinnalle ja yksittäistapaukselliselle tulkinnalle. Tutkin aihetta oikeusdogmaattisesta näkökulmasta. Tavoitteena on hahmottaa ja tulkita kaikkia niitä oikeustieteellisiä sääntöjä, joiden perusteella tulee ratkaista kysymys siitä, millä tavalla edunvalvontaan esitetyn vastustaminen menettelyyn ja päätökseen vaikuttaa, jotta hieman epämääräiseksi jäävän kokonaisharkinnan sijasta voidaan tehdä oikeustieteellisesti perusteltuja ja hyväksyttäviä päätöksiä.

Oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa tärkeimmät oikeuslähteet ovat lait ja muut säädökset. Säädöstekstien tulkintaa täydennetään muulla oikeudellisella aineistolla, kuten lainvalmisteluaineistolla, oikeuskäytännöllä ja oikeuskirjallisuudella.⁹ Kaikkia näitä aineistoja hyödynnetään tässä tutkielmassa. Keskeisimpänä tutkittavana lainsäädäntönä esitöineen on holhoustoimilaki sekä perusoikeuksien tarkastelun osalta Suomen perustuslaki (PL, 731/1999).

Oikeuskäytännön osalta tutkittavana ovat julkaistut korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien ratkaisut sekä eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut. Tuomioistuinratkaisut, erityisesti korkeimman oikeuden ratkaisut, ohjaavat lain tulkintaa ja näin myös edunvalvonnan edellytysten arviointia. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksillä on heikosti velvoittavina oikeuslähteinä lain soveltamista ohjaava vaikutus. Oikeusasiamies laillisuusvalvojana puolestaan valvoo viranomaisten toiminnan lainmukaisuutta. Oikeusasiamiehen ratkaisuihin ei oteta kantaa viranomaisen tekemän päätöksen oikeellisuuteen ja tarkoituksenmukaisuusharkintaan, vaan ratkaisujen painoarvo on toiminnassa, prosessissa. Oikeusasiamiehen ratkaisuja voidaan pitää sallittuina oikeuslähteinä.¹⁰

---

⁸ Saarenpää 1997, s. 267–272.

⁹ Husa ym. 2010, s. 32–33.

¹⁰ Husa ym. 2010, s. 32–33.

Edunvalvontaoikeutta käsittelevässä oikeustieteellisessä kirjallisuudessa edunvalvontaan esitetyn vastustamisen merkitys on sivuttu usein harmillisen lyhyesti, mikä osaltaan on johtanut tämän tutkimuksen tarpeeseen. Tutkittavaksi tulevat erityisesti holhoustoimea ohjaavat periaatteet, tavoitteet ja arvot, joista puolestaan aiempaa oikeustieteellistä tutkimusta on tehty enemmänkin. Esiin nousevat erityisesti Johanna Tornbergin, Matti Kuulialan, Pertti Välimäen, Ahti Saarenpään ja Johanna Aallon tutkimukset. Väitöskirjallisuuden ja edunvalvontaoikeutta käsittelevien perusteosten lisäksi aineistona käytetään oikeustieteellisiä artikkeleita. Edunvalvontaoikeutta käsittelevän oikeuskirjallisuuden ohella merkittävässä roolissa on vanhuusoikeudellinen oikeuskirjallisuus. Erityisesti Mäki-Petäjä-Leinonen on tutkinut ikääntyvän ihmisen asemaa ja siihen vaikuttavina periaatteina itsemääräämisoikeuden kunnioittamista sekä suojaamisen periaatetta, jotka tässäkin tutkimuksessa nousevat tarkastelun kohteeksi.

2. Holhustoimi ja edunvalvonnan tarkoitus

2.1. Holhustoimen tarkoitus ja keskeiset periaatteet sekä arvot

Edunvalvonnasta säädetään holhustoimesta annetulla lailla (442/1999, HolhTL, jäljempänä myös holhustoimilaki). Holhustoimen tarkoitus on ilmaistu lain 1 §:ssä, ja se kuuluu seuraavasti:

Holhustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan.

Jos jonkun etua on valvottava muussa kuin taloudellisessa asiassa, holhustoimi huolehtii siitä siltä osin kuin jäljempänä säädetään.

Holhustoimi on tarkoitettu yhteiskunnalliseksi järjestelmäksi suojaamaan lapsia, vanhuksia ja sairaita. Se on yksi sosiaalisen turvallisuuden elementeistä terveystoimen ja sosiaalitoimen rinnalla. Siihen sisältyy käytännön toiminnan taso, jossa edunvalvoja toimii päämiehensä tukena ja tarvittaessa edustajana, ja valvonnan ja kontrollin taso, jossa viranomainen valvoo päämiehen edun toteutumista edunvalvojan toiminnan etukäteisellä ja jälkikäteisellä kontrollilla.¹¹

Holhustoimella ja holhustoimilailla on keskeinen merkitys yksilön oikeustoimikelpoisuuden kannalta. Oikeustoimikelpoisuudella tarkoitetaan yksilön kelpoisuutta tehdä sellaisia toimia ja antaa sellaisia tahdonilmauksia, joilla voi olla oikeudellista merkitystä perustaen, muuttaen tai kumoten tämän oikeuksia tai velvollisuuksia.¹²

Lähtökohtana on, että henkilö tulee oikeustoimikelpoiseksi eli täysivaltaiseksi saavuttaessaan 18 vuoden iän. Vajaavaltaisia ovat alaikäiset sekä ne täysi-ikäiset, jotka tuomioistuimen päätöksellä on julistettu vajaavaltaiseksi (HolhTL 2 §). Vajaavaltaisella on vain rajoitettu oikeustoimikelpoisuus, jonka rajat ilmenevät holhustoimilain 4 luvussa. Sopimus oikeudellisesti yksilön oikeustoimikelpoisuutta voi tosiasiassa rajoittaa myös

---

¹¹ Välimäki 2013, s. 3–4.

¹² Saarenpää 2012, s. 254.

ymmärryskyvyn puute, jonka vuoksi henkilö ei kykene arvioimaan riittävällä tavalla tekemänsä oikeustoimen merkitystä.¹³

Nykyisessä muodossaan täysi-ikäisen henkilön edunvalvonta on ensisijaisesti taloudellisten asioiden hoitamista. Taloudellisten asioiden määritelmä on tarkoitettu ymmärrettäväksi laajasti. Se koskee paitsi henkilöllä jo olevan omaisuuden ja varallisuusarvoisten etujen hoitamista, mutta myös edustamista kaikissa sellaisissa toimissa, joilla on taloudellista merkitystä päämiehelle.¹⁴

Oikeuskirjallisuudessa tunnustetaan useita holhoustoimea ohjaavia periaatteita. Edunvalvonnan pääperiaatteina pidetään itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittamista. Muita keskeisiä periaatteita ovat lievimmän riittävän suojakeinon periaate ja oikeus yksilölliseen edunvalvontaan.¹⁵ Kangas nostaa esiin päämiehen edun holhoustoimea ohjaavana ratkaisu- ja arvoperiaatteena.¹⁶ Välimäki puolestaan jaottelee holhustoimen toimintaperiaatteet päämiehen itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittamiseen sekä paternalismiin eli päämiehen suojaamiseen kontrolloimalla.¹⁷

Euroopan neuvoston suosituksessa toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskeviksi periaatteiksi nostetaan ensisijaiseksi periaatteeksi ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Tämä on lähtökohtana myös muille periaatteille. Edunvalvontaa järjestettäessä tulee kunnioittaa jokaisen ihmisen arvokkuutta, jolloin lähtökohtana on ihmisoikeuksien ja perusvapauksien loukkaamattomuus. Toinen keskeinen periaate on päämiehen etu. Päämiehen edun ja hyvinvoinnin tulee olla ratkaisevassa asemassa valittaessa suojan astetta ja suojakeinoa, ja hänen omat toivomuksensa ja tunteensa tulee ottaa mahdollisimman hyvin huomioon. Myös keskeiset periaatteet välttämättömyydestä ja suhteellisuudesta on ilmaistu suosituksessa.¹⁸

Ihmisarvon kunnioittaminen on määritetty holhustoimilakia valmistellessa lain keskeisimmäksi periaatteeksi. Kun päätetään yksilön suojaamisesta holhousoikeudellisilla

---

¹³ Hemmo 2003, s. 332–335.

¹⁴ HE 146/1998 vp, s. 29.

¹⁵ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 18. Saarenpää nostaa esiin holhustoimilain keskeisinä periaatteina yksilön kunnioittamisen, yksilöllisten tukitoimien, tehokkaan hallinnon ja taloudellisten asioiden joustavan käsitteen periaatteet, Saarenpää 2000, s. 147.

¹⁶ Kangas 2005, s. 148–149.

¹⁷ Välimäki 2013, s. 16–19.

¹⁸ Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults,

keinoilla, tulee ihmisoikeuksien ja perusvapauksien loukkaamattomuutta pitää lähtökohtana. Ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta täsmentää välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaatteet. Välttämättömyyden periaate tarkoittaa sitä, ettei päämiehen toimintakelpoisuutta rajoiteta enempää kuin se on välttämätöntä päämiehen suojaamiseksi. Suhteellisuusperiaatteella puolestaan tarkoitetaan sitä, että päämiehen suojaamiseksi tarpeelliset keinot määräytyvät tilanteittain päämiehen suojan tarpeen mukaisesti. Välttämättömyysperiaate ja suhteellisuusperiaate ilmenevät niin edunvalvonnan järjestämisessä kuin edunvalvonnan aikanakin henkilön edun ensisijaisuutena ja osallistumismahdollisuuksien turvaamisena häntä itseään koskevassa päätöksenteossa. Nämä periaatteet merkitsevät punnintaa päämiehen suojelun tarpeen ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen välillä.¹⁹

Aalto on väitöstudkimuksessaan tunnistanut holhoustoimen järjestelmään kuuluvaksi kolmetoista arvoa²⁰. Näistä perus- ja ihmisoikeusperustaisiksi arvoiksi tunnistettiin ihmisarvon loukkaamattomuus, ihmisen vapaudet ja oikeudet sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa. Muut kymmenen arvoa täsmentävät edellä mainittuja arvoja. Kyseiset arvot ovat päämiehen etu, itsemääräämisoikeus, ihmisen suoja, yksilöllisyys, yksityisyys, osallistuminen, oikeudenmukainen oikeudenkäynti, hyvä hallinto, luottamus ja omaisuuden suoja. Näille arvoille ei ole määritelty keskinäistä tärkeysjärjestystä, vaan ne tulee konkreettisesti yksittäistilanteessa arvioida ja tasapainottaa.²¹

Päämiehen etu on nykyisessä holhoustoimilaisissa keskeinen ratkaisuperiaate ja holhoustoimen pääasiallinen tehtävä, kuten asia on HolhTL 1 §:ssä ilmaistu. Päämiehen etu ohjaa niin holhousviranomaista, tuomioistuinta kuin edunvalvojaakin heidän tehdessään edunvalvontaa ja yksilöä koskettavia ratkaisuja. Fokuksessa on aina juuri päämies, ei esimerkiksi hänen sukunsa tai perilliset. Päämiehen varojen käytön tulee edistää päämiehen etua ja hyvinvointia, ottaen huomioon hänen omat toivomuksensa ja tunteensa mahdollisimman hyvin.²²

---

¹⁹ LaVM 20/1998 vp, s. 3.

²⁰ Aalto on tutkimuksessaan todennut, että arvolla tarkoitetaan kannanottoa, jolla ilmaistaan arvostelmaa jonkin asian arvosta. Suomen kielessä arvolla viitataan siihen, minkä perusteella jotain pidetään hyvänä, merkityksellisenä, arvokkaana. Ks. Aalto 2020, s. 22.

²¹ Aalto 2020, s. 217–218.

²² Välimäki 2013, s. 15.

Päämiehen edulla tarkoitetaan holhoustoimilaissa ensisijaisesti päämiehen taloudellista etua. Huomioon tulee kuitenkin ottaa myös päämiehen henkilökohtaiset edut, kuten hänen tarvitsemansa hoidon ja huolenpidon järjestäminen sekä pyrkimys hänen elintasonsa säilyttämiseen. Päämiehen varallisuusaseman turvaamisella turvataan myös hänen henkilökohtaista etuaan.²³ Kankaan mukaan päämiehen etu arvioidaan yksilöllisesti tietyssä ratkaisukontekstissa. Yhdellä ja samalla päämiehellä voi olla useitakin etuja, jotka eivät välttämättä ole keskenään yhteneväisiä.²⁴

Holhustoimen suurimman asiakasryhmän muodostavat vanhukset ikääntymisestä johtuvien sairauksien ja toimintakyvyn laskun vuoksi. Täysi-ikäisten ns. työikäisten aikuisten osalta kuitenkin edunvalvonnan tarvetta aiheuttavat merkittävässä määrin myös kehitysvammaisuus, mielenterveyden ongelmat sekä vakavat sairaudet. Eri syistä kumpuavat edunvalvonnan tarpeet aiheuttavat erilaista tuen tarvetta, minkä vuoksi edunvalvontapäätöksissä tulee huomioida oikeus yksilölliseen edunvalvontaan.²⁵

Lievimmän suojakeinon periaate ohjaa ensinnäkin viranomaisen toimintaa edunvalvojaa määrätessä mutta myös edunvalvojaa tehtävässään. Edunvalvojan määräämisessä tulee puuttua päämiehen itsemääräämisoikeuteen niin vähän kuin se on mahdollista päämiehen suojaamiseksi. Holhustoimilaki mahdollistaa asteittaisen edunvalvonnan, jota oikeuskirjallisuudessa kutsutaan Saarenpään esittämän systematisoinnin mukaisesti niin kutsutuksi edunvalvonnan kuusijaoksi. Nämä edunvalvonnan portaat lievimmästä alkaen ovat erityinen tukeva edunvalvoja, yleinen tukeva edunvalvoja, erityinen yhteistoimiva edunvalvoja, yleinen yhteistoimiva edunvalvoja, erityinen sivuuttava edunvalvoja ja yleinen sivuuttava edunvalvoja. Tukevan edunvalvojan määrääminen ei rajoita päämiehen omaa oikeustoimikelpoisuutta. Yhteistoimivan ja sivuuttavan edunvalvojan määrääminen merkitsee päämiehen toimintakelpoisuuden rajoittamista, josta ankarimmillaan, määrättäessä yleinen sivuuttava edunvalvoja, päämies julistetaan vajaavaltaiseksi.²⁶

Tornberg on katsonut jaotuksen seitsenportaiseksi, jossa ensimmäisenä portaana on oma-aloitteeseen hakemukseen perustuva edunvalvonta holhousviranomaisen päätöksellä.²⁷ Tämä jaottelu kuitenkin koskettaa lähinnä päätöksen tekevän viranomaisen toimivaltaa, eikä

---

²³ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 314–316.

²⁴ Kangas 2005, s. 148.

²⁵ HaVL 19/1998, s. 4.

²⁶ Saarenpää 2012, s. 260–261.

²⁷ Tornberg 2012, s. 171.

se aiheuta muutoksia edunvalvojan määräämisen edellytyksiin tai edunvalvojan toimivaltaan. Henkilön itse hakiessa edunvalvontaa tuomioistuimen ohella holhousviranomainen on toimivaltainen määräämään Saarenpään jaottelun 1. tai 2. portaan mukaisen edunvalvojan. Henkilöllä ei myöskään ole ehdotonta oikeutta saada itselleen hakemuksellakaan edunvalvojaa, mikäli holhoustoimilain mukaiset edellytykset edunvalvojan määräämiseksi eivät täyty.²⁸

Lievimmän puuttumisen periaatetta ilmentää myös edunvalvonnan viimesijaisuuden periaate: edunvalvojaa ei tule lainkaan määrätä, mikäli henkilön asiat ovat hoidettavissa asianmukaisesti edunvalvontaa lievemmin keinoin.²⁹

2.2. Holhustoimen kehitys

Holhousoikeudella on juurensa pitkällä historiassa. Uskottu mies -instituutio on saanut alkunsa jo roomalaisessa oikeudessa, josta se on levinnyt kaikkiin roomaanis-germaanisiin maihin.³⁰ Suomen yhteiskunnan historiassa ennen keskiaikaa holhous on ollut suvun sisäistä asioiden hoitoa. Suku on huolehtinut jäsenistään ja päättänyt asioista niiden puolesta, jotka siihen eivät ole itse pystyneet. Holhous on kohdistunut erityisesti alaikäisiin lapsiin sekä naimattomiin ja leskeksi jääneisiin naisiin. Holhouksen tarkoituksena oli edistää suvun etua varmistamalla esimerkiksi maaomaisuuden säilyminen suvussa.³¹

Julkisoikeudellista luonnetta holhous alkoi saada 1300–1400-luvuilla, kun vuonna 1347 Maunu Eerikinpojan kaupunkilaissa säädettiin tilivelvollisen holhoojan määräämisestä alaikäiselle, jonka lakimääräiset holhoojat olivat kuolleet jättämättä testamenttimääräystä uudesta holhoojasta. 1600-luvulla holhousoikeutta alettiin säädellä enemmän yhteiskunnan kehittymisen myötä. Tällöin sääntelyn piiriin tulivat muun muassa holhoojan pätevyysvaatimukset, vaatimus holhottavan omaisuuden hoitamisesta erillään holhoojan omaisuudesta sekä holhoukseen kohdistuva viranomaisvalvonta. Edelleen kuitenkin kyse oli

---

²⁸ Ks. Edunvalvonnan edellytysten arvioinnista henkilön itse halutessa edunvalvontaa Helsingin hovioikeus 27.10.2015, S 15/1166 ja Helin 2016, s. 12–14.

²⁹ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 28–31.

³⁰ Kangas 1987, s. 4–5.

³¹ Roiko-Jokela 2006, s. 32–36.

lähinnä sukuun kuuluvan omaisuuden hoitamisesta ja turvaamisesta säätelemällä naisten ja alaikäisten asemaa, joskin sääätely jossain määrin turvasi myös holhottavan etua.³²

Vuoden 1734 laissa holhousta säädeltiin perintökaareissa. Perintökaareen sijoittaminen merkitsi edelleen perheen ja suvun edun etusijaisuutta holhottavan etuun nähden. Holhouksella tarkoitettiin erityisesti maata omistavan yhteiskuntaluokan jäsenten huoltoa. Varallisuusasemaa vailla olevien vajaavalttaisten huolto kuului vaivahoitojärjestelmälle.³³ Tuolloin lakiin tuli mukaan uskottu mies -instituutio. Uskottu mies voitiin määrätä joko edustajaksi tai neuvoilla avustamaan täysivaltaiselle, joka älyn heikkouden tai poissaolon vuoksi oli estynyt. Uskottu mies voitiin määrätä myös neuvoilla avustamaan holhoojaa tai antamaan holhokille apua holhoojaa vastaan.³⁴ Holhottavaksi puolestaan voitiin julistaa tuhlaavaisuuden, heikkomielisyyden tai ”muiden syiden” perusteella.³⁵

Vasta vuoden 1898 holhouslaki (34/1898, HolhL) siirsi holhoustoimen hallinnon ja valvonnan kokonaan sukulaisilta viranomaisille. Päävastuullisena viranomaisena toimi alioikeus ja sen apuna valmistelevana ja täytäntöönpanevana viranomaisena jokaisessa kunnassa toimiva holhouslautakunta. Holhouslaki mahdollisti kaksi edunvalvonnan muotoa: uskotun miehen määräämisen ja holhottavaksi julistamisen. Uskottu mies toimi päämiehen tukena ja apuna, eikä päämiehen oikeustoimikelpoisuutta rajoitettu. Holhottavaksi julistamisella päämies puolestaan menetti lähes kokonaan kelpoisuutensa tehdä oikeustoimia ja vallita omaisuuttaan, ja hänen puolestaan niitä teki holhooja.³⁶ Edelleen holhous oli lähinnä varakkaiden henkilöiden omaisuuden hoitoa jättäen ulkopuolelle muun huollon sekä varattoman kansan osan.³⁷ Holhouslaki nosti ensimmäistä kertaa päämiehen edun huomioon periaatteeksi, joskin päämiehen – tai sen ajan mukaisesti ilmaistuna holhotin – edun katsottiin parhaiten toteutuvan, kun häneltä poistettiin oikeustoimikelpoisuus kokonaan ja hänen puolestaan sitä käytti holhooja.³⁸

Holhouslaki ehti olla voimassa lähes sata vuotta, kunnes osittaisuudistusten kautta se kumottiin kokonaisuudistuksella vuonna 1999 voimaan tulleella holhoustoimilaililla. Jo

---

³² Roiko-Jokela 2006, s. 39–45.

³³ Tornberg 2012, s. 164.

³⁴ Halijoki 1988, s. 54–56.

³⁵ Roiko-Jokela 2006, s. 45–46.

³⁶ Välimäki 2013, s. 4–5, 8–9.

³⁷ Saarenpää – Mattila – Mikkola 1972, s. 45–48.

³⁸ Kangas 2005, s. 153–154.

ennen kokonaisuudistusta holhoustoimessa tapahtui eräitä merkittäviä muutoksia 1900-luvun loppupuoliskolla. 1970-luvulla holhoustoimeen kohdistunut kritiikki kiinnitti huomion erityisesti päämiehen oikeusturvanäkökohtiin, ja 1980-luvulla keskusteluun nousi päämiehen itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien suojaaminen.³⁹

1971 astui voimaan laki holhosten järjestämisestä eräissä tapauksissa (14/1971), joka mahdollisti virkaholhoojan määräämisen varattomalle. Tämä oli kuitenkin toissijainen holhouksen järjestämisen tapa, ja ensisijaisesti holhoojaksi määrättiin tehtävään suostuva yksityishenkilö. Vuonna 1984 voimaan astuneessa holhouslain osittaisuudistuksessa uskotun miehen määrääminen säädettiin ensisijaiseksi keinoksi huolehtia holhottavan asioista ja holhottavaksi julistaminen viimesijaiseksi keinoksi käytettäväksi silloin, kun uskotun miehen määrääminen ei riittänyt turvaamaan holhottavan asemaa. Vuonna 1984 uudistettiin myös uskotun miehen määräämisen ja holhottavaksi julistamisen edellytyksiä siten, ettei ratkaisevana seikkana ollut enää tietyn sairauden tai vamman diagnosointi, vaan edellytettiin henkilön tilanteen kokonaisarviointia.

Holhoustoimilain säätäminen merkitsi paitsi hallinnollista myös sisällöllistä uudistusta. Uudistuksessa otettiin selkeä kanta siihen, että henkilön oikeustoimikelpoisuutta tuli edunvalvonnan keinoin rajoittaa vain niin vähän, kuin se hänen suojaamiseen oli tarpeen. Uskotun miehen ja holhottavaksi julistamisen korvasi portaittainen edunvalvontajärjestelmä, joka mahdollisti suojan mitoittamisen yksilöllisen tarpeen mukaisesti määräämällä edunvalvoja tai rajoittamalla toimintakelpoisuutta osittain tai kokonaan. Tavoitteena oli myös terminologisilla muutoksilla poistaa järjestelmän aiheuttamaa leimaavuutta sen piirissä olevia ihmisiä kohtaan. Uskotun miehen ja holhoojan korvasi edunvalvoja, ja henkilön, jonka puolesta asioita hoidettiin, nimitykseksi tuli päämies.⁴⁰ Valituilla termeillä on korostettu myös siirtymistä holhouksesta nimenomaisesti päämiehen omien etujen valvomiseen.⁴¹

---

³⁹ Välimäki 2013, s. 17.

⁴⁰ HE 146/1998 vp, s. 18–19.

⁴¹ LaVM 20/1998 vp, s. 4.

2.3. Edunvalvojan määräämisen edellytykset

Holhustoimilain 8.1 § ilmaisee yleiset edellytykset edunvalvojan määräämiseksi täysikäiselle. Ensinnä mainitaan lääketieteellinen edellytys: edunvalvontaan voidaan määrätä vain henkilö, joka sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi ei itse kykene valvomaan etuaan tai huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista. Toisekseen edellytetään, että henkilöllä on tällaisia hoitamista vaativia asioita, ja kolmanneksen, ettei niitä pystytä asianmukaisesti hoitamaan edunvalvontaa lievemmin keinoin. Saman pykälän toisessa momentissa edellytykseksi asetetaan ensisijaisesti se, ettei edunvalvontaan esitetty vastusta edunvalvojan määräämistä. Kyseisen lainkohdan mukaan edunvalvojan määrääminen on vastustamisesta huolimatta mahdollista kuitenkin, jos vastustamiselle ei ole riittävää aihetta ottaen huomioon edunvalvontaan esitetyn tila ja edunvalvonnan tarve. Kaikkien näiden edellytysten tulee täytyä samanaikaisesti, jotta edunvalvoja voidaan määrätä.

Sairautta, henkisen toiminnan häiriintymistä, terveydentilan heikkenemistä tai muuta vastaavaa syytä ei ole tarkemmin lainvalmisteluaineistossa määritelty. Kyseeseen voi näin ollen tulla oikeastaan mikä tahansa sairaus tai muu lääketieteellisesti todettavissa oleva tila. Huomioitavaa kuitenkin on, että pelkästään diagnosoitu sairaus tai muu terveydentilan heikkeneminen ei ole riittävää, vaan edellytetään, että henkilö on tästä syystä myös kykenemätön huolehtimaan taloudellisista tai muista asioistaan. Terveydentilan ja toimintakyvyn laskun välillä tulee siis vallita syy-yhteys. Toisaalta myös kyvyttömyyden tulee johtua nimenomaisesti terveydentilasta. Esimerkiksi välinpitämätön suhtautuminen velkaantumiseen tai jatkuvakaan huolimaton toiminta asioiden hoidossa ei ole peruste edunvalvonnalle, jos se ei johdu sairaudesta tai muusta edellä mainitusta syystä.

Ikääntyvillä ihmisillä yleisin syy edunvalvonnan tarpeen arvioinnin käynnistämiseen on yleisimmin muistia heikentävät sairaudet. Henkisen toiminnan häiriintyminen puolestaan viittaa erilaisiin mielenterveyden sairauksiin. Terveydentilan heikkenemisenä kyseeseen voivat tulla myös fyysiset rajoitteet asioiden hoitamiseksi. Muuta vastaavaa syytä ei ole tarkemmin määritelty, mutta hallituksen esityksessä nostetaan esimerkkinä esiin kehityksen viivästyminen.⁴² Käytännössä tämäkin on yleensä lääketieteellisesti todettava tila.

---

⁴² HE 146/1998 vp, s. 29.

Holhustoimilaki ei edellytä, että edunvalvonnan tarpeen selvittämiseksi hankittaisiin lääkärinlausunto, mutta käytännössä tämä on perusteltua, jotta päätöksen tukena on asiantunteva lääketieteellinen selvitys siitä, että henkilö on nimenomaan terveydentilastaan johtuen kykenemätön huolehtimaan asioistaan. Esimerkiksi dementoivat sairaudet voivat edetä hyvin eritahtisesti, jolloin henkilön toimintakyky ja toisaalta ymmärrys oman toimintakykensä rajoitteista voivat vaihdella sairauden vaiheesta riippuen.⁴³

Toimintakyvyn laskua tulee arvioida laaja-alaisesti. Esimerkiksi heikentynyt muisti ei suoraan johda siihen, etteikö henkilö kykenisi loogiseen ajatteluun ja päätöksentekoon. Tyypillisiä oikeudelliseen toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä kognitioon vaikuttavissa sairauksissa ovat arvostelu- ja harkintakyvyn puute, impulsiivisuus, ajattelun ja toiminnan joustavuuden heikentyminen sekä herkkyyys juuttua yksityiskohtiin. Psykoottisesti oireilevalla henkilöllä puolestaan harha-ajatukset ja poikkeavat uskomukset voivat vaikuttaa heikentävästi harkintakykyyn.⁴⁴ Lääkärinlausunnon hankkimiseen ja sisältöön palaan tarkemmin luvussa 4.1.2..

Edellytyksenä toimintakyvyn laskun lisäksi on, että henkilöllä on hoitamista vaativia asioita, joita hän ei edellä kuvatuista syistä itse kykene hoitamaan eikä niiden hoitoa pystytä järjestämään muilla edunvalvontaa lievemmillä keinoilla. Hoidettavat asiat voivat olla taloudellisia tai hänen henkilöään koskevia, joskin pääpaino holhustoimessa on taloudellisten asioiden hoidossa. Hoidettavia henkilöä koskevia asioita voivat olla esimerkiksi terveydenhuollosta ja asuinpaikasta päättäminen.

Käytännössä jokaisella täysi-ikäisellä on hoidettavanaan ainakin joitain taloudellisia asioita, tyypillisesti ainakin asuin- ja terveydenhuollon kuluista aiheutuvien laskujen maksaminen. Hyvin vakiintuneessa tilanteessa kuitenkin on mahdollista, ettei taloudellisten asioiden hoitaminen edellytä henkilöltä itseltään toimenpiteitä. Tällainen tilanne voi esimerkiksi olla, kun henkilön säännölliset eläketulot ohjataan kunnan välitystilille, josta hoidetaan hänen kuukausittaiset laitoshuoltomaksunsa.

Edunvalvonnan tarpeen arvioinnissa korostuu kokonaisharkinta. Tarkasteltaessa henkilön hoidettavia asioita, tulee niitä peilata hänen omaan toimintakykyynsä. Oikeudellinen toimintakyky ei ole ominaisuus, joka joko on tai ei ole, vaan se voi vaihdella ajallisesti sekä

---

⁴³ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2006, s. 942–970.

⁴⁴ Juva ym. 2005, s. 4645–4649.

laadullisesti. Alentuneen toimintakyvyn omaavakin henkilö voi olla kykenevä huolehtimaan yksinkertaisista taloudellisista asioistaan. Sen sijaan aktiivista hoitamista vaativa sijoitusomaisuus, vaikea velkaantuminen tai muu haastava tai tavanomaisuudesta poikkeava tilanne voivat edellyttää henkilöltä parempaa toiminta- ja ymmärryskykyä.⁴⁵

Edunvalvonta on tarkoitettu viimesijaiseksi keinoksi yksityishenkilön asioiden hoitamiseksi. Tätä kutsutaan edunvalvonnan välttämättömyys- eli viimesijaisuusperiaatteeksi.⁴⁶ Vuoden 2008 säädösmuutoksella holhustoimilain 8 §:ää muutettiin siten, että lain sanamuoto korosti aiempaa enemmän edunvalvonnan viimesijaisuutta. Tämä ei sinänsä muuttanut lainkohdan sisältöä, vaan tavoitteena oli varmistaa, että avun tarpeessa olevan henkilön tukemiseksi käytetään lievintä mahdollista tukimuotoa, edunvalvonnan ollessa viimesijainen keino asioiden hoitamisen järjestämiseksi.⁴⁷ Näin ollen esimerkiksi laaditun edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen on etusijalla edunvalvojan määräämiseen nähden. Asioiden asianmukaiseksi hoitamiseksi tarvittavina keinoina kyseeseen voivat tulla myös esimerkiksi muut valtakirjat ja valtuudet, tilinkäyttöoikeudet, sosiaalihuollon välitystili sekä läheisten lakiin perustuva edustusvalta⁴⁸ ja muu läheisten tarjoama tuki asioinnin helpottamiseksi.

HolhTL 8 §:n 2 momentissa on säädetty edellytykseksi edunvalvojan määräämiselle lisäksi se, ettei se, jonka etua olisi valvottava, vastusta edunvalvontaa. Poikkeuksena tästä samassa lainkohdassa on, että edunvalvoja voidaan määrätä vastustamisesta huolimatta, mikäli vastustamiselle ei ole riittävää aiheutta ottaen huomioon hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve. Lain valmistelussakaan ei ole tarkemmin ilmaistu, missä tilanteissa edunvalvojan määrääminen vastustamisesta huolimatta voisi tulla kyseeseen. Edunvalvontaan esitetyn suostumuksen osalta todetaan, että edunvalvonnan edellytyksiä ei tulisi tällöin arvioida ankarasti, mutta edunvalvonta pitää kuitenkin voida todeta aiheelliseksi. Toisaalta tilanteissa, joissa edunvalvontaan esitetty ei pysty suostumustaan antamaan, tulee asia selvittää perusteellisemmin kuin tilanteissa, joissa edunvalvontaan esitetty on antanut suostumuksensa.⁴⁹

---

⁴⁵ Mäki-Petäjä-Leinonen 2018, s. 4

⁴⁶ Välimäki 2013, s. 41–42.

⁴⁷ HE 45/2008 vp, s. 17

⁴⁸ Muun muassa kansaneläkelaisissa (568/2007), potilaslaissa (785/1992) ja sosiaalihuollon asiakaslaissa (812/2000) on nimenomaisesti säännelty läheisten edustusvallasta niissä tilanteissa, kun asianomainen itse ei kykene terveydentilansa vuoksi edustamaan itseään.

⁴⁹ HE 146/1998 vp, s. 31.

Edunvalvonnan viimesijaisuutta korostaa myös korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2009:7. Tapauksessa A:lla oli omistuksessaan muun muassa kiinteistöjä ja huomattavan suuri sijoitusomaisuus, jonka hoitamista hän ei ollut kykenevä enää valvomaan terveydentilansa heikkenemisen johdosta. A vastusti edunvalvojan määräämistä, koska katsoi, että hänen omaisuuden hoitonsa oli turvattu edunvalvontaa lievemmin keinoin. Hänen sijoitusomaisuutensa oli pääasiassa pankin hoidettavana, ja hän oli valtuuttanut yhden lapsistaan hoitamaan juoksevia raha-asioitaan, eli laskujen maksua, sekä seuraamaan tiliensä käyttöä. Korkein oikeus katsoi, että A:n omaisuuden hoito oli järjestetty asianmukaisella tavalla, eikä A:n taloudellinen etu ollut konkreettisesti vaarantunut, vaikkei hän ollut enää kykenevä itse omaisuuden hoitoonsa valvomaan. Korkein oikeus totesi, ettei edellytyksiä edunvalvojan määräämiselle ollut, kun huomioitiin A:n vastustus.

Edellä mainittu ratkaisu korostaa itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittamista. Kun henkilö on itse tehnyt järjestelyjä omaisuutensa hoitamiseksi, tulee edunvalvonnan järjestämiseen ryhtyä vain, kun se on välttämätöntä asianosaisen suojaamiseksi. Pelkän valvonnan vuoksi edunvalvonnalle ei tällöin ole tarvetta, elleivät henkilön omat tai muiden toimenpiteet aiheuta hänen etujensa vaarantumista. Tällaisen riskin tulisi olla sillä tavalla konkreettista, että asianosaisen etujen voidaan osoittaa vaarantuvan ilman edunvalvontaa. Lisäksi ratkaisussa korostetaan edunvalvonnan tarpeen arvioinnin osalta, että edunvalvonnan tarvetta tulee harkita vain sen henkilön näkökulmasta, jonka edunvalvomisesta on kyse. Esimerkiksi läheisten erimielisyydet omaisuuden hoitamisesta tai tiedonsaannista eivät ole edunvalvonnan tarpeen arvioinnin kannalta merkityksellisiä.

Oksanen on kyseistä ratkaisua koskevassa oikeustapauskomentissaan katsonut, että korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluissa edunvalvontakynnys tilanteissa, joissa henkilö vastustaa edunvalvontaa, asettuu varsin tiukaksi, jopa lähelle niitä edellytyksiä, joilla HolhTL 18 § mukaisesti voidaan määrätä toimintakelpoisuuden rajoittamisesta. Tällöin edellytetään, että henkilö itse toimii etunsa vastaisesti vaarantaen asemaansa ja tärkeitä etujaan. Myös konkreettinen hyväksikäytön mahdollisuus voisi tulla kyseeseen perusteena.⁵⁰

---

⁵⁰ Oksanen 2009, s. 8–9. Vajaavaltaiseksi julistamista koskevassa ratkaisussa KKO 2005:2 korkein oikeus on todennut, että vajaavaltaiseksi julistamisen edellytyksiä arvioitaessa päämiehen etujen vaarantumisen tulee olla konkreettista ja nimenomaisesti päämiehen etuihin kohdistuvaa. Siten esimerkiksi viranomaisen toiminnan joustavuus sekä asioiden hoitamisen hankaluus ja hitaus

Näin ankara edunvalvonnan edellytysten täyttymisen arviointi kuitenkin näyttäisi edellyttävän, että edunvalvontaa vastustava henkilö pystyisi ymmärtämään tilansa ja arvioimaan jossain määrin itsekin edunvalvonnan tarvettaan. Kyseisessä KKO:n ratkaisussa ei ilmennyt edunvalvontaan esitetyn ymmärryskykyä, mutta todennäköisesti hän pystyi ainakin jossain määrin asian merkityksen ymmärtämään, sillä hänelle ei ollut määrätty oikeudenkäyntiavustajaa tai prosessiedunvalvojaa. Oksanen on esittänyt, että edunvalvontakynnystä jaoteltaisiin kolmeen tasoon sen mukaisesti, mikä on päämiehen mielipide asiasta. Perustasona olisi asian perusteellinen selvittäminen holhoustoimilakia koskevassa hallituksen esityksessä esitetyllä tavalla⁵¹ silloin, kun henkilö ei pysty suostumustaan antamaan. Edellytyksiä voitaisiin tulkita lievemmin, kun henkilö itse puoltaa edunvalvontaa, ja tämän vastustaessa kriteerit lähenisivät edellä esitetyllä tavalla oikeustoimikelpoisuuden rajoittamisen edellytyksiä.⁵²

On kuitenkin huomioitava, että useisiin toimintakykyä heikentäviin sairauksiin liittyy sairaudentunnettomuutta, jolloin henkilö ei välttämättä itse tunnista omassa toimintakyvyssään tai asioidensa hoidossa esiintyviä haasteita tai puutteita, tai ei kykene ymmärtämään niiden merkitystä itselleen. Toisaalta niin toimintakyky kuin ymmärryskykykin voivat vaihdella ja sairauden edetessä muuttua.⁵³ Tällöin joudutaan arvioimaan edunvalvontaan esitetyn ymmärryskykyä lääketieteellisestä näkökulmasta ja tulkitsemaan vastustamisen aiheellisuutta peilaten vastustamisen perustetta asiassa saatuun muuhun selvitykseen henkilön tilanteesta ja edunvalvonnan tarpeesta. Ymmärryskyvyn ollessa liukuva käsite kuljetaan Oksasen esittämässä mallissa edunvalvontakynnyksen perustason ja ankaran tulkinnan välimaastossa.

---

päämiehen yhteistyöhaluttomuudesta johtuen eivät voi olla perusteena toimintakelpoisuuden rajoittamiselle. Korkein oikeus totesi, että lähtökohtana on, ettei edunvalvojan määrääminen riitä, jos päämies aktiivisesti pyrkii toimimaan vastoin etujaan, mutta myös joissain tilanteissa passiivisuus ja vastahankaisuus voivat aiheuttaa vastaavia seurauksia. Asiassa holhousviranomaisen oli katsottu, että päämiehen varallisuusasema ja tärkeät edut olivat vaarassa hänen yhteistyöhaluttomuutensa, ymmärtämättömyytensä ja passiivisuutensa sekä vastahankaisuutensa takia. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, ettei asiassa ollut esitetty näyttöä päämiehen etujen konkreettisesta vaarantumisesta, ottaen huomioon, että viime kädessä edunvalvojalla oli mahdollisuus tehdä päämiehensä puolesta oikeustoimia myös päämiehen tahdon vastaisesti. Korkein oikeus hylkäsi vaatimuksen päämiehen vajaanlaisiksi julistamisesta.

⁵¹ HE 146/1998 vp, s. 31.

⁵² Oksanen 2009, s. 9.

⁵³ Ks. esim. dementoivista muistisairauksista Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä 2006, s. 947–956.

2.4. Kansainvälinen vertailu

Sekä Ruotsissa, Norjassa että Tanskassa tunnetaan suomalaista edunvalvontaa vastaavat järjestelmät. Lainsäädäntökehitys on ollut pitkälti samansuuntaista, ja järjestelmissä on havaittavissa selkeitä yhtäläisyyksiä. Tarkastelen seuraavaksi lyhyesti kunkin maan osalta edunvalvonnan käsitettä erityisesti siltä osin, mitä edellytyksiä kunkin maan kansallinen lainsäädäntö asettaa edunvalvojan määräämiselle.

Ruotsalaisessa oikeusjärjestelmässä edunvalvojien yläkäsitteenä on sijaisedustaja, *ställföreträdare*. Sijaisedustajat jaotellaan edelleen kolmeen: *förmyndare* (alaikäisen edustaja), *god man* ja *förvaltare*. Holhousa ja edunvalvontaa koskeva säätely sisältyy vanhempainkaareen, *fördrabalken*. *God man* vastaa aiemmin Suomessa käytettyä uskotun miehen käsitettä. Uskottu mies voidaan määrätä vanhalle, sairaalle tai psyykkisesti häiriintyneelle henkilölle hoitamaan tämän taloudellisia asioita, valvomaan tämän oikeuksien toteutumista tai muutoinkin huolehtimaan henkilöstä, mikäli henkilö tarvitsee apua näiden asioiden hoitamiseen. Edellytyksenä on myös, että henkilö antaa uskotun miehen määräämiseen suostumuksensa, ellei henkilön tila estä suostumuksen saamista. Uskotun miehen määrääminen ei rajoita henkilön omaa oikeustoimikelpoisuutta. *Förvaltare* eli asianhoitaja puolestaan vastaa suomalaisen järjestelmän tilannetta, jossa henkilön oikeustoimikelpoisuutta rajoitetaan. Asianhoitaja voidaan määrätä henkilölle, joka sairauden tai psyykkisen häiriintymisen vuoksi ei kykene huolehtimaan asioistaan. Asianhoitajan tehtävä on määritettävä yksilön tarpeen mukaisesti, eikä asianhoitajaa saa määrätä, mikäli asioiden hoito voidaan turvata lievemmin keinoin.

Norjassa edunvalvontaa sääntelee holhouslaki, *vergemålsloven*. Lain 20 § säätelee edunvalvojan (*verge*) määräämisestä aikuiselle. Kyseisen säännöksen mukaan edunvalvoja voidaan määrätä täysi-ikäiselle eli 18 vuotta täyttäneelle, mikäli henkilö ei pysty turvaamaan etujaan vakavan mielisairauden tai vakavasti heikentyneen terveydentilan vuoksi. Lainkohdassa mainitaan nimenomaisina esimerkkeinä vakavasta mielisairaudesta dementia, psyykkinen kehitysvammaisuus, päihteiden väärinkäyttö ja vakava peliriippuvuus. Saman lainkohdan 2 momentin mukaan henkilön tulee antaa kirjallinen suostumus edunvalvojan määräämiseen sekä siihen, missä laajuudessa edunvalvonta toteutetaan ja kuka hänen edunvalvojakseen määrätään. Suostumusta ei vaadita tilanteissa, joissa henkilö ei kykene

ymmärtämään suostumuksen merkitystä tai kyse on oikeustoimikelpoisuuden peruuttamisesta. Oikeustoimikelpoisuutta voidaan norjalaisessa järjestelmässä rajoittaa vain osittain, ja edellytyksenä tällöin on, että se on tarpeen sen estämiseksi, ettei henkilö altista varallisuuttaan merkittäväälle heikentymiselle tai tule taloudellisesti epäasianmukaisesti hyväksikäytetyksi. Henkilökohtaisissa asioissa oikeustoimikelpoisuutta voidaan rajoittaa, jos on olemassa merkittävä vaara, että henkilö toimii omia etujaan merkittävästi heikentävällä tavalla.

Tanskassa edunvalvontaa sääntee niin ikään holhouslaki (*værgemålsloven*). Aikuisten osalta mahdollista on oikeustoimikelpoisuuden peruuttaminen sekä edunvalvojan (*værgemål*) tai avustavan edunvalvojan (*samværgemål*) määrääminen. Edunvalvoja voidaan määrätä henkilölle, joka mielisairauden, kuten vaikean dementian tai heikentyneen henkisen kehityksen tai muutoin vaikeasti heikentyneen terveydentilan vuoksi on kykenemätön hoitamaan asioitaan, mikäli edunvalvonnalle on tarve. Edunvalvontaan määrätty henkilö on täysivaltainen, ellei oikeustoimikelpoisuutta lain 6 §:n mukaisesti peruuteta. Oikeustoimikelpoisuutta ei voida peruuttaa vain osittain. Oikeustoimikelpoisuuden peruuttaminen on mahdollista, jos tämä on tarpeellista sen estämiseksi, että henkilö asettaa varansa, tulonsa tai muut taloudelliset etunsa merkittäväälle heikentymisen vaaralle tai se on tarpeellista taloudellisen hyväksikäytön estämiseksi. Avustava edunvalvoja puolestaan voidaan määrätä, jos henkilö tarvitsee kokemattomuuden, huonon terveyden tai muun vastaavan syyn vuoksi apua omaisuutensa hallinnointiin tai muiden taloudellisten asioiden hoitamiseen, ja hän itse pyytää edunvalvojan määräämistä.

Kuten edellä esitetystä havaitsemme, sekä Ruotsissa, Norjassa että Tanskassa, kuten myös Suomessa edunvalvojan määrääminen on sidottu terveydentilaa sekä tarvetta koskeviin edellytyksiin. Sen sijaan edunvalvonnan lievimmällä portaalla uskotun miehen (Ruotsi), edunvalvojan (Norja) tai avustavan edunvalvojan (Tanska) määrääminen on sidottu edunvalvottavan suostumukseen. Suostumuksen saamisesta voidaan säännösten sanamuotojen perusteella poiketa vain tilanteissa, joissa suostumuksen saaminen ei ole mahdollista henkilön tilan vuoksi (Ruotsi) tai henkilö ei kykene ymmärtämään suostumuksen merkitystä (Norja). Ruotsissa ja Norjassa edunvalvojan määrääminen tulee kyseeseen henkilön vastustaessa siis ainoastaan tilanteissa, joissa on edellytykset myös oikeustoimikelpoisuuden rajoittamiselle. Tanskassa sen sijaan, kuten Suomessakin, edunvalvojan määrääminen oikeustoimikelpoisuutta rajoittamatta on mahdollista, vaikka

henkilö vastustaisi edunvalvontaa, joskin Tanskassa edunvalvojan ja avustavan edunvalvojan määräämisen edellytykset poikkeavat hieman toisistaan.

3. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen

3.1. Itsemääräämisoikeus perusoikeutena

3.1.1. Oikeus itsemääräämiseen

Suomen perustuslaissa (731/1999, PL) säädetään jokaiselle yksilölle kuuluvista perustavanlaatuisista oikeuksista, perusoikeuksista.⁵⁴ Edunvalvontakysymyksissä painottuvat perusoikeuksista erityisesti itsemääräämisoikeuden, yksityisyyden, yksilöllisyyden ja perhe-elämän sekä omaisuuden suoja.⁵⁵ Perusoikeuksien taustalla vaikuttaa peruseriaatteena PL 1.2 §:ssä ilmaistu ihmisarvon loukkaamattomuus, jota perusoikeudet konkretisoivat.⁵⁶ Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on perusoikeuden suojaamisena osa yksilön ihmisarvon kunnioittamista.

Itsemääräämisoikeutta ei ole nimenomaisesti säännelty missään pykälässä, vaan se on niin sanottu implisiittinen perusoikeus, johdettu muista perusoikeuksista. Sen on katsottu olevan osa muita perusoikeuksia, erityisesti PL 7 §:ää (oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen) ja PL 10 §:ää (yksityiselämän suoja).⁵⁷

Oikeuskirjallisuudessa itsemääräämisoikeutta on jaoteltu usein eri tavoin. Saarenpää erottelee itsemääräämisoikeuden viideksi keskeiseksi peruselementiksi oikeuden sisäiseen vapauteen, oikeuden ulkoiseen vapauteen, oikeuden kompetenssiin, oikeuden valtaan ja oikeuden tietoon.⁵⁸ Tämän itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on holhoustoimen pääperiaatteita, ja se ohjaa niin edunvalvojan toimintaa kuin myös edunvalvojan määräämistä ja muita viranomaisen toimenpiteitä.⁵⁹

Itsemääräämisoikeuden toteuttamisen kannalta keskeistä on henkilön kompetenssi ja autenttisuus. Kompetenssilla tarkoitetaan yksilön kykyä itse tahdonilmauksillaan määrätä itsestään ja häntä läheisesti koskettavista asioista. Henkilöllä tulee olla toisaalta kyky tehdä itseään koskeva päätös, mutta myös mahdollisuus toteuttaa se muiden estämättä. Autenttisuudella puolestaan tarkoitetaan henkilön itsenäisyyttä ja riippumattomuutta, kykyä

---

⁵⁴ Hallberg ym. 2011, luku II, kappale 1.

⁵⁵ Sarja 2007, s. 374–375.

⁵⁶ Sarja 2007, s. 379–380.

⁵⁷ Neuvonen & Rautiainen 2015, s. 34.

⁵⁸ Saarenpää 2012, s. 230–231.

⁵⁹ Aalto 2020, s. 90–92.

perustaa toimintansa omiin arvoihinsa ja ilmentää toiminnallaan omaa persoonallisuuttaan. Autenttisen yksilön päätökset ovat tulosta hänen omasta vapaasta harkinnastaan.⁶⁰

Feinberg kuvaa autenttisten päätösten ilmentävän henkilöä hänelle tärkeällä tavalla, esimerkiksi arvojen tai mieltymysten kautta. Autenttinen henkilö pystyy määrittämään itse toimintaperiaatteensa, jotka puolestaan ilmenevät hänen päätöksenteossaan. Tällaisesta autenttisesta päätöksenteosta henkilö pystyy itse ottamaan vastuun, kyeten huomioimaan myös päätöksensä mahdolliset seuraukset. Tämän määritelmän mukaisesti autenttisen ihmisen päätöksenteossa korostuu henkilökohtaisuus, eikä toiminnan tai päätösten tarvitse olla objektiivisesti arvioiden jotain, esimerkiksi järkevää.⁶¹

Kompetenssin vastapainona voidaan nähdä immuniteetti. Immuniteetti tarkoittaa sitä, ettei kenelläkään muulla ole kelpoisuutta muuttaa yksilön oikeusasemaa. Edunvalvojan määrääminen vaikuttaa erityisesti immuniteettiin: päämiehen rinnalle tulee edunvalvoja, jolla on mahdollisuus muuttaa päämiehen oikeusasemaa jopa ilman tämän myötävaikutusta.⁶² Lähtökohtaisesti edunvalvojan määräämisellä ei rajoiteta päämiehen kompetenssia, oikeustoimikelpoisuutta, mutta kuten tuonnempana huomataan, käytännössä edunvalvojan määräämisellä on vaikutuksia myös siihen, millaiseksi päämiehen omat toimintamahdollisuudet kapenevat edunvalvonnan lievimmälläkin portaalla.

Oikeus itsemääräämiseen aiheuttaa velvollisuuksia myös toisille. Negatiivisena oikeutena itsemääräämisoikeus suojaa yksilöä muiden perusteettomalta väliintulolta: muilla on velvollisuus olla ryhtymättä sellaisiin toimiin, jotka estävät itsemääräämisoikeuden toteuttamisen. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen edellyttää muilta toleranssia, suvaitsevaisuutta sellaisiakin itsemääräävän yksilön harkittuja valintoja kohtaan, jotka ulkopuolisen silmin eivät vaikuta järkeviltä tai yksilön kannalta parhailta valinnoilta. Toisaalta itsemääräämisoikeus voi aiheuttaa myös positiivisia velvollisuuksia auttaa itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa. Yksilölle tulee esimerkiksi antaa tietoja, jotka ovat tarpeen harkittua päätöksentekoa varten.⁶³

Itsemääräämisoikeus voidaan jaotella oikeustieteellisestä näkökulmasta myös henkilön oikeuteen päättää henkilöönsä koskevista asioista ja oikeuteen päättää omaisuuttaan

---

⁶⁰ Pietarinen 1994, s. 15–23.

⁶¹ Feinberg 1980, s. 115–116.

⁶² Kolehmainen 2019, s. 290.

⁶³ Pietarinen ym. 1994, s. 86–91.

koskevista asioista. Henkilöä koskevaa itsemääräämisoikeutta on säädelty sekä perustuslain että lain tasolla, kuten myös Suomea velvoittavissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa.⁶⁴

Taloudellinen itsemääräämisoikeus taas kytkeytyy läheisesti oikeustoimikelpoisuuteen. Kyseessä on yksilön valta tehdä omaisuuttaan koskevia päätöksiä, kuten myydä, ostaa, lahjoittaa tai testamentata omaisuuttaan. Voidakseen käyttää omaisuuttaan koskevaa itsemääräämisoikeuttaan, tulee yksilön olla oikeustoimikelpoinen. Oikeustoimikelpoisuuteen voidaan puuttua holhoustoimilain keinoin, mutta myös tilanteissa, joissa henkilö on ollut vaille tosiasiallista oikeustoimikelpoisuutta ymmärtämättömyyden vuoksi, hänen tekemänsä oikeustoimi voidaan julistaa tuomioistuimessa pätemättömäksi.⁶⁵

Mäki-Petäjä-Leinonen on määritellyt dementoituvan henkilön oikeudellista asemaa koskevassa tutkimuksessaan itsemääräämisoikeuden periaatteen tarkoittavan pyrkimystä jokaisen dementoituvan henkilön itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen, josta hän on johtanut optimointikäskyn: ”*Valitessa menettelytapaa tilanteessa T, on pyrittävä siihen, että henkilö X:n oikeus itse päättää omista asioistaan mahdollisimman hyvin toteutuisi*”. Myös sairaana ilmaistulle tahdolle voidaan antaa merkitystä riippuen siitä, mikä on sairauden aste, ja kuinka hyvin henkilö on kyennyt ymmärtämään kyseessä olevan asian merkityksen. Mikäli taas henkilö ei sairauden asteesta johtuen kykene ilmaisemaan tahtoaan johonkin asiaan, tulee huomioon ottaa hänen terveenä ilmaisema tahtonsa tai selkeän tahdonilmaisun puuttuessa elämänhistorian ja -asenteiden perusteella pääteltävää oletettua tahtoa.⁶⁶

---

⁶⁴ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 13. Esimerkkinä henkilöä koskevasta itsemääräämisoikeudesta voidaan nostaa esiin potilaslain 6 §, jonka mukaan lähtökohtana on hoidon toteuttaminen potilaan kanssa yhteisymmärryksessä tai, mikäli hän ei terveydentilansa vuoksi kykene asiasta päättämään, tulee selvittää, millainen hoito parhaiten vastaisi hänen tahtonsa. Vastaavasti sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:ssä on nimenomainen säännös sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta: sosiaalihuollon toteuttamisessa tulee ensisijaisesti huomioida asiakkaan toivomukset ja mielipide sekä muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan ja annettava hänelle mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun. 9 § turvaa hänen tahtonsa selvittämisen, mikäli hän terveydentilansa vuoksi ei pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen.

⁶⁵ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 13–14 sekä Mäki-Petäjä-Leinonen ja Karvonen-Kälkälä 2017, s. 306–307.

⁶⁶ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 14.

3.1.2. Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

Itsemääräämisoikeus ei ole perusoikeutena ehdoton, vaan siitä voidaan tietyin edellytyksin poiketa. Perusoikeuden rajoittaminen edellyttää, että (1) rajoittaminen perustuu eduskuntalakiin, (2) rajoitus on tarkkarajainen ja riittävän täsmällinen sekä olennaiselta sisällöltään laista ilmenevä, (3) rajoitusperusteet ovat hyväksyttäviä, (4) rajoitus ei ulotu rajoitettavan perusoikeuden ytimeen, (5) rajoitukset ovat suhteellisuusvaatimuksen mukaisia, (6) perusoikeuden rajoittamisessa huolehditaan riittävästä oikeusturvajärjestelystä, ja (7) rajoitukset eivät ole ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.⁶⁷

Perusoikeuksien välillä voi tapahtua myös keskinäisiä kollisionia, jolloin toisen perusoikeuden turvaaminen merkitsee jonkin toisen perusoikeuden rajoittamista. Perusoikeudet muodostavat kokonaisuuden, jossa perusoikeuksia ei ole asetettu keskinäiseen etusijajärjestykseen, vaan ratkaisu tehdään aina punninnalla, jossa pyritään jokaisen perusoikeuden mahdollisimman laajaan turvaamiseen.⁶⁸

Edunvalvojan määräämisellä itsemääräämisoikeutta rajoitettaessa rajoitus perustuu holhoustoimilakiin. Vaikka päämiehen oikeustoimikelpoisuutta ei rajoitettaisi, päämiehen immuniteetin kaventuminen on seurausta HolhTL 29.1 §:n mukaisesta edunvalvojalle kuuluvasta edustusosoikeudesta. Sama lainkohta merkitsee rajoituksen tarkkarajaisuutta ja täsmällisyyttä, sillä siitä on luettavissa, missä asioissa edunvalvojalla on edustusvalta. Holhoustoimilaki huolehtii niin ikään tarpeellisista oikeusturvakeinoista mahdollistaen muutoksenhaun, oikeuden tulla kuulluksi sekä mahdollisuuden hakea tarpeettomaksi käynyt edunvalvonta lakkaamaan. Myöskään kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa ristiriitaa edunvalvojan määräämisestä ei aiheudu.⁶⁹

Edunvalvojan määräämisen aiheuttaman itsemääräämisoikeuden rajoittamisen hyväksyttävyyys perustuu päämiehen suojaamiseen. Kyseessä on viimesijainen keino toimintakyvyltään heikentyneen henkilön asioiden hoitamiseksi tämän eduksi. Ensisijaisesti tämä voidaan kytkeä omaisuuden suojaan (PL 15 §) sekä oikeuteen sosiaaliturvaan (PL 19 §). Onhan tavoitteena huolehtia päämiehen omaisuuden säilymisestä ja käyttämisestä päämiehen hyväksi. Edunvalvonta voi olla tarpeen myös päämiehen toimeentulosta

---

⁶⁷ PeVM 25/1994, s. 4–5.

⁶⁸ Viljanen 2001, s. 140–142.

⁶⁹ Kolehmainen 2019, s. 297–299.

huolehtimiseksi tilanteissa, joissa henkilö itse ei terveydentilansa vuoksi kykene hakemaan sosiaalisia etuuksia, joihin on oikeutettu. Taloudellisten asioiden hoitaminen liittyy laajasti kuitenkin muihinkin elämän osa-alueisiin, joten esimerkiksi oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen (PL 7.1 §) voi vaarantua, mikäli henkilön asumisolot ovat selkeästi puutteelliset hänen taloudellisten asioidensa hoitamattomuuden vuoksi.

Kolehmainen on huomauttanut, että holhustoimen aiheuttamat rajoitukset saavat myös yhteiskunnallisen edun perusteella hyväksyttävyyttä. Edunvalvonnan tavoitteena on tukea päämiestä varojensa vastuullisessa käytössä omaksi edukseen. Tällöin päämiehen tarpeista vastataan hänen omilla varoillaan, mikä vähentää tarvetta yhteiskunnan taloudelliselle tuelle.⁷⁰

Suhteellisuusvaatimus edellyttää, että itsemääräämisoikeutta rajoitetaan vain sen verran, mikä on välttämätöntä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Tarkasteltaessa itsemääräämisoikeuden suhdetta muihin edellä mainittuihin perusoikeuksiin, tulee myös arvioida, missä määrin edunvalvontaan esitetty kykenee itsemääräämisoikeuttaan käyttämään. Mikäli henkilön toiminta- ja ymmärryskyky on heikentynyt niin oleellisesti, ettei hänellä tosiasiallisesti enää ole kompetenssia, on perusteltua kiinnittää huomio muiden perusoikeuksien toteutumiseen ja turvaamiseen.⁷¹ Myös edunvalvontapäätöksen yksilöllisyys edistää suhteellisuusvaatimuksen toteutumista. Tavoitteena on sovittaa edunvalvonnasta aiheutuvat rajoitukset niin lieviksi, että turvataan päämiehen etu rajoittamatta tarpeettomasti hänen itsemääräämisoikeuttaan, jolloin turvataan kaikkien hänen perusoikeuksiensa samanaikainen toteutuminen niin laajasti kuin mahdollista.⁷²

3.2. Suojaamisen periaate

3.2.1. Suojaamisen periaate holhustoimen ratkaisuperiaatteena

Erityisesti vanhuusoikeudellisessa tutkimuksessa itsemääräämisoikeuden vastinparina nähdään yksilön suojaamisen periaate. Suojaamisen periaatteella tarkoitetaan heikkojen erityisryhmään kuuluvien (esimerkiksi lasten, vanhusten, vammaisten ja

---

⁷⁰ Kolehmainen 2019, s. 305.

⁷¹ Kolehmainen 2019, s. 300–304.

⁷² Välimäki 2013, s. 19–20.

mielenterveyspotilaiden) oikeutta saada suojaa ulkopuolisten tai heidän itsensä tekemiä oikeudenloukkauksia vastaan. Suojaamisen periaatteeseen kuuluu myös tällaisen päätöksen tekeminen yksilön henkilökohtaisen edun mukaisesti. Päätöksen tekijän, kuten viranomaisen, tuomioistuimen tai edunvalvojan, on pyrittävä turvaamaan se, ettei vajaakykyinen kärsisi oikeudenmenetyksiä tekemänsä oikeustoimen tai muun vastaavan syyn vuoksi.⁷³ Suojaamisen periaate on myös keino huolehtia sen kohteena olevan yksilön oikeusturvan toteutumisesta.⁷⁴

Edunvalvontaoikeudessa autonomian ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen periaatteen rinnalla on puolestaan puhuttu paternalismista eli päämiehen suojaamisesta kontrolloimalla. Aiemmin tämä oli jopa määräävä periaate – päämiehen tehokkaan kontrolloinnin ajateltiin edistävän tämän etua. Edelleenkin paternalismi nähdään edunvalvonnan toimintaperiaatteena, mutta tarkoituksena on tukea päämiehen vastuullista toimintaa ja oikeusturvan toteutumista mahdollisimman lievin edunvalvonnan keinoin. Paternalismi tulee ottaa käyttöön, kun päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen johtaa selvästi hänen etujensa vastaiseen menettelyyn.⁷⁵ Paternalismi ja suojaamisen periaate ovat läheisessä kytköksessä toisiinsa, sillä myös suojaamisen periaate voi aktivoitua, vaikka henkilö itse ei haluaisi suojaa, mutta hänen etunsa ulkopuolisen, kuten tuomioistuimen arvion perusteella sitä edellyttää.⁷⁶

Mäki-Petäjä-Leinosen mukaan suojaamisen periaatteen toteuttamiseksi on toisinaan tarpeen tinkiä itsemääräämisoikeudesta, mutta lähtökohtaisesti myös toimintakyvyltään heikentyneen henkilön nykyiselle tai aiemmin terveenä ilmaistulle mielipiteelle tulee antaa merkitystä. Hänen mukaansa suojaamisen periaate on määräävä vasta siinä vaiheessa, kun on olemassa selvää näyttöä henkilön kyvyttömyydestä huolehtia asioistaan etunsa mukaisesti, eli suojaamisen tarpeen on oltava *ilmeistä*.⁷⁷

Holhoustoimilain mukaisen edunvalvojan määrääminen on yksi keino, jolla suojaamisen periaatetta voidaan toteuttaa. Suojaamisen periaatteella on myös keskeinen merkitys holhouslainsäädännössä: edunvalvojan määräämisen edellytyksenä on päämiehen etujen suojaamisen tarve, ja edunvalvojan on hoidettava tehtävänsä päämiehen edun mukaisesti.

⁷³ Mäki-Petäjä-Leinonen & Karvonen Kälkjä 2017 s. 29–30.

⁷⁴ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s.15–17.

⁷⁵ Välimäki 2013, s. 18–20.

⁷⁶ Mäki-Petäjä-Leinonen & Karvonen-Kälkjä 2017, s. 29–30.

⁷⁷ Mäki-Petäjä-Leinonen & Karvonen-Kälkjä 2017 s. 30.

Mäki-Petäjä-Leinonen huomauttaa, että suojaamisen periaate on holhousoikeudessa tietynlaisen prima facie -periaatteen asemassa, sillä edunvalvoja määrätään aina suojaamisen tarpeessa olevalle henkilölle. Ilman suojaamisen tarvetta ei ole tarvetta edunvalvonnalle.⁷⁸

Nykyisen holhoustoimilain valmistelussa tavoitteena on ollut järjestelmä, joka toteuttaa suojaamisen periaatetta, mutta korostaa siinäkin suojaamisen tarpeen välttämättömyyttä. Lain esitöissä todetaan pyrkimykseksi se, ettei henkilön valtaa määrätä omista asioistaan rajoiteta enempää, kuin se hänen suojaamiseksi on välttämätöntä. Tarkoituksena on mitoittaa edunvalvonta asianomaisen suojan tarpeen mukaan siten, että edunvalvontatoimenpiteet ovat oikeassa suhteessa siihen vaaraan, jolta asianomaista pyritään suojaamaan.⁷⁹ Tätä konkretisoivat esimerkiksi edunvalvonnan viimesijaisuus ja lievimmän puuttumisen periaate.

Edunvalvonnan tarvetta selvitetessä ovat siis usein juurikin itsemääräämisoikeus ja suojaamisen tarve keskenään punnittavana. Erityisesti tilanteissa, joissa henkilön psyykinen terveys ja ymmärryskyky ovat heikentyneet, mutta hänellä on vielä kykyä toimia aktiivisesti, voi ulkopuolisella herätä huoli siitä, toimiiko tällainen henkilö oman etunsa mukaisesti. Mäki-Petäjä-Leinonen nostaa esiin, ettei sairastuneen ihmisen päätöksenteolta voida vaatia täyttä rationaalisuutta, kun eivät terveenkään ihmisen päätökset perustu aina puhtaaseen järkeen vaan myös esimerkiksi tunteisiin. Mielihyvää lisäävä toiminta tulee voida sallia, mikäli se ei vaikuta erityisen haitallisella tavalla henkilön taloudelliseen asemaan. Itsemääräämisoikeuteen puuttuminen taloudellisen suojaamisen vuoksi voi vaikuttaa kielteisesti henkilökohtaisella tasolla, esimerkiksi käytösoireiden lisääntymisenä, jolloin lopputulos ei olekaan henkilön edun mukainen. Tällöin itsemääräämisoikeudelle tulisi antaa etusijaa ja suojaaviin toimenpiteisiin ryhtyä vain ilmeisessä tarpeessa.⁸⁰

Suojaamisen periaatteen merkitys kytkeytyy keskeisesti myös yksilön toimintakykyyn. Mitä heikompi hänen toimintakykynsä ja kykynsä ymmärtää toimiensa merkitystä on, sitä enemmän siirrytään suojaamisen periaatteen puolelle. Kyse ei ole joko – tai -tilanteesta, eikä suojaamisen periaatteen käyttäminen merkitse itsemääräämisoikeuden täyttä syrjäyttämistä. Yksilön ilmaisemalle tahdolle voidaan antaa merkitystä, mikäli se ei johda hänen etujensa vastaiseen lopputulokseen. Huomioitavaksi tulevat niin sairaana kuin aikaisemmin terveenä

---

⁷⁸ Mäki-Petäjä-Leinonen & Karvonen-Kälkäjä 2017, s. 277–278.

⁷⁹ HE 146/1998 vp, s. 18.

⁸⁰ Mäki-Petäjä-Leinonen 2010, s. 191–192.

ilmaistu tahto sekä, mikäli on selvitettävissä, hänen oletettu tahtonsa. Ihanteellisin on päätös, joka suojaa suojan tarpeessa olevaa, mutta myös kunnioittaa hänen tahtoaan.⁸¹

Tornberg kuvaa itsemääräämisoikeuden ja suojan tarpeen sovittamista osuvasti riskien arvioimisena. Edunvalvojaa määrättäessä viranomaisen tulee arvioida, tulevatko henkilön taloudelliset asiat hoidetuksi edunvalvontaa lievemmin keinoin, ja millaisia riskejä järjestelyyn sisältyy. Riskien arvioimisessa korostuu tapauskohtainen harkinta, jota ohjaa kyseessä olevan henkilön etu.⁸²

Ihmisarvon kunnioittaminen holhustoimea ohjaavana pääperiaatteena on oikeuskirjallisuudessa katsottu konkretisoituvan erityisesti itsemääräämisoikeuden kunnioittamisena, mitä se eittämättä onkin. Ihmisoikeuksien näkökulmasta keskeinen osa ihmisarvoa on kuitenkin myös inhimillinen turvallisuus eli mahdollisuus perustarpeidensa tyydyttämiseen. Näitä perustarpeita ovat esimerkiksi riittävä ravinto, juoma ja suoja sekä psykologiset perustarpeet, kuten oman identiteetin ilmaisu ja itsemääräämisoikeuden käyttäminen.⁸³ Näkisinkin, että edunvalvonnan tarvetta arvioitaessa on tärkeää tunnistaa, mikä merkitys edunvalvontapäätöksellä on yksilön inhimilliselle turvallisuudelle. Taloudellisten asioiden hoitaminen heijastelee laajasti ihmisen elämän eri osa-alueille, ei pelkästään varallisuusasemaan. Mikäli taloudellisten asioiden hoitamisen tapa – tai asioiden hoitamattomuus – ilman edunvalvontaa vaarantaa henkilön asumisen, ravinnon saannin tai muutoin inhimillistä turvallisuutta, on perusteltua korostaa suojaamisen tarvetta.

3.2.2. Oikeustoimen pätemättömyys suojan keinona

Edunvalvonnasta päätettäessä tarkastellaan yksilön tilannetta ja taloudellisten asioiden hoitamista kokonaisuutena. Suojaamisen periaatteen alaan kuuluu kuitenkin myös mahdollisuus todeta toimintakyvyltään heikentyneen henkilön tekemä oikeustoimi pätemättömäksi, vaikka hänen toimintakelpoisuuttaan ei olisi rajoitettu. Tällöin tarkastelu kohdistuu yksittäiseen oikeustoimeen. Kysymys tosiasiallisesta oikeustoimikelvottomuudesta on tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoinen vaikuttaen edunvalvonnan tarpeen arvioinnissa kahteen suuntaan. Ensinnäkin, mikäli suojan tarpeessa oleva henkilö on tehnyt oikeustoimen, joka voidaan ymmärtämättömyyden tai muun OikTL

---

⁸¹ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 17–22.

⁸² Tornberg 2012, s. 130–131.

⁸³ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 20.

3 luvun säännöksen perusteella todeta pätemättömäksi, voi suojan tarve täytyä näillä toimin, eikä edunvalvonnalle tule tarvetta. Toisaalta oikeustoimen pätemättömäksi julistaminen voi edellyttää, että vajaakkyiselle määrätään edunvalvoja nostamaan moitekanteen tai ryhtymään muihin toimiin oikeustoimen pätemättömyyden toteamiseksi. Lisäksi tällainen tosiasiallinen oikeustoimikelvottomuus voi indikoida tarvetta edunvalvonnalle, jotta voidaan ehkäistä henkilön itsensä tai muiden aiheuttamia taloudellisia oikeudenloukkauksia. Tämän vuoksi tarkastelen lyhyesti ja tutkimuskysymyksen kannalta relevantein osin, mitkä seikat voivat johtaa oikeustoimen pätemättömyyteen.

Oikeustoimi voidaan julistaa pätemättömäksi moitekanteen perusteella, mikäli tuomioistuin katsoo, että oikeustoimen tekijä on ollut vailla tosiasiallista oikeustoimikelpoisuutta oikeustoimen tekohetkellä. Tämä ei perustu nimenomaiseen säännökseen, vaan se on oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa omaksuttu tavanomaisoikeudellinen sääntö eli oikeusperiaate. Nimenomaisen säännöksen puuttuessa selkeämpää on puuttua laissa ilmaistuihin pätemättömyysperiaatteisiin, mikä oikeuskäytännössäkin on yleisempää. Toimintakyvyltään heikentyneen aikuisen tekemissä oikeustoimissa sovellettavina säännöksinä voivat tulla kyseeseen erityisesti OikTL 31 § kiskomisesta tai OikTL 33 § kunnianvastaisesta ja arvottomasta menettelystä.

Kiskontasäännöksessä (OikTL 31 §) on kyse toisen pulaa, ymmärtämättömyyttä, kevytmielisyyttä tai hänestä riippuvaista asemaa hyväksikäyttäen hankitusta aineellisesta edusta, joka on ilmeisessä epäsuhteessa siihen, mitä on vastikkeeksi antanut. OikTL 33 §:n mukaan puolestaan *oikeustointa, jota muuten olisi pidettävä pätevänä, älköön saatettako voimaan, jos se on tehty sellaisissa olosuhteissa, että niistä tietoisena olisi kunnian vastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen, ja sen, johon oikeustoimi on kohdistettu, täytyy olettaa niistä tietäneen.*

Säännöksillä suojataan taloudelliselta hyväksikäytöltä, josta oikeustoimen vastapuolen on siis täytynyt olla tietoinen. Vastapuoli voi siis saada vilpittömän mielen suojaa, jos hän ei tiennyt eikä hänen olisi pitänytkaan tietää olosuhteista, joiden perusteella oikeustoimen tekijä oli kykenemätön oikeustoimea tekemään. Vilpittömän mielen suoja ei yleensä voi saada, jos oikeustoimen vastapuolena olevat henkilöt tuntevat toisensa siten, että osapuoli tietää toisen toimintakykyyn vaikuttavasta sairaudesta. Myös tilanteissa, joissa vastapuolena on varsin iäkäs henkilö, vastapuolella on erityinen huolellisuus- ja selonottovelvollisuus, ja

hänen tulee perehtyä vastapuolen oikeustoimikelpoisuuteen, mikäli on aihetta epäillä poikkeuksellisia olosuhteita.⁸⁴

Kuten edunvalvonnan tarpeen arvioinnissa myös oikeustoimen pätemättömyyttä arvioitaessa suojaamisen periaate itsemääräämisoikeuden syrjäyttäjänä edellyttää, että suojan tarve on ilmeinen. Myös sairaana ilmaistulle tahdolle voidaan antaa merkitystä, mikäli se edistää henkilön etua esimerkiksi hänen kokemansa mielihyvän kautta eikä vaaranna merkittävästi hänen taloudellista asemaansa. Tuon harkinnan tekee tuomioistuin.⁸⁵

Ongelmalliseksi voi tulla se, että mikäli henkilö on ymmärtämättömyyttään tehnyt taloudellista asemaansa heikentävän oikeustoimen, hän ei pysty tosiasiallisesti arvioimaan myöskään tarvetta moitekanteen nostamiselle. Tällöin voi herätä kysymys edunvalvonnan tarpeesta, sillä edunvalvojalla on mahdollisuus päämiehensä puolesta nostaa tuo moitekanne. Edunvalvonnan tarvetta arvioidessa tulisi siis arvioida, onko ilmeistä tarvetta moitekanteen nostamiselle edunvalvontaan esitetyn puolesta. Eräänlaisena edunvalvonnan esikysymyksenä tulisi siis arvioida, ovatko henkilön tekemät oikeustoimet sellaisia, että niiden pätevyys tulisi alistaa moitekanteella tuomioistuimen arvioitavaksi. Arvio moitekanteen nostamisen tarpeellisuudesta kuuluu edunvalvojan tehtäviin, mutta jotta henkilölle voitaisiin tähän tehtävään määrätä edunvalvoja tämän vastustamisesta huolimatta, tuomioistuimen tulee pitää edunvalvonnan tarvetta ilmeisenä. Tällöin päädytään helposti olettamaan, että myös oikeustoimea pidetään pätemättömänä, vaikka se tulisi osapuolten oikeusturvasta johtuen käsitellä erillisessä oikeudenkäynnissä moitekanteen perusteella.⁸⁶

Huomion arvoista on myös, että arvioitaessa oikeustoimen pätemättömyyttä OikTL 31 § tai OikTL 33 § valossa, punnitaan itsemääräämisoikeuden ja suojaamisen tarpeen lisäksi vastapuolen vilpittömän mielen suojaaja. Esimerkiksi omatoimisesti aktiivinen dementiapotilas voi häntä tuntemattoman silmissä vaikuttaa täysin kykenevältä päätöksen tekoon, eikä vastapuolella ole perusteltua syytä alkaa tarkemmin selvittämään hänen

---

⁸⁴ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 171–175.

⁸⁵ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 194.

⁸⁶ Mäki-Petäjä-Leinonen on katsonut, että edunvalvojan määrääminen heti oikeustoimen tekemisen jälkeen puhuu sen puolesta, että henkilö on ollut todennäköisesti tosiasiallisesti kykenemätön oikeustoimen tekemiseen tekohetkellä, ks. Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 192 ja KKO 1938 II 592. Näin pitkälle vietyä johtopäätöstä ei kuitenkaan nähdäkseni pitäisi johdonmukaisesti tehdä, sillä edunvalvojan määrääminen ei merkitse päämiehen oikeustoimikelpoisuuden rajoittamista. Lisäksi edunvalvoja voi tulla päämiehen olosuhteita selvitettyään siihen tulokseen, ettei päämiehen etu edellytä oikeustoimen moittimista.

oikeustoimikelpoisuuttaan.⁸⁷ Mikäli henkilö tosiasiaa ei pysty arvioimaan etujaan, mutta aktiivisella toiminnallaan vaarantaa taloudellista asemaansa, voivat käsillä olla jopa toimintakelpoisuuden rajoittamisen edellytykset (HolhTL 18 §).

3.2.3. Suojaaminen taloudellisilta rikoksilta

Erityisen ryhmän taloudellisesta hyväksikäytöstä muodostavat tilanteet, jotka täyttävät jonkin rikoslain (RL, 39/1889) mukaisen varallisuusrikoksen tunnusmerkistön. Toimintakyvyltään heikentynyt voi esimerkiksi turvautua taloudellisten asioidensa hoitamisessa muiden apuun, mikä voi altistaa kavalluksen (RL 28:4 §) tai luottamusaseman väärinkäytön (RL 36:5 §) kohteeksi joutumiselle. Ymmärryskyvyn heikentymistä tai sairaudesta johtuvaa riippuvaista asemaa voidaan käyttää hyväksi petoksen (RL 36:1 §) tai kiristyksen (RL 31:3 §) tunnusmerkit täyttävällä tavalla. Kysymys edunvalvonnan tarpeesta voi nousta esiin ensinnäkin syyteoikeuden käyttämiseksi asianomistajarikoksissa, että myös uhrin edustamiseksi asian selvittämisessä ja oikeudenkäynnissä, mikäli hän ei siihen terveydentilansa vuoksi itse kykene.

Ei ole täysin tavatonta, että toimintakyvyltään heikentynyt henkilö on riippuvaisessa asemassa läheiseensä, mutta ei esimerkiksi painostamisesta tai tunnesyistä johtuen halua ryhtyä toimiin, joista voi hänen läheiselleen aiheutua seuraamuksia, ja voi tämän vuoksi vastustaa edunvalvontaakin. Mielestäni niin ihmisarvon kunnioittaminen kuin päämiehen edun periaatekin vaatii, että hänen omaisuuden suojaansa kohdistuviin rikollisiin loukkauksiin puututaan tehokkaasti ja häntä suojataan tällaisen toiminnan jatkumiselta. Jos on perusteltua aihetta epäillä terveydentilansa puolesta edunvalvonnan tarpeessa olevaan henkilöön kohdistuvan rikoksen tunnusmerkit täyttävää taloudellista hyväksikäyttöä, on selvää, etteivät hänen taloudelliset asiansa hoidu asianmukaisesti. Myös jo tapahtuneisiin rikoksiin tulee pystyä puuttumaan.

3.3. Itsemääräämisoikeus holhoustoimessa

Kuten edellä on todettu, on edunvalvontaoikeudessa lähtökohtaisesti etusija itsemääräämisoikeuden kunnioittamisella. Tämä ei kuitenkaan ole aivan ehdotonta, vaan

---

⁸⁷ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 175.

suojaamisen tarpeessa olevan henkilön itsemääräämisestä voidaan tinkiä, jotta päästään tämän edun mukaiseen lopputulokseen. Tarkastelen seuraavaksi, millaisen aseman itsemääräämisoikeus saa holhoustoimilain valossa.

Edunvalvoja voidaan määrätä, ja tilastojen perusteella yleisimmin määrätäänkin, rajoittamatta päämiehen omaa toimintakelpoisuutta. Edunvalvojan määrääminen kuitenkin muuttaa oleellisesti päämiehen omaa asemaa. Vaikka päämiehen omaan kompetenssiin ei kajota, rajoittaa edunvalvonta erityisesti päämiehen immunitettia. Ensinnäkin päämiehen rinnalle tulee toinen henkilö, edunvalvoja, jolla on oikeus edustaa päämiestä niissä asioissa, jotka edunvalvojalle on päätöksessä määrätty (HolhTL 29 §). Toisekseen edunvalvojan määrääminen käytännössä kaventaa päämiehen mahdollisuuksia yksin määrätä omaisuudestaan. Edunvalvojalla on oikeus määrätä, suoritetaanko edunvalvojan hoidettavana kuuluvaan omaisuuteen kuuluvat saatavat edunvalvojan vai päämiehen hoidettavana olevalle tilille, ja keillä on oikeus nostaa päämiehen tililtä varoja (HolhTL 31 §). Voidaan siis perustellusti sanoa, että edunvalvonta vaikuttaa merkittäväällä tavalla päämiehen itsemääräämisoikeuteen, minkä vuoksi asialla on korostunut merkitys yksilölle ja hänellä voi olla perusteltu intressi osallistua itseään koskevaan edunvalvojan määräämistä koskevan asian käsittelyyn.

Edunvalvonnan tarvetta selvitetessä päämiehen itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta turvataan erityisesti kuulemisella. Ennen edunvalvojan määräämistä on sille, jonka etua on valvottava, varattava tilaisuus tulla kuulluksi (HolhTL 73.2 §). Vaatimuksena on siis kuulemistilaisuuden varaaminen, mutta edunvalvontaan esitetyllä ei ole velvollisuutta asian käsittelyyn osallistua. Kuulemisella edunvalvontaan esitetty voi ilmaista asiaan oman mielipiteensä sekä antaa omasta mielestään ratkaisun kannalta oleelliset tiedot asiaa käsittelevälle viranomaiselle. Edunvalvontaan esitetyn mielipide tulee ratkaisussa huomioida ja sillä voi olla vaikutusta sille, miten edunvalvonnan edellytyksiä arvioidaan. Tuomioistuimien voi kuitenkin päätyä myös edunvalvontaan esitetyn tahdon vastaiseen lopputulokseen, mikäli se arvioi tämän edun sitä edellyttävän.⁸⁸

Edunvalvojan määräämistä koskien itsemääräämisoikeus on vahvimmillaan, kun edunvalvonnan tarpeessa oleva itse pyytää holhousviranomaista määräämään itselleen edunvalvojan HolhTL 12 §:n mukaisesti. Tuolloin holhousviranomaisen on sidottu hakijan

---

⁸⁸ Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, s. 282.

hakemukseen: se ei voi määrätä edunvalvojaksi muuta henkilöä, kuin hakija on pyytänyt, eikä edunvalvojan tehtävää sisällöltään tai kestoltaan haettua laajempaan. Mikäli henkilö on ymmärtänyt asian merkityksen itselleen, rajoittuu holhousviranomaisen toimivalta sen selvittämiseen, täyttyvätkö asiassa HolhTL 8 §:n mukaiset edellytykset edunvalvojan määräämiselle. Mikäli holhousviranomainen katsoo, ettei edellytyksiä edunvalvojan määräämiselle ole, edunvalvojaksi esitetty henkilö ei ole tehtävään sopiva tai ehdotettu edunvalvojan tehtävä ei ole päämiehen edun kannalta tarkoituksenmukainen, on holhousviranomaisen mahdollisuutena lähinnä hylätä hakemus.⁸⁹ Eduskunnan apulaisoikeusasiamies puolestaan on ratkaisussaan 2848/4/04 todennut, että mikäli holhousviranomainen katsoo, että henkilön oma hakemus edunvalvojan määräämiseksi on liian suppea, ja tämän tilanne edellyttäisi laajempaa edunvalvontaa, tulisi holhousviranomaisen tehdä käräjäoikeudelle edunvalvojan määräämistä koskeva hakemus.⁹⁰

Holhoustoimilain 1.1.2020 kumotussa 13 §:ssä säädettiin, että mikäli holhousviranomainen katsoo, ettei hakemukseen voida suostua, sen tulee hakijan pyynnöstä siirtää asia käräjäoikeudelle, jollei hakemus ole ilmeisen perusteeton. Kyseisen lainkohdan kumoaminen perustui Digi- ja väestötietoviraston alueellista toimivaltaa koskeviin muutoksiin.⁹¹ Nähdäkseni edelleen olisi mahdollista siirtää tällaisessa tilanteessa asia käräjäoikeuden ratkaistavaksi HolhTL 8 §:n nojalla, joskin tällöin alkuperäisen hakijan itsemääräämisoikeuden asema asian ratkaisemisessa ei ole yhtä vahvasti suojattu, kuin silloin, kun asia ratkaistaan holhousviranomaisessa hänen hakemuksensa perusteella HolhTL 12 § nojalla. Edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa tuomioistuinta ei koske vastaava hakemussidonnaisuus kuin holhousviranomaisesta, vaan se voi määrätä haettua laajemmankin tehtävän edunvalvojalle, mikäli päämiehen etu sitä edellyttää (HolhTL 77 §).

Tornberg on oma-aloitteista edunvalvontaa koskevassa tutkimuksessaan esittänyt, että oma-aloitteisessa edunvalvonnassa edunvalvojan määrääminen voisi perustua suojan tarpeen

---

⁸⁹ Tornberg 2012, s. 356.

⁹⁰ EAOA 2848/4/04, s. 4. Ratkaisussa oli kyse siitä, onko holhousviranomainen ylipäätään toimivaltainen ratkaisemaan edunvalvontaa koskevaa asiaa, jos asia on tullut holhousviranomaisessa alun perin vireille toisen henkilön tekemällä ilmoituksella. Apulaisoikeusasiamies on katsonut, että holhousviranomaisen toimivalta määrätä edunvalvoja on poikkeus pääsääntöön, jonka mukaan edunvalvojan määrää tuomioistuin, ja holhousviranomaisen ratkaistavaksi kuuluvat vain selkeät ja riidattomat tapaukset, joissa henkilö oma-aloitteisesti pyytää itselleen tiettyä henkilöä edunvalvojakseen, eivätkä oikeusturvanäkökohdat vaadi asian selvittämistä tuomioistuimessa.

⁹¹ HE 10/2019 vp, s. 27.

ohella myös pelkän tuen tarpeeseen. Tuon määräytymisperusteen tulisi heijastua siihen, miten edunvalvonta rajoittaa päämiehen itsemääräämisoikeutta.⁹² Kuten edunvalvonnan edellytysten tarkastelu on osoittanut, edunvalvoja voidaan määrätä sitä vastustavalle henkilölle vain silloin, kun hän on ilmeisessä suojaamisen tarpeessa. Tämän perusteella voidaan olettaa, että hänellä on myös hoidettavia asioita, joissa edunvalvojalta edellytetään aktiivista toimintaa, halusipa päämies sitä tai ei.

Edunvalvonnan aikana päämiehen itsemääräämisoikeus on vahvimmillaan henkilöään koskevissa asioissa: päämies saa aina päättää henkilöään koskevasta asiasta itse, mikäli hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. HolhTL 29.2 §:n mukaan edunvalvoja ensinnäkin voidaan määrätä edustamaan päämiestä ainoastaan sellaisissa tämän henkilöä koskevissa asioissa, joiden merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään. Vajaavaltaisenkin asema henkilöään koskevissa asioissa on turvattu HolhTL 23.2 §:ssä, jonka mukaan vajaavaltaiseksi julistettu voi itse päättää henkilöään koskevasta asiasta, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen ja jollei laissa toisin ole säädetty. Taloudellisissa asioissa sen sijaan äärimmillään edunvalvoja voi olla oikeutettu tekemään päämiehensä tahdon vastaisia oikeustoimia, mikäli se on päämiehen edun kannalta perusteltua.

---

⁹² Tornberg 2012, s. 227.

4. Edunvalvojan määrääminen henkilön vastustaessa edunvalvontaa

4.1. Selvitys edunvalvonnan tarpeesta

4.1.1. Holhousviranomaisen rooli edunvalvonnan tarpeen selvittämisessä

Edunvalvojan määrääminen täysi-ikäiselle ilman tämän omaa aloitetta voi tulla vireille holhousviranomaisessa edunvalvonnan tarpeen selvittämisenä tai hakemusasiana käräjäoikeudessa. Kuka tahansa, joka on saanut tiedon edunvalvonnan tarpeesta ilmeisesti olevasta henkilöstä, on oikeutettu tekemään asiasta ilmoituksen holhousviranomaiselle vaitiolovelvollisuuden estämättä (HolhTL 91 §). Tällöin holhousviranomaisen tehtävänä on ryhtyä toimenpiteisiin selvittääkseen edunvalvonnan tarve ja tarvittaessa tehdä käräjäoikeudelle hakemus edunvalvojan määräämiseksi. Tarkempia säännöksiä holhoustoimilaissa asian selvittämisestä ei ole, ja lainkohtaa koskevassa hallituksen esityksessäkin todetaan vain, että asiaa tulee selvittää sopivin tavoin.⁹³ Asian selvittämisessä tulee noudatettavaksi yleislakina hallintolain säännökset. Myös hallintolain esitöissä todetaan asian selvittämisen laajuuden ja tarpeen ratkeavan tapauskohtaisen harkinnan perusteella.⁹⁴

Hallintolain 31 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä hankkimalla asian ratkaisemiseksi tarpeelliset tiedot sekä selvitykset. Oikeuskirjallisuudessa on korostettu, että se, mikä on asian tarpeellista ja riittävää selvitystä, ratkeaa tapauskohtaisesti. Holhousviranomaisen tehtävä on selvittää, onko edunvalvonnan tarve HolhTL 8 §:n mukaisesti niin todennäköinen, että sen tulee tehdä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämiseksi.⁹⁵

Mäenpään mukaan hallintoasian käsittelyssä asian selvittämisellä pyritään sisällöllisesti oikeaan ja lainmukaiseen ratkaisuun. Lainmukaisuus edellyttää lakisääteisten menettelyvaatimusten noudattamista ja lain oikeaa soveltamista sekä laissa säädettyjen edellytysten ja vaatimusten huomioimista. Oikean ratkaisun edellytyksenä puolestaan on

---

⁹³ HE 146/1998 vp, s. 72.

⁹⁴ HE 72/2002 vp, s. 92–93.

⁹⁵ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 134–135.

riittävä ja paikkansapitävä informaatio ratkaisun perusteena sekä lainmukainen päätöksenteko. Informaation tulee olla luotettavaa, riittävää ja mahdollisimman objektiivista. Selvitys on riittävää, kun asian ratkaisemiseksi on käsillä sen luonteen kannalta merkityksellinen informaatio. Käytännössä selvittämisvelvollisuus ei ole loputtoman rajaton siten, että asiassa tulisi hankkia täydellinen ja lopullinen varmuus, mutta asiassa tulee pystyä perehtymään riittävällä tavalla relevantteihin tosiseikkoihin. Riittävyuden arviointiin vaikuttavat myös perus- ja ihmisoikeudet, ja niiden perusteella voi korostua erityisen huolellisen selvittämisen velvollisuus.⁹⁶

Kuten edellisissä luvuissa havaittiin, edunvalvojan määräämisellä toisaalta voidaan puuttua henkilön itsemääräämisoikeuteen, toisaalta voidaan turvata ja suojata hänen oikeudellinen asemansa. Kyse on keskeisestä ihmisarvoon ja perusoikeuksiin vaikuttavasta kysymyksestä. Tämän vuoksi edunvalvonta-asian käsittelyssä korostuu huolellisen selvittämisen velvollisuus. Ennen edunvalvojan määräämistä tulee hankkia riittävä selvitys kaikkien edunvalvojan määräämisen edellytysten käsillä olosta. Henkilön vastustaessa edunvalvontaa on asian selvittämisessä erityinen huomio kiinnitettävä niihin seikkoihin, jotka vastustamisen johdosta ovat tulleet riittäviksi ja epäselviksi.

Edunvalvonnan tarpeen selvittämistä varten holhousviranomaisella ja tuomioistuimella on laaja tiedonsaantioikeus: valtion, hyvinvointialueen ja kunnan viranomaisen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, Kansaneläkelaitos, Eläketurvakeskus, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, pankki tai muu rahalaitos, sosiaali- tai terveydenhuollon toimintayksikkö ja terveydenhuollon ammattihenkilö sekä yksityinen sosiaalipalvelun tuottaja ovat salassapitosäännösten estämättä velvollisia pyynnöstä antamaan holhousviranomaiselle ja tuomioistuimelle ne tiedot ja selvitykset, jotka ovat tarpeen vireillä olevan asian ratkaisemiseksi (HolhTL 90 §).

Jotta holhousviranomaisen voisi arvioida, ylittyykö kynnys edunvalvojan määräämisen hakemiseksi, tulee sen pystyä arvioimaan, onko henkilö terveydentilansa vuoksi kykenemätön huolehtimaan taloudellisista ja muista asioistaan, onko hänellä hoidettavia asioita ja voidaanko näitä asioita hoitaa edunvalvontaa lievemmin keinoin. Terveydentilan arvioimiseksi ilmoitusasioissa tulee siis hankittavaksi vähintään lääkärinlausunto. Tarkastelen lääkärinlausunnon sisältöä ja merkitystä lähemmin luvussa 4.1.2..

---

⁹⁶ Mäenpää 2018, luku III – kappale 7.

Holhustoimilaissa ei ole säännöksiä asianosaisen tai muiden tahojen kuulemisesta holhousviranomaisen toimesta sen käsitellessä saamaansa ilmoitusta edunvalvonnan tarpeesta. Näissä tilanteissa sovellettavaksi tulevat hallintolain säännökset. HL 34 § edellyttää, että asianosaiselle varataan tilaisuus lausua mielipiteensä ennen asian ratkaisemista. Muiden henkilöiden kuulemisesta ei laissa ole varsinaisia säännöksiä, mutta muiden, erityisesti perheenjäsenten, kuuleminen voi olla tarpeen asian riittäväksi ja asianmukaiseksi selvittämiseksi. Holhousviranomaisen suorittamia kuulemisia tarkastelen luvussa 4.1.3..

Muiden selvitysten hankkiminen perustuu tapauskohtaiseen harkintaan. Tällaisia selvityksiä voivat olla esimerkiksi sosiaali- tai terveydenhuollon toimielimeltä hankittava selvitys asianosaisen taloudellisesta tilanteesta ja sosiaalisista olosuhteista.⁹⁷

Tutkimuskysymyksen kannalta mielenkiintoinen kysymys on, millaiseksi edunvalvonnan tarpeen selvittämisen prosessi holhousviranomaisessa muodostuu, jos jo asian alkuvaiheessa selviää, että asianosainen vastustaa edunvalvojan määräämistä. Edunvalvontaan esitetyn vastustaessa kynnyks on edunvalvojan määräämiselle on korkeampi, ja näin ollen, mikäli holhousviranomainen päätyy tekemään tuomioistuimelle hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi, tulee sen pystyä perustelemaan, miksi se katsoo, ettei edunvalvontaan esitetyn vastustamiselle ole riittävää aihetta. Näin ollen voidaan katsoa, että selvittämisvelvollisuus on laajempi kuin esimerkiksi tilanteessa, jossa edunvalvontaan esitetty itsekin kertoo olevansa edunvalvonnan tarpeessa. Selvityksen tulee kohdistua niihin seikkoihin, joiden osalta on epäselvyyttä.

Toisaalta näkisin, että edunvalvonnan tarpeen selvittämisen jatkamisessa tulee noudattaa myös tiettyä varovaisuutta ja hienotunteisuutta, kun selvittämistä jatketaan asianosaisen vastustamisen tultua ilmi. Eduskunnan oikeusasiamies on huomauttanut, että jo edunvalvonnan tarpeen selvittämisellä puututaan henkilön perusoikeuksien ytimeen, kun hankitaan selvityksiä itsemääräämisoikeuden ja yksityisyydensuojan piiriin kuuluvista asioista, kuten terveydentilasta, asumisolosuhteista ja taloudellisesta tilanteesta.⁹⁸

Asiassa EOA Dnro 683/4/16 kantelun kohteena oli holhousviranomaisen menettely edunvalvonnan tarpeen selvittämisessä, jossa kantelija katsoi maistraatin ryhtyneen

---

⁹⁷ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 134–135.

⁹⁸ EOA Dnro 683/4/16, s. 4.

selvittämään hänen edunvalvonnan tarvettaan perättömän ilmoituksen johdosta. Kantelija oli tyytymätön myös siihen, että hän oli joutunut käymään asian selvittämiseksi lääkärin vastaanotolla sen sijaan, että hän olisi voinut osoittaa edunvalvonnan tarpeettomuuden oman lääkärinsä, asianajajansa ja pankin lausunnoilla. Oikeusasiamiehen ratkaisussa nousee keskeisesti esiin se seikka, että holhousviranomaisen tulee asiaa selvittäessään valita tarkoituksenmukaiset menettelytavat ja hankittavat selvitykset tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Asian käsittelyn varhaisessa vaiheessa keskeinen merkitys on edunvalvonnan tarpeesta laaditulla ilmoituksella. Käsitelläkseen asiaa holhousviranomaisen tulee pitää varsin ilmeisenä, että saadun selvityksen eli alkuvaiheessa ilmoituksen perusteella ilmoituksen kohteena oleva henkilö tarvitsee edunvalvojaa. Ilmoituksen tekijältäkin voidaan pyytää lisätietoja tilanteen arvioimiseksi, mutta ilmoittaja ei ole varsinaisesti asianosainen, eikä hänellä näin ole hallintolain mukaista velvollisuutta edistää asian käsittelyä. Käytettävien selvitystoimien tulee olla asianmukaisia ja oikeasuhtaisia. Ilmoituksen kohteena olevan henkilön kuulemista voidaan pitää lievempänä keinona kuin lääkärinlausunnon pyytämistä. Ratkaisussaan oikeusasiamies totesi, ettei holhousviranomaisella sinänsä ole velvollisuutta heti käsittelyn alussa kuulla asianosaista, mutta kuulemalla ilmoituksen kohteena olevaa henkilöä varhaisessa vaiheessa voidaan välttyä tarpeettomilta puuttumisilta asianosaisen yksityisyyden suojaan.

Edellä mainitussa tapauksessa edunvalvonnan tarpeen selvittäminen oli lääkärinlausunnon saapumisen jälkeen jäänyt sillensä, eikä holhousviranomaisen ollut ryhtynyt enempiin toimenpiteisiin asian selvittämiseksi tai edunvalvojan hakemiseksi käräjäoikeudelta. Ratkaisussa esiin nostettuja seikkoja selvittämisen laajuudesta ja menettelytapojen valinnasta on kuitenkin hyvä peilata myös asian käsittelyn jatkamiseen. Viranomaisen tulisi asian käsittelyn jatkamista harkitessaan tutkia asiassa kertynyttä aineistoa kokonaisuutena ja arvioida, pitääkö se edelleen näiden perusteella edunvalvonnan tarvetta ilmeisenä, eli sangen todennäköisenä. Mikäli vaikuttaa, ettei edunvalvonnalle todennäköisesti ole tarvetta, ei uusia selvityksiä pitäisi hankkia vain ”varmuuden vuoksi”. Lievin keino tällöin voisi olla keskustella tilanteesta jo lausumansa antaneen asianosaisen tai tämän läheisen kanssa varmistaakseen, että taloudelliset asiat hoituvat myös ilman edunvalvontaa.

On hyvä myös muistaa, ettei henkilölle aiheudu pysyvää oikeudenmenetystä, jos holhousviranomaisen katsoo, ettei hakemuskynnys ylity. Edunvalvonnan tarpeen arviointi voidaan milloin tahansa saattaa uudelleen arvioitavaksi holhousviranomaisessa tai tiettyjen

tahojen toimesta myös suoraan tuomioistuimessa. Holhousviranomaisenaan ei siis ole tarpeen hakea edunvalvojan määräystä ennakkoiden vain varmuuden vuoksi, mikäli tarve ei vielä ole ilmeinen, vaan asia voidaan ottaa uudelleen selvittäväksi myöhemmin, mikäli ilmenee, ettei henkilön asioita saadakaan hoidetuksi edunvalvontaa lievemmin keinoin.

4.1.2. Lääkärintlausunto edunvalvonnan tarpeesta

Yksi keskeisiä hankittavia selvityksiä edunvalvonnan tarpeen selvittämiseksi on lääkärintlausunto. Holhousvoimilaki ei sinänsä velvoita holhousviranomaista tai tuomioistuinta hankkimaan asian ratkaisemista varten lääkärintlausuntoa edunvalvontaan esitetyn tilasta. Ottaen kuitenkin huomioon, että edunvalvojan määräämisen yhtenä edellytyksenä ovat terveydelliset syyt, voidaan hallintolain 31.1 §:n mukaisen selvittämisvelvollisuuden valossa lääkärintlausuntoa pitää keskeisenä asiakirjana edunvalvonnan tarpeen selvittämiseksi.

Sosiaali- ja terveysministeriö on laatinut holhousasioissa annettavaa lääkärintlausuntoa koskevan määräyksen, joka ohjaa edunvalvojan määräämistä koskevissa ja muissa holhousvoimilain mukaisissa asioissa käytettävien lääkärintlausuntojen laatimista ja sisältöä. Määräyksen mukaan lääkärintlausunnon tulee perustua laillistetun lääkärin, tai vaativassa arvioinnissa erikoislääkärin, laatimisajankohtana suorittamaan henkilökohtaiseen tutkimukseen. Lääkärintlausunnossa lausunnonantajan tulee esittää lääketieteellisesti perusteltu näkemyksensä siitä, onko tutkittava kykenevä valvomaan etuaan tai huolehtimaan itseään ja varallisuuttaan koskevista asioista. Lausunnossa on esitettävä näiden johtopäätösten lisäksi lääkärin omat, muilta saamat sekä tutkittavan itsensä kertomat esitiedot tutkittavan terveydentilasta ja sairauksista, sekä lääkärin tutkimushetken havainnot ja tutkimustulokset, joilla on vaikutusta lääkärin johtopäätöksiin asiassa. Lausunnossa tulee antaa perusteltu kannanotto myös muihin keskeisiin lääketieteellisesti arvioitaviin kysymyksiin asian laadusta riippuen. Edunvalvojaa määrättäessä kantaa tulee ottaa siihen, millaisissa asioissa tutkittava tarvitsee tukea, ymmärtääkö hän asian merkityksen ja voidaanko häntä kuulla, vastustaako hän edunvalvontaa ja tulisiko edunvalvoja määrätä toistaiseksi vai määräajaksi.⁹⁹

---

⁹⁹ STM 1999:51, s. 3–6.

Huolellisesti laaditulla lääkärinlausunnolla on edunvalvonta-asian käsittelyssä useita funktioita. Asiaa käsittelevä viranomainen, tuomioistuin tai holhousviranomainen, ei ole sidottu lausunnon sisältöön, mutta lausunnon tulee antaa riittävästi informaatiota viranomaiselle sen arvioimiseen, täytyvätkö edunvalvontaan esitetyn kohdalla edunvalvonnan perusteet, erityisesti terveydentilasta aiheutuva peruste. Toinen keskeinen osa lääkärinlausunnossa on asianosaisen kuulemismahdollisuuksien lääketieteellinen arvio. Kuulemismahdollisuuksia tulisi arvioida kommunikaatiokyvyn, haitallisuuden ja paikallisten edellytysten näkökulmasta, jotta asian käsittelyssä ja asianosaisen kuulemisessa voidaan ottaa huomioon asiaan vaikuttavat oikeusturvatekijät.¹⁰⁰

Sosiaali- ja terveysministeriön suosituksen mukaan lääkärinlausunto voidaan antaa tutkittavan pyynnöstä, ja lisäksi holhousviranomaiselle tai tuomioistuimelle myös ilman suostumusta. Saarenpää suhtautuu kriittisesti lääkärinlausunnon antamiseen holhousviranomaiselle ilman tutkittavan suostumusta. Hänen näkemyksensä mukaan tuomioistuimella on oikeus saada kyseinen lausunto HolhTL 78 §:n nojalla, mutta holhousviranomaisen osalta laissa ei ole riittävällä tavalla säädetty tällaisesta oikeudesta. Saarenpää huomauttaa, että potilaslain lähtökohtana on potilaan itsemääräämisen ja potilaan kunnioittamisen sekä hoitoautonomian periaatteet. Näin ollen lääkärin ei tulisi tutkia potilasta ilman tämän tarkoitus- ja toimenpidesidonnaista suostumusta, ellei siihen ole laissa säädettyä perustetta.¹⁰¹ Käytännössä holhousviranomainen on tietojensaantioikeutensa nojalla lääkärinlausuntoja saanut, mutta mikäli edunvalvontaan esitetty ei ole mennyt lääkärin vastaanotolle lausunnon laatimista varten, ei holhousviranomaisella tai sen paremmin lääkärilläkään ole pakkokeinoja tietojen saamiseksi.¹⁰²

Erityisen keskeisessä asemassa lääkärinlausunto on silloin, kun henkilö haluaa hoitaa taloudellisia asioitaan ainakin jossain määrin aktiivisesti itse. Tällöin tulee arvioida, pystyykö henkilö tähän paitsi toimintakyvyn myös ymmärryskyvyn puolesta. Kuten luvussa 3.2. todettiin, kenenkään ei odoteta hoitavan taloudellisia asioitaan aina objektiivisesti katsottuna järkevimmällä mahdollisella tavalla. Tulisikin arvioida, ilmentääkö henkilön tapa hoitaa asioitaan hänen aitoa itsemääräämisoikeuttaan ja pystyykö hän arvioimaan, mikä merkitys hänen toimillaan on hänen varallisuusasemalleen ja muille eduilleen.

---

¹⁰⁰ Saarenpää 2010, s. 182–194.

¹⁰¹ Saarenpää 2000, s. 184–186.

¹⁰² Kuuliala 2011, s. 176.

Edunvalvonnan tarpeen selvittämisessä arvioitavana kysymyksenä voi myös olla, onko henkilö kyennyt arvioimaan jonkin tekemänsä oikeustoimen merkityksen itselleen, eli onko hän ollut tosiasiallisesti oikeustoimikelpoinen (ks. luku 3.2.2.), tai pystyykö hän tekemään itse jonkin tilanteessaan tarpeellisen oikeustoimen, vai tarvitseeko hän vastustamisestaan huolimatta edunvalvojaa tuohon oikeustoimeen liittyvässä suojaamisen tarpeessa. Tällöin voidaan hankkia lääketieteellistä selvitystä, joka on yleisimmin lääkärinlausunto siitä, onko henkilö terveydentilansa puolesta kykenevä oikeustoimen tekemiseen sen tekemishetkellä. Tällöin lääketieteellinen arvio keskittyy potilaan sairauden asteeseen, siinä mahdollisesti ilmeneviin ns. valoisiin hetkiin sekä potilaan ymmärryskykyyn suhteessa juuri kyseessä olevan oikeustoimen monimutkaisuuteen.¹⁰³

Toinen vastustamisen merkitystä arvioitaessa keskeinen lääkärinlausunnon perusteella tarkasteltava asia on se, kykeneekö henkilö ymmärtämään toisaalta oman tilanteensa ohella edunvalvonnan ja sen vastustamisen merkitystä itselleen. Mitä paremmin henkilö kykenee arvioimaan omaa tilaansa ja ymmärtämään, mikä merkitys edunvalvonnalla olisi hänelle itselleen, sitä perustellumman kannanoton hän asiassa pystyy tekemään. Kuten luvussa 3.2. havaittiin, tällaisen ymmärryskyvyn heikentyminen voi puoltaa suojaamisen tarpeen korostumista ja siten edunvalvonnan määräämistä myös vastustamisesta huolimatta.

4.1.3. Asianosaisen ja läheisten kuuleminen

Kuten edellä luvussa 4.1.1. todettiin, holhousviranomaisen velvollisuus kuulla asianosaista perustuu HL 34 §:ään. Ennen asian ratkaisemista asianosaiselle tulee varata tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka voivat vaikuttaa asian ratkaisuun. Asianosaiselle kyse on menettelyllisestä oikeussuojan takeesta ja mahdollisuudesta ilmaista mielipiteensä sekä antaa selvitystä. Viranomaiselle puolestaan asianosaisen kuuleminen on yksi keino hankkia asiassa tarvittavaa selvitystä.

Edunvalvonnan tarpeesta tehtyjä ilmoituksia käsitellessään holhousviranomainen ei ole toimivaltainen tekemään asiassa edunvalvojan määräämiseen johtavaa päätöstä, vaan se voi ainoastaan tehdä käräjäoikeudelle hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi, mikäli pitää edunvalvonnan tarvetta todennäköisenä. Kyse ei siis ole sellaisen hallintopäätöksen

---

¹⁰³ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 164, 181 ja 190–191.

tekemisestä, jota HL 34 §:ssä tarkoitetaan. Kuitenkin erityisesti eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisukäytännössään katsonut, että jo hakemuksen tekeminen kärjäoikeudelle on sellainen henkilön yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta koskeva asia, että asianosaisella voi olla perusteltu intressi esittää asiassa oma näkemyksensä. Asianosaisen näkemyksellä taas on vaikutusta siihen, jatkaako holhousviranomaisen ylipäättänsä asian käsittelyä.¹⁰⁴

Tarkemman säätelyn puuttuessa on holhousviranomaisen harkinnassa, missä vaiheessa asian käsittelyä se edunvalvontaan esitettyä kuulee. Koska edunvalvontaan esitetyn mielipiteellä on merkitystä siihen, millä tavalla edunvalvojan määräämisen edellytyksiä tulee arvioida ja onko aihetta jatkaa asian käsittelyä, on lähtökohtaisesti perusteltua selvittää asianosaisen mielipide mahdollisimman varhaisessa vaiheessa asian käsittelyä.

Hallintolain lähtökohtana on kuuleminen kirjallisesti. Suullinen kuuleminen voisi viranomaisen harkinnasta riippuen tulla kyseeseen, mikäli se on asian laatuun ja laajuuteen nähden tarkoituksen mukaista.¹⁰⁵ HL 37.1 §:n mukaisesti asianosaiselle on kuitenkin tämän pyynnöstä varattava tilaisuus suulliseen kuulemiseen, mikäli se on asian selvittämisen kannalta tarpeellista ja kirjallinen menettely tuottaa asianosaiselle kohtuuttomia vaikeuksia. Edunvalvonta-asiassa pelkästään puhelimitse ilmoitetun kannanoton katsomista lausumaksi ei ole pidetty suositeltavana muissa kuin yksinkertaisissa ja selkeissä asioissa. Puhelinkuulemisen sijaan esimerkiksi henkilökohtainen kuuleminen joko tapaamisessa tai videoyhteydellä voisi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa kirjallinen kuuleminen ei ole mahdollista, jotta asiaa käsittelevällä virkamiehellä on mahdollisuus havainnoida henkilöä, jonka edunvalvonnan tarvetta arvioidaan.¹⁰⁶

Tilanteissa, joissa henkilö itse pyytää itselleen edunvalvojan määräämistä holhousviranomaiselle tekemällään hakemuksella, holhoustoimilaki edellyttää holhousviranomaisen kuulevan hakijaa henkilökohtaisesti (HolhTL 86 §). Tämän henkilökohtaisen kuulemisen tarkoituksena on, että asiaa käsittelevä virkamies pystyy varmistumaan hakijan pyynnön aitoudesta ja riittävästä ymmärryskyvystä.¹⁰⁷ Henkilökohtainen kuuleminen on tarkoitettu keskustelevalle tilaisuudeksi hakijan ja asiaa

---

¹⁰⁴ EOAK Dnro 683/4/16, myös EOAK Dnro 2029/2020.

¹⁰⁵ HE 72/2002 vp, s. 96.

¹⁰⁶ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 136.

¹⁰⁷ HE 146/1998 vp, s. 70. Henkilökohtaisen kuulemisen tarkoitus on toistettu myös lainkohdan muuttamista koskevassa HE 52/2006 vp, s. 54, kun holhousviranomaisen tehtäviin sisällytettiin myös mahdollisuus tehdä muutoksia edunvalvojan tehtävään edunvalvojan ja päämiehen hakemuksen perusteella.

käsittävän virkamiehen välillä. Virkamiehen tulee antaa hakijalle informaatiota edunvalvonnan merkityksestä ja vaihtoehdoista, jotta hakija pystyy muodostamaan perustellun mielipiteen asiasta ja ymmärtämään edunvalvonnan merkityksen itselleen. Hakijalla on näin myös mahdollisuus esimerkiksi peruuttaa tai muuttaa hakemustaan ennen kuin viranomaisella on tehty asiassa päätös.¹⁰⁸

Ilmoitusasioita käsitellessään holhousviranomaisella ei ole vastaavaa velvoitetta kuulla ilmoituksen kohdetta henkilökohtaisesti. Mitään estettä henkilökohtaisen kuulemisen järjestämiselle ei kuitenkaan ole. Tilanteissa, joissa henkilön terveydentila on heikentynyt siten, että se vaikuttaa hänen toimintakykyynsäkin, voi olla haastavaa ottaa vastaan kirjallista informaatiota tai esittää oma perusteltu mielipiteensä kirjallisessa muodossa. Vuorovaikutteisessa kuulemistilaisuudessa asianosaisella on mahdollisuus esittää itseään askarruttavia kysymyksiä edunvalvonnasta ja tuoda esiin syitä, joiden vuoksi katsoo edunvalvonnan olevan tarpeetonta. Holhousviranomaisella edunvalvojia valvovana viranomaisena on sellaista asiantuntemusta edunvalvonnan vaikutuksista ja käytännön merkityksestä, että on perusteltua, että juuri holhousviranomaisessa asiaa käsittelevä virkamies käy edunvalvontaan esitetyn kanssa tällaista vuoropuhelua ennen kuin asia siirtyy tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Holhousviranomaisen velvollisuudesta kuulla edunvalvontaan esitetyn läheisiä ei niin ikään ole säännelty holhoustoimilaisissa. Läheisillä ei myöskään ole sellaista asianosaisasemaa, jonka perusteella heitä olisi kuultava hallintolain perusteella. Läheisten kuuleminen voi kuitenkin tulla kyseeseen HolhTL 91 §:n mukaisena asian selvittämisenä.

Oikeuskirjallisuudessa sekä eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on katsottu, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukainen oikeus perhe-elämän suojaan voi velvoittaa viranomaisia, erityisesti holhousviranomaisia, kuulemaan ja tiedottamaan edunvalvontaan esitetyn läheisiä¹⁰⁹. Oikeusasiamies on ratkaisussaan 4.11.2002 dnro 1429/2000 katsonut, että EIS 8 artiklassa suojattu perhe-elämän kunnioittaminen merkitsee sitä, että viranomaisen tulee valita sellaiset menettelytavat, jotka parhaalla mahdollisella tavalla ottavat huomioon perheyhteisöön kuuluvien välillä vallitsevat erityissuhteen.

---

¹⁰⁸ Tornberg 2012, s. 316–323.

¹⁰⁹ ”Perhe” käsittää EIS 8 artiklan tulkinnassa ainakin aviopuolisot sekä heidän lapset, jotka asuvat saman katon alla. Perhe-elämän suojaa voivat saada olosuhteista riippuen myös muut, esimerkiksi aikuinen henkilö suhteessa vanhempiinsa tai sisaruksiinsa. Ks. Pellonpää ym. 2012, s. 670–671.

Perheyhteyden kunnioittamiseen on katsottu kuuluvan, että toimintakyvyttömään henkilöön kohdistuvista suojelutoimenpiteistä, kuten edunvalvojan hakemisesta, ilmoitetaan tämän läheisille. Läheisten kuuleminen holhousviranomaisen toimesta toteuttaa omalta osaltaan tätä informointivelvollisuutta.

Holhousviranomaisen tulee edunvalvontaan esitetyn läheisiä kuullessaan huomioida PL 6 §:ssä säädetty yhdenvertaisuus. Esimerkiksi edunvalvontaan esitetyn lapsia on kohdeltava yhdenvertaisesti, ja heille tulee varata yhtäläinen tilaisuus tulla kuulluksi. Jotakuta samassa asemassa olevaa ei voida jättää kuulematta ilman hyväksyttävää syytä.¹¹⁰

Läheisillä voi olla asian selvittämisen kannalta tarpeellista tietoa siitä, mikä on edunvalvontaan esitetyn toimintakyky läheisten havaintojen perusteella sekä millä tavalla tämän henkilön taloudellisia asioita on hoidettu ja voidaanko niitä hoitaa edunvalvontaa lievemmin keinoin. Kuulemisella voidaan myös kartoittaa läheisten halukkuutta ryhtyä edunvalvojan tehtävään sekä läheisten käsitystä edunvalvojaksi esitetyn henkilön sopivuudesta edunvalvojan tehtävään. Läheisillä voi olla myös tietoa edunvalvontaan esitetyn terveenä ilmaisemasta tahdosta siitä, miten hän on halunnut hänen asioitaan hoidettavan toimintakyvyn laskiessa. Kuten luvussa 3 esitettiin, myös henkilön terveenä ilmaisemalle tahdolle voidaan antaa häntä koskevassa päätöksen teossa merkitystä, mikäli tuo tahto on luotettavasti selvitettävissä.

Asian käsittelyn kannalta on myös perusteltua, että läheisten mahdollinen edunvalvonnan vastustaminen tulee jo holhousviranomaisen suorittamassa kuulemisessa esille. Tällöin, mikäli holhousviranomaisen päätyy tekemään käräjäoikeudelle hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi, on käräjäoikeudella jo asian siellä vireille tullessa tieto asiassa mahdollisesti epäselvistä seikoista, ja tällaiset seikat voidaan ottaa huomioon asian käsittelyjärjestystä valitessa.¹¹¹

---

¹¹⁰ Holhousviranomaisen tulee tapauskohtaisesti harkita, ketä se kuulee ja missä vaiheessa. Sarja on katsonut, että lähtökohtana voidaan pitää sitä, että edunvalvontaan esitetyle ei määrätä edunvalvojaa edes väliaikaisella määräyksellä ilman, että hänen läheisensä ovat tietoisia asiasta, mutta huomauttaa, että poikkeuksena tästä voisi olla tilanne, jossa on epäily taloudellisesta hyväksikäytöstä lähiomaisen toimesta, jolloin suojan tarve voisi edellyttää toimenpiteitä ennen kuulemistä. Ks. Sarja 2017, s. 14.

¹¹¹ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 262.

4.2. Edunvalvonta-asian käsittely tuomioistuimessa

Edunvalvojan määräämistä koskevat asiat tulevat tuomioistuimessa vireille hakemusasiana (HolhTL 69 §). Hakijalegitimaatio eli oikeus panna hakemus vireille tuomioistuimessa on HolhTL 72 §:n mukaisesti HolhTL 8 §:ää koskevissa asioissa holhousviranomaisella, edunvalvonnan tarpeessa olevalla henkilöllä itsellään sekä tämän edunvalvojalla ja läheisellä, kuten vanhemmalla, aviopuolisolla tai lapsella. Yleisimmin asia tulee vireille holhousviranomaisen toimesta.

Asian käsittelymuoto määräytyy oikeudenkäymiskaaren 8 luvun säännösten perusteella. Useimmat edunvalvojan määräämistä koskevat asiat pystytään käsittelemään kirjallisesti kansliakäsittelyssä. Jos asiassa on tarpeen kuulla henkilökohtaisesti asianosaista, todistajaa tai muuta tahoa, asiassa suoritetaan hakemusasian istunto. Asia muuttuu riitaiseksi, mikäli asianosainen vastustaa hakemusta sellaisella perusteella, joka ei ole selvästi perusteeton tai oikeudellisesti merkityksetön. Näin ollen henkilön itse vastustaessa edunvalvontaa käsittelymuotona on lähtökohtaisesti riita-asian käsittely pääkäsittelyineen.¹¹²

Edunvalvojan määräämistä koskeva asia on siviilioikeudellinen indispositiivinen asia, eli asia, jossa sovinto ei ole sallittu. Edunvalvojaa ei ole mahdollista määrätä ilman toimivaltaisen viranomaisen myötävaikutusta.¹¹³ Näin ollen esimerkiksi edunvalvontaan esitetyn suostumus ei ole asiassa ratkaiseva, vaan tuomioistuin tutkii, täytyvätkö asiassa edunvalvojan määräämisen edellytykset. Asian käsittelyssä noudatetaan tutkinta- eli inkvisitorista menetelmää. Tutkintamenetelmässä korostuu tuomioistuimen aktiivinen rooli, eli tuomioistuimen tulee itse toimia aktiivisesti asian selvittämiseksi (HolhTL 78 §). Tuomioistuimen vastuulla on hankkia asiassa riittävä selvitys ja suorittaa tarvittavat kuulemiset itse.¹¹⁴

Tuomioistuimen käsitellessä edunvalvonta-asiaa keskeinen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tae on edunvalvontaan esitetyn oikeus tulla kuulluksi kontradiktorisen

---

¹¹² Välimäki 2013, s. 206.

¹¹³ Linna 2009, s. 33.

¹¹⁴ Välimäki 2013, s. 202–203. Yleensä hakijana toimii holhousviranomainen, jolloin tuomioistuimella on hakemuksen liitteenä käytettävissään holhousviranomaisen hankkima selvitys. Tuomioistuin voi kuitenkin itsenäisesti hankkia muutakin selvitystä tai täydennyksiä esimerkiksi lääkärinlausuntoon, mikäli katsoo, etteivät hakemuksen liitteenä toimitetut selvitykset ole riittävät perustellut. Ks. Myös Tornberg ja Kuuliala s. 175–176, tuomioistuimen tulee kehottaa hakijaa täydentämään puutteellista hakemusta.

periaatteen mukaisesti. Asianosaisen oikeus tulla kuulluksi on perus- ja ihmisoikeus, joka ilmenee muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 6.1. artiklasta, Yhdistyneiden kansakuntien (YK) taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevasta kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimuksen) 14.1. artiklasta sekä Suomen perustuslaissa (PL 21.2 §).

Holhustoimilain kuulemissäännökset koskevat nimenomaisesti tuomioistuimen oikeudenkäynnissä tapahtuvaa kuulemista. Edunvalvojan määräämistä koskevan asian käsittelyssä tulee edunvalvontaan esitetylle sekä, ellei se olosuhteista johtuen ole ilmeisen tarpeetonta, hänen aviopuolisolleen varata tilaisuus tulla kuulluksi (HolhTL 73.2 §). Myös mahdolliselle edunvalvontavaltuutetulle tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi, mikäli edunvalvojan määrääminen vaikuttaisi edunvalvontavaltuutuksen olemassaoloon (HolhTL 73.3 §). Tarvittaessa edunvalvontaan esitetylle tulee kuulemista varten määrätä prosessiedunvalvoja holhustoimilain 82 §:n mukaisesti (HolhTL 73.5 §).

Vaikka holhousviranomaisen olisi jo kuullut edunvalvontaan esitettyä ennen hakemuksen tekemistä käräjäoikeudelle, tulee myös käräjäoikeuden itse suorittaa tarvittava kuuleminen. Edunvalvontaan esitetty on saattanut myös muuttaa mielipidettään sen jälkeen, kun holhousviranomaisen on häntä kuullut, minkä vuoksi on aiheellista selvittää hänen mielipiteensä vielä tuomioistuimessa ennen asian ratkaisemista; onhan sillä merkitystä siihen, millaiseksi HolhTL 8.2 §:n mukaisesti edunvalvonnan edellytykset muotoutuvat.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2012:109 korostanut kuulemisveloitteen kuuluvan nimenomaisesti tuomioistuimelle, vaikka holhousviranomaisen olisi liittännyt hakemuksen mukaan edunvalvontaan esitetyn lausuman. Kuulemisesta tuomioistuimessa voidaan luopua vain poikkeuksellisesti HolhTL 73.4 § tai 73.5 § perusteella. Lisäksi korkein oikeus kiinnitti huomion siihen, että edunvalvontaan esitetyn oikeutta tulla kuulluksi tulee turvata valitsemalla asiassa esitettyjen seikkojen perusteella soveltuvin kuulemisen tapa, esimerkiksi suullinen kuuleminen istunnossa tai prosessiedunvalvojan määrääminen kuulemisen tarkoituksen toteuttamisen tueksi.

Kuulemisen funktiona asianosaisen oikeusturvan takaamisen lisäksi on asian selvittämisen edistäminen. Kuulemalla asianosaista asiaan voidaan saada ratkaisemisen kannalta tarvittavaa informaatiota. Kuuleminen lisää myös luottamusta tuomioistuimen toimintaa

kohtaan, kun asianosaisella on mahdollisuus itse osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn.¹¹⁵

Edunvalvontaan esitetyn vastustettua edunvalvontaa asia muuttuu siis sillä tavalla riitaiseksi ja epäselväksi, että asian käsittelyä jatketaan riita-asian käsittelyjärjestyksessä (OK 8:4.1 §). Tällöin hakemuksen käsittelyyn kuuluu lähtökohtaisesti asian kirjallinen valmistelu sekä suullinen valmisteluistunto ja pääkäsittely. Riitainenkin asia voidaan ratkaista kirjallisen valmistelun perusteella, mikäli pääkäsittely on selvästi tarpeeton. Asian selvittämiseen liittyvät tarpeet kuitenkin puoltavat pääkäsittelyn toimittamista.¹¹⁶

Kuuliala pitää lähtökohtana, että mikäli oikeudenkäyntiaineistosta ilmenee edunvalvontaan esitetyn vastustavan haettua toimenpidettä, on hänen henkilökohtainen kuulemisensa pääkäsittelyssä aina tarpeen asian ratkaisemiseksi. Vastustaminen osoittaa asian suurta merkitystä edunvalvontaan esitetylle, ja hänen osallistumisoikeutensa turvaaminen asiassa osoittaa, että hänen mielipiteeseensä suhtaudutaan vakavasti. Henkilökohtaisella kuulemisella asiaa käsittelevä tuomari pystyy tekemään myös välittömiä havaintoja edunvalvontaan esitetystä ja hänen vastustamisensa perusteiden merkityksestä asian ratkaisemiselle. Mikäli edunvalvontaan esitetty kuitenkin jättyy passiiviseksi eikä saavu istuntoon, on tuomioistuimella mahdollisuus ratkaista asia hänen poissaolostaan huolimatta, mikäli asia on saatu riittävästi selvitettyä.¹¹⁷

Samalla linjalla on ollut Itä-Suomen hovioikeus ratkaisussaan I-SHO 2011:3, jossa se katsoi, että pääkäsittelyn toimittaminen käräjäoikeudessa oli tarpeen, kun hakemuksen liitteistä kävi ilmi, että edunvalvontaan esitetty vastusti edunvalvontaa. Käräjäoikeus oli varannut edunvalvontaan esitetylle kirjallisesti tilaisuuden lausua asiassa. Kun edunvalvontaan esitetty ei ollut antanut lausumaansa, käräjäoikeus oli ratkaissut asian hakemuksen mukaisesti. Lääkäriinlausunnon perusteella edunvalvontaan esitetty ymmärsi asian merkityksen, joten estettä hänen kuulemiselleen ei ollut. Hovioikeus katsoi, että asiassa oli tarpeen toimittaa pääkäsittely ja varata edunvalvontaan esitetylle tilaisuus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi, ottaen huomioon, miten suuri merkitys asialla oli hänen itsemääräämisoikeudelleen.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Kuuliala 2011, s. 41–45.

¹¹⁶ Linna 2009, s. 172–177.

¹¹⁷ Kuuliala 2011, s. 258–259.

¹¹⁸ Itä-Suomen hovioikeus 17.3.2011, nro 210, DN:o S 10/896.

Kuuliala on kyseisen ratkaisun perusteluja kritisoinut huomauttaen, ettei tuomioistuimen tule olettaa asian riittäisyyttä hakemuksen tai sen liitteiden perusteella. Mikäli näistä ilmenee, että edunvalvontaan esitetty on edunvalvontaa vastustanut, muttei ole asiassa lausunut tuomioistuimelle, on asia epäselvä, ei riittävä, ja asiaa tulisi selvittää epäselvänä esimerkiksi kuulemalla edunvalvontaan esitettyä hakemusasian istunnossa tai vaihtoehtoisesti määräämällä hänelle prosessiedunvalvoja asiaa ja hänen mielipidettään selvittämään.¹¹⁹

Edunvalvonta-asiaa koskevassa oikeuden istunnossa käsitellään henkilön yksityisyyteen keskeisesti liittyviä kysymyksiä, kuten hänen terveydentilaansa ja taloudellista asemaansa. Tällaisten asioiden suullinen käsittely aiheuttaa oikeudenkäynnille erityisiä vaatimuksia. Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007) 15 § edellyttää tällaisten asioiden käsittelemistä osittain tai kokonaan suljetuin ovin. Julkisuuskysymyksiin ei tämän tutkimuksen puitteissa ole aiheellista tarkemmin syventyä, mutta edunvalvonta-asian yksityisyyttä koskevasta luonteesta johtuen huomion arvoista on nostaa esiin oikeudenkäyntiä koskeva hienotunteisuuden periaate. Hienotunteisuuden periaatteen mukaan oikeudenkäynnin tulee olla asianosaista kohtaan huomaavaista, eikä hänen yksityiselämäänsä saa tarpeettomasti loukata. Kohtelun ja kielenkäytön tulee olla ymmärrettävää, asianmukaista ja hyvien tapojen mukaista. Edunvalvonta-asiassa edunvalvontaan esitetyllä ei ole avustajapakkoa, joten hän voi olla istunnossa itse edustamassa itseään, eikä hänellä välttämättä ole juridista osaamista tai prosessin käytäntöjen tuntemista, minkä lisäksi yleensä hänen toiminta- tai ymmärryskykyään rajoittaa jokin edunvalvonnan tarpeen perusteenakin oleva sairaus tai muu vastaava seikka. Tämän vuoksi on tärkeää kiinnittää huomio prosessinohjauksessa ymmärtäväiseen neuvomiseen ja ohjaukseen. Huomion arvoinen on myös se seikka, että edunvalvontaan esitetyn vastustamisesta johtuvassa riitaisessa asiassa ikään kuin vastakkain ovat yleensä holhousviranomainen, joka edustaa julkista valtaa, sekä oikeudelliselta toimintakyvyltään todennäköisesti heikentynyt yksilö. Tuomioistuimen valitsemilla menettelytavoilla tulee pyrkiä häivyttämään tätä epätasa-arvoista asetelmaa. Hienotunteisuuden periaate ei kuitenkaan saa johtaa siihen, että tuomarin objektiivisuus kärsii, ja edunvalvontaan esitetty

---

¹¹⁹ Kuuliala ja Tornberg 2015, s. 211–212.

kokee, että häntä pidetään edunvalvonnan tarpeessa olevana jo ennen kuin asiaa on käsitelty.¹²⁰

4.3. Päätös edunvalvojan määräämisestä

4.3.1. Edunvalvontaa koskevan päätöksen antaminen ja täytäntöönpano

Edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa tuomioistuimen ratkaisu on päätös (OK 8:10.1 §). Päätös annetaan tuomioistuimen kansliassa tai hakemusasian istunnon päätteeksi (OK 8:11 §). Päätös laaditaan asiakirjaksi, joka sisältää tuomioistuimen nimen, päätöksen antamispäivän ja -paikan, asiaan osallisten nimet, lyhyen selostuksen asiasta, perustelut, sovelletut lainkohdat sekä lopputuloksen (OK 8:10.2 §).¹²¹

Antaessaan päätöksen edunvalvojan määräämiseksi HolhTL 8 § nojalla tuomioistuimen tulee määrätä kolmesta keskeisestä kysymyksestä: mihin tehtävään tai tehtäviin henkilölle määrätään edunvalvoja, kuka edunvalvojaksi määrätään ja mikä on edunvalvonnan kesto. Kaikkia näitä seikkoja tulee harkita ja perustella siten, että kokonaisuutena edunvalvonnalla puututaan päämiehen tilanteeseen lievimmällä riittävällä tavalla ja päätös räätälöidään tarpeen mukaisella tavalla yksilöllisesti.¹²²

Edunvalvontaan esitetty voi asiaan kantaa ottaessaan vastustaa edunvalvontaa kokonaisuudessaan, tai hänen vastustamisensa voi liittyä vain tiettyyn seikkaan, esimerkiksi siihen, kuka hänen edunvalvojakseen määrätään tai mitkä tulisivat edunvalvojan tehtäväksi. Asian selvittämisessä ja päätöksen antamisessa onkin tärkeää erotella, mitkä seikat ovat riittäviä, ja kiinnittää erityistä huomiota juuri näiden seikkojen arviointiin ja perusteluun.

Holhoustoimilaissa on säädetty poikkeus OK 24:3 §:n mukaiseen hakemussidonnaisuuden periaatteeseen. HolhTL 77 §:n mukaisesti tuomioistuin voi määrätä edunvalvojalle

---

¹²⁰ Kuuliala 2011, s. 50–63.

¹²¹ Kuuliala huomauttaa, että vaikka OK 8:10.2 § mahdollistaa päätöksen antamisen ilman selostusta ja perusteluja tilanteissa, joissa hakemus hyväksytään, eikä se ole ollut riittävä tai täydellisen päätöksen antamiseen ei ole muuta erityistä syytä, tulee edunvalvonta-asiat tutkia aina yksilöllisesti ja sen vuoksi perustella, Kuuliala ja Tornberg 2015, s. 272. Todettakoon myös, että henkilön vastustaessa edunvalvontaa, asia on riittävä, ja päätöksen perusteluvollisuus korostuu.

¹²² Käytännössä kuitenkin yleisintä on, että valtaosa edunvalvontamääräyksistä on rutiininomaisesti yleisen tukevan edunvalvojan määräyksiä, ks. Kuuliala ja Tornberg 2015, s. 276, sekä Välimäki 2013, s. 57.

sellaisenkin tehtävän, jota ei ole vaadittu, jos se tuomioistuimen harkinnan mukaan on tarpeellista HolhTL 8 §:n nojalla. Myös toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevassa asiassa tuomioistuimella on mahdollisuus rajoittaa päämiehen toimintakelpoisuutta haettua enemmän tai muutoin hakemuksesta poiketen. Tuomioistuin ei kuitenkaan voi poiketa haetusta edunvalvontamuodosta siten, että määräisi toimintakelpoisuuden rajoituksesta, kun on haettu pelkästään edunvalvojan määräämistä.¹²³

4.3.2. Edunvalvojan tehtävät

Holhoustoimilaki jaottelee mahdolliset edunvalvojalle määrättävät tehtävät päämiehen taloudellisiin ja henkilöä koskeviin asioihin. Muut asiat, esimerkiksi valtiovallan käyttäminen äänestämällä tai ehdokkaaksi asettumalla, eivät siis holhoustoimilain nojalla voi tulla edunvalvojan tehtäväksi.¹²⁴ Puhtaan käytännöllisissä asioissa, kuten arjen jokapäiväisissä toiminnoissa avustaminen puolestaan kuuluu sosiaalihuollon tehtäviin.¹²⁵

Pääsääntönä holhoustoimilaissa on edunvalvojan edustus oikeus päämiehen omaisuutta ja taloudellisissa asioita koskevissa oikeustoimissa, jollei tuomioistuin ole tehtävää antaessaan toisin määrännyt tai jollei toisin ole määrätty (HolhTL 29.1 §). Saman lainkohdan 2 momentin mukaan tuomioistuin voi laajentaa edunvalvojan tehtävän koskemaan sellaisia päämiehen henkilöä koskevia asioita, joiden merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään. Edunvalvojan tehtävä voidaan myös rajata koskemaan vain tiettyä oikeustoimea, asiaa tai omaisuutta (HolhTL 8.3 §). Edunvalvojalla ei kuitenkaan voi olla edustusvaltaa sellaisissa asioissa, jotka holhoustoimilaissa tai muussa lainsäädännössä on säädetty edunvalvojan edustusvallan ulkopuolelle. Tällaisia ovat esimerkiksi holhoustoimilain 29 §:n 3 momentissa mainitut korostetun henkilökohtaiset toimet, kuten suostumus avioliittoon, isyyden tunnustaminen ja testamentin tekeminen.

Edunvalvojan tehtävän määrittäminen jättää tilaa päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen ja suojan tarpeen väliselle punninnalle. Tätä harkintaa ohjaavat niin edunvalvonnan viimesijaisuuden vaatimus, päämiehen etu kuin myös lievimmän puuttumisen periaate. Edunvalvonnan edellytyksistä ja viimesijaisuudesta johtuen

---

¹²³ He 146/1998 vp, s. 66

¹²⁴ Helin 2001, s. 1073.

¹²⁵ HE 146/1998 vp, s. 31.

edunvalvojaa ei tule määrätä hoitamaan sellaisia asioita, jotka ovat asianmukaisesti hoidettavissa edunvalvontaa lievemmin keinoin. Lievimmän puuttumisen periaatteen mukaisesti tehtävän määrittämisessä tulee puuttua päämiehen itsemääräämisoikeuteen mahdollisimman vähän, kuitenkin riittävällä tavalla, jotta juuri kyseisen päämiehen etu voidaan turvata.¹²⁶

Edunvalvojan tehtävän määrittäminen, kuten edunvalvontapäätöksen muutkin osa-alueet, tulee perustua kokonaisarvioon päämiehen tilasta ja edunvalvonnan tarpeesta. Päämiehen terveydentila vaikuttaa merkittävästi siihen, koskettaako edunvalvonnan tarve kokonaisvaltaisesti hänen taloudellista tilannettaan vai rajautuuko tuen tarve ainoastaan monimutkaisempiin oikeustoimiin. Huomion arvoista on myös ennuste toimintakykyyn vaikuttavan taudin etenemisestä: onko edellytyksiä tilanteen paranemiselle, vai onko ennustettavissa toimintakyvyn heikkenemään entisestään taudin edetessä. Erityisesti dementoivissa sairauksissa, kuten Alzheimerin taudissa henkilön ymmärrys- ja toimintakyky tulevat väijäämättä heikkenemään.¹²⁷ On kuitenkin muistettava, että edunvalvojan määräämistä harkittaessa ei voida lähteä kovinkaan laajasti ennustamaan tulevaisuutta, sillä viimesijaisuuden vaatimuksen mukaisesti edunvalvontakynnyksen tulee ylittyä sillä hetkellä, kun määräystä annetaan.

Mikäli edunvalvojan tehtävää lähdetään rajoittamaan koskemaan vain tiettyjä toimia, tulee tehtävä määrittää tulkintaongelmien välttämiseksi tarkkarajaisesti, mutta siten, ettei tehtävään jää aukkoja, jotka estävät edunvalvojaa toimimasta päämiehen edellyttämällä tavalla. Tällaiseksi esimerkiksi Helin on nostanut tilanteen, jossa edunvalvoja on määrätty valvomaan päämiehensä etua tietyn kuolinpesän pesänselvityksessä ja perinnönjaossa. Kun tehtävän aikana ilmenee, että kuolinpesässä tulee tehtäväksi myös ositus, on tulkinnanvaraista, kuuluuko tuossa osituksessa edustaminen edunvalvojan tehtävään. Koska edunvalvojan tehtävä kaventaa päämiehen itsemääräämisoikeutta, on perusteltua, ettei tehtävän sisältöä tulkita laveasti. Mikäli edunvalvojan tehtävää joudutaan muuttamaan aiotun oikeustoimen hoitamiseksi, aiheutuu tästä päämiehelle ylimääräisiä kuluja.¹²⁸

Helin nostaa esille mielenkiintoisen kysymyksen siitä, voiko tuomioistuin antaa edunvalvojalle tätä sitovia toimiohjeita. Vaikka tälle ei varsinaisesti estettä ole, selkeiden

---

¹²⁶ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 28–30.

¹²⁷ Mäki-Petäjä-Leinonen – Juva – Pirttilä 2006, s. 942–970

¹²⁸ Helin 2001, s. 1076–1077.

tällainen edunvalvojan toiminnan ohjaaminen tapahtuu rajoittamalla tämän kelpoisuutta määrittämällä rajauksia hänen tehtävänsä. Esimerkkinä Helin mainitsee tilanteen, jossa päämiehen edun kannalta on keskeistä, ettei tämän omistamaa perintötilaa myydä. Tällöin tavoitetta edistää, että edunvalvojalle ei päätöksessä anneta kelpoisuutta tämän tilan luovuttamiseen.¹²⁹ Vastaava ratkaisu voisi olla perusteltu tilanteessa, jossa edunvalvontaan esitetty toisaalta hyväksyy tarvitsevansa edunvalvojan tukea arkisissa raha-asioissaan, mutta vastustaa sitä, että edunvalvojalla olisi oikeus edustaa häntä tietyn omaisuuden, esimerkiksi tällaisen perintötilan osalta. Mikäli edunvalvonnan tarvetta arvioidessa havaitaan, ettei päämiehen etu ja suojaaminen edellytä tällaisen omaisuuden osalta tehtäviä toimenpiteitä, on selkeästi lievimmän puuttumisen periaatteen mukaista ja päämiehen itsemääräämisoikeutta kunnioittavaa jättää tällaisen omaisuuden hoitaminen edunvalvojan tehtävän ulkopuolelle.

Päämiehen henkilöä koskevissa asioissa edunvalvojan edustusvalta on aina toissijainen: edunvalvoja voi määrätä ainoastaan niistä tehtäviinsä kuuluvista päämiehensä henkilöä koskevista asioista, kuten hoidosta tai asuinpaikan valinnasta, joiden merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään sillä hetkellä, kun päätös on tehtävä. Se, ymmärtääkö päämies asian merkitystä, ratkaistaan arvioimalla konkreettisessa tilanteessa päämiehen kykyä ymmärtää juuri kyseistä toimenpidettä.¹³⁰

4.3.3. Edunvalvojan henkilö

Päämiehen kannalta merkityksellinen seikka on se, kuka hänen edunvalvojakseen määrätään. Täysi-ikäisen edunvalvojana toimii henkilö, jonka tuomioistuin tai holhousviranomainen tehtävään määrää (HolhTL 4.2 §). Tehtävään voidaan määrätä useampia henkilöitä ja tarvittaessa määrätä tehtävien jaosta heidän kesken (HolhTL 4.3 §). Holhousvoimilain 5 §:n mukaan edunvalvojan tehtävään voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. Hallituksen esityksen mukaan pykälän sisältöä ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi luetteloksi sopivuuden arvioinnissa, ja näiden lisäksi voi olla tarpeen varmistua esimerkiksi siitä, että

---

¹²⁹ Helin 2001, s. 1072.

¹³⁰ Helin 2013, s. 4–5.

edunvalvojaksi esitetty kykenee hyvään yhteistoimintaan päämiehensä kanssa.¹³¹ Vajaavaltainen ei voi toimia edunvalvojana (HolhTL 6 §).

Edunvalvojana voi toimia edellä mainitut edellytykset täyttävä yksityishenkilö tai valtion edunvalvontatoimiston yleinen edunvalvoja. Yleisen edunvalvojan palveluja voivat tuottaa sopimuksesta myös ostopalveluntuottajat (Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä, 477/2016, 1 § ja 4 §). Yleiseltä edunvalvojalta edellytetään valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä annetun lain 15 §:n mukaan holhustoimilaissa säädettyjen edellytysten lisäksi sellaista taitoa, kokemusta ja koulutusta, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää, sekä soveltuvaa korkeakoulututkintoa.

Välimäki jaottelee edunvalvojana toimimisen edellytyksen yleisiin ja erityisiin edellytyksiin. Yleiset edellytykset ovat täysivaltaisuus ja tehtävään annettu suostumus, ja nämä edellytykset koskevat kaikkia. Edunvalvojan sopivuus puolestaan on erityinen edellytys, joka ratkeaa tehtäväkohtaisen harkinnan perusteella.¹³²

Edunvalvojan sopivuutta voidaan arvioida asiantuntevuus-, läheisyys- ja riippumattomuusperiaatteiden mukaan. Asiantuntevuusperiaatteen mukaan edunvalvojan sopivuutta arvioitaessa tulee huomioida laissakin mainitut tehtävään esitetyn henkilön taito ja kokemus suhteessa tehtävän laatuun ja laajuuteen. Läheisyysperiaate puolestaan korostaa edunvalvojaksi esitetyn kykyä tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa ja kykyä hyvään yhteistoimintaan päämiehen kanssa. Riippumattomuusperiaate edellyttää edunvalvojaksi esitetyltä kykyä tehdä päämiestänsä koskevia päätöksiä tämän edun mukaisesti ilman ulkoisia vaikutteita.¹³³

Edunvalvojan henkilöllä on keskeinen merkitys edunvalvonnan onnistumiselle. Edunvalvoja on tarkoitettu ennen kaikkea taloudellisissa asioissa avustavaksi tukihenkilöksi päämiehelleen, ja tässä roolissa korostuvat luottamuksellinen suhde, yhteistoiminta ja arvostus.¹³⁴ Edunvalvojan tulee tehtävässään kuulla päämiestänsä asioissa, jotka ovat tämän kannalta tärkeitä, jos päämies kykenee ymmärtämään tällaisten asioiden merkityksen itselleen ja kuuleminen voi tapahtua ilman merkittävää haittaa (HolhTL 43 §). Lähtökohtana on, että tukevan edunvalvojan tulee noudattaa päämiehen tahtoa. Mahdolliset

---

¹³¹ HE 146/1998 vp, s. 30.

¹³² Välimäki 2013, s. 67.

¹³³ Suomen edunvalvontaoikeus, s. 64–68.

¹³⁴ Saarenpää 2000, s. 193.

ristiriitatilanteet on selvitettävä päämiehen ja edunvalvojan välisin keskusteluin. Jos kuitenkin edunvalvoja katsoo, että päämiehen kanta vaarantaa tämän edun, hän voi toimia myös päämiehen kannan vastaisesti. Tällainen toiminta kuitenkin rajoittaa päämiehen itsemääräämisoikeutta ja tosiasiallista toimintakelpoisuutta, minkä vuoksi päämiehen ja edunvalvojan välisellä hyvällä yhteistoiminnalla on keskeinen merkitys päämiehen edulle.¹³⁵

Vaikka edunvalvojan tehtävä rajattaisiin koskemaan vain päämiehensä taloudellisten asioiden hoitamista, koskettavat taloudelliset asiat sekä edunvalvojan yleinen huolenpitovelvollisuus (HolhTL 42 §) päämiehen arjelle ja hyvinvoinnille merkityksellisiä asioita, kuten tarvittavan hoidon ja kuntoutuksen järjestämistä, jossa tulee huomioida myös päämiehen toiveet. Siten pelkkä taloudellinen osaaminen ei takaa onnistunutta edunvalvontaa. Mikäli edunvalvontaan esitetty vastustaa tietyn henkilön määräämistä hänen edunvalvojakseen, ei tämä ole järin hyvä lähtökohta edunvalvojan ja päämiehen väliselle luottamussuhteelle ja yhteistoiminnalle ja siten onnistuneelle ja päämiehen edun mukaiselle edunvalvonnalle.

Edunvalvontaan esitetyn vastustaminen voi kohdistua kysymykseen edunvalvojaksi määrättävästä henkilöstä. Mikäli tuomioistuin katsoo, ettei edunvalvontaan esitetyn toivetta edunvalvojan henkilöstä voida noudattaa, on tuomioistuimen päätöksessään perusteltava, miksi se katsoo, ettei ehdotettu henkilö ole sopiva edunvalvojaksi, ja minkä vuoksi se katsoo toisen henkilön olevan tehtävään sopiva.¹³⁶

Kuten edellä luvussa 2.2. havaittiin, on aiemmin virkaholhousjärjestelmä ollut toissijainen tapa järjestää edunvalvonta niissä tilanteissa, kun sopivaa yksityistä henkilöä edunvalvojan tehtävään ei ole ollut saatavilla. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että holhoustoimen hallinnon uudistamisessa toissijaisuuden periaatteesta ei ole luovuttu, vaikkei siitä lainsäädännössä tai sen esitöissä ole nimenomaista mainintaa. Yleisen edunvalvonnan voidaan katsoa olevan toissijaista erityisesti tilanteissa, joissa päämiehen ja edunvalvojan välinen henkilökohtaisuus tai luottamuksellisuus on tärkeää.¹³⁷ Voidaan kuitenkin pitää

---

¹³⁵ Välimäki 2013, s. 36.

¹³⁶ Suomen edunvalvontaoikeus s. 62.

¹³⁷ Välimäki 2013, s. 74–75. Ruotsalaisessa ennakkopäätöksessä HD 4.11.1999 Ö1030-99 korkein oikeus on todennut, että edunvalvonnasta päätettäessä tulisi välttää tarpeetonta puuttumista henkilön yksityis- ja perhe-elämään. Puuttumisen laajuutta arvioitaessa merkitystä tulee antaa muun muassa sille, kuka uskotun miehen tehtävää hoitaa. Asiassa oli kyse siitä, tuliko uskotun miehen tehtävään

uskottavana, ettei tällainen luottamuksellisuus tai henkilökohtaisuus toteudu, mikäli päämies ei halua tietyn yksityishenkilön hoitavan hänen asioitaan, jolloin tämän toissijaisuuden periaatteen ei ole perusteltua syrjäyttää päämiehen tahtoa tilanteissa, joissa hän haluaa edunvalvojakseen yleistä edunvalvojaa. Nähdäkseni yleistä edunvalvojaa voidaan aina pitää tehtävään sopivana, mikäli edunvalvontaan esitettykin tätä ehdottaa, vaikka muu taho, esimerkiksi lähiomainen, ehdottaisi yksityistä henkilöä.

Vaikka edunvalvontaan esitetty ei pystyisi ymmärtämään edunvalvonnan merkitystä, on kysymys, kenen hän haluaa hoitavaan asioitaan, sillä tavalla konkreettisempi, että sen merkitys voi olla helpompi ymmärtää. Euroopan neuvoston suosituksessa No. R (99) 9. periaatteen mukaisesti henkilön omille toiveille hänen suojaamisensa järjestämisessä tulee ottaa huomioon hänen toiveensa niin pitkälti kuin mahdollista. Erityisesti tulee huomioida, kenen hän haluaa edustavan tai tukevan itseään.¹³⁸

Myös Mäki-Petäjä-Leinonen pitää lähtökohtana sitä, että edunvalvojan henkilöstä päättämisessä tulee antaa lähtökohtaisesti sijaa edunvalvontaan esitetyn omalle tahdonilmaukselle, mikäli hänen esittämänsä henkilö täyttää holhoustoimilain edellytykset edunvalvojaksi määrittämiseksi. Edunvalvonnan tarpeessa oleva henkilö on voinut esimerkiksi etukäteen hoivaohjeissaan tai hoitotestamentissaan esittää toiveen siitä, kuka hänen edunvalvojakseen tulisi määrätä. Tällaisen päämiesehdokkaan oman tahdonilmauksen tulisi mennä esimerkiksi lähiomaisten esittämän eriävän mielipiteen edelle.¹³⁹

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:44 arvioinut edunvalvojan valinnassa tehtävään määrättävän henkilön sopivuutta, jossa erityistä merkitystä annettiin päämiehen mielipiteelle. Asiassa oli haettu edunvalvojaa valvomaan kahden alaikäisen lapsen etua lastensuojeluasiassa. Korkeimmalle oikeudelle suostumuksensa tehtävään oli antanut lasten vanhempien esittämä julkinen oikeusavustaja sekä perusturvalautakunnan esittämä sosiaaliohjaaja. Korkein oikeus arvioi, että kummallakin edunvalvojan tehtävään esitetyllä henkilöllä oli asian vaatima taito ja kokemus. Tällöin sopivuuden kannalta ratkaisevaa oli tehtävään valittavan henkilön kyky valvoa päämiestensä etua. Kun lapsista vanhempi,

---

sisällyttää päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoitaminen. Ratkaisussaan korkein oikeus totesi, ettei edellytyksiä edunvalvonnan laajentamiselle henkilöä koskeviin asioihin tullut arvioida ankarasti, kun uskotun miehen tehtävässä toimi päämiehen lähisukulainen eikä täysin ulkopuolinen henkilö.

¹³⁸ Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults.

¹³⁹ Mäki-Petäjä-Leinonen 2003, s. 287 ja 311.

tuolloin 15-vuotias, oli lausumassaan toivonut perusturvalautakunnan esittämää ja itselleen ennestään tuttua sosiaaliohjaajaa edunvalvojakseen, oli tätä pidettävä tehtävään sopivampana. Ratkaisussa nousee esiin myös se, että edunvalvojan valinnassa ensisijaista on päämiehen etu, eikä kyky yhteistoimintaan päämiehen läheisten kanssa, mutta huomioidaan, että kyky yhteistoimintaan läheisten kanssa voi olla omiaan myös edistämään päämiehen etua.

4.3.4. Edunvalvonnan kesto

HolhTL 15 §:n mukaan edunvalvojan tehtävä on voimassa toistaiseksi tai päätöksessä annetun määräajan. Tiettyyn tehtävään määrätyn edunvalvojan tehtävä on voimassa, kunnes tehtävä on suoritettu. Edunvalvonnan keston määrittäminen on myös osa lievimmän puuttumisen periaatteen toteuttamista. Edunvalvojaa määrätessä tulee arvioida henkilön tilanne myös sen kannalta, onko havaittavissa, että suojaamisen tarve on vain väliaikaista. Edunvalvontaa ei tule ulottaa ajallisestikaan pidemmäksi, kuin perustellusti on tarvetta.¹⁴⁰

Euroopan neuvoston suosituksessa toimintarajoitteisten aikuisten suojelua koskevista periaatteista on esitetty, että suhteellisuusperiaatteen mukaisesti tulisi käyttää ensisijaisesti tilapäisiä suojan keinoja. Suojaamisen tulisi kohdistua ennemmin määrättyjen tilanteiden ratkaisemiseen kuin laajasti kaikkien asioiden järjestämiseen, mikä puoltaa tilapäisiä ratkaisuja.¹⁴¹

Edunvalvonnan keston osalta merkittävässä roolissa on useimmiten henkilön terveydentila ja sen kehittymisen ennuste. Useimmat ikääntymiseen liittyvät muistia heikentävät sairauden ovat luonteeltaan eteneviä, jolloin edunvalvonnan tarvekin on lähtökohtaisesti pysyvää. Sen sijaan esimerkiksi erilaisissa paikallisissa aivovaurioissa ja mielenterveyden häiriöissä kuntoutuksella voi olla toimintakykyä palauttava vaikutus.¹⁴² Pitkälle tulevaisuuteen meneviä ennustuksia toimintakyvyn kehittymisestä ei ole mielekäästä tehdä, mutta näkisin, että on päämiehen itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittamisen mukaista ottaa arvioissa huomioon esimerkiksi hänen oma motivoituminen ja sitoutuminen

---

¹⁴⁰ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 31.

¹⁴¹ Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults.

¹⁴² Juva 2013, s. 1889–1891.

kuntoutukseensa, ja asiassa saadusta lääketieteellisestä selvityksestä riippuen antaa sille painoarvoa.

Luonnollisesti sekä määräaikainen että toistaiseksi voimassa oleva edunvalvonta on lakkautettavissa, kun päämies ei enää ole edunvalvonnan tarpeessa (HolhTL 17.3-4 §). Tällöin kuitenkin asia tulee erikseen käsiteltäväksi ja selvitettäväksi, ja tuosta käsittelystä aiheutuu yleensä päämiehellekin asian käsittelystä perittävä päätösmaksu. Määräajaksi määrätyn edunvalvojan tehtävä päättyy määräajan kuluttua ilman erillistä käsittelyä, mitä voidaan pitää päämiehen etuna, jos edunvalvonnan tarvekin on vain väliaikaista.

5. Erityiskysymyksiä

5.1. Väliaikainen määräys

Edunvalvojan määräämiseen johtavan asian käsittely käynnistyy yleensä siinä vaiheessa, kun edunvalvontaan esitetyn taloudellisten tai muiden asioiden hoitamisessa on jo havaittu hankaluuksia; onhan edunvalvojan määräämisen edellytyksenäkin, että henkilöllä on hoitamista vaativia asioita, joita ei saada hoidetuksi edunvalvontaa lievemmin keinoin. Toisinaan edunvalvonnan tarpeessa olevan asioiden hoitamiseksi ja hänen etujensa suojaamiseksi tarvitaan nopeaakin ratkaisua. Tällaisissa tilanteissa käräjäoikeuden tulee harkita väliaikaisen määräyksen antamista (HolhTL 79 §). Edellytyksenä väliaikaisen määräyksen antamiselle on, ettei asiaa voida viivyttää. Tällöin väliaikainen määräys voidaan antaa kuulematta edunvalvontaan esitettyä tai muita asiaan osallisia. Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin antaa asiassa lopullisen päätöksen, tai peruuttaa tai muuttaa antamansa väliaikaisen määräyksen.

Holhoustoimilaissa ei ole tarkemmin määrätty, missä vaiheessa asian käsittelyä väliaikainen määräys voidaan antaa tai minkä sisältöisenä väliaikainen määräys on annettava. Holhoustoimilain 79 § ilmaisee kuitenkin, että väliaikainen määräys on annettava nimenomaan turvaamistarkoituksessa, mikä edellyttää, että se voidaan antaa missä tahansa vaiheessa asian käsittelyä, tarvittaessa jo heti asian tultua tuomioistuimessa vireille. Väliaikaista määräystä antaessaan tuomioistuimen tulee käyttää lievintä riittävää toimenpidettä, eikä se määräyksen sisältöä harkitessaan ole sidottu asiaan osallisten vaatimuksiin.¹⁴³ Tuomioistuin ei kuitenkaan voi väliaikaisella määräyksellä määrätä haettua ankarampaa tai kokonaan uutta rajoitusta.¹⁴⁴

Kuuliala on nostanut esiin yhdeksi mahdolliseksi väliaikaismääräyksen käyttökohteeksi asian käsittelyä pakoilevan päämiehen, jota ei tavoiteta tai joka ei suostu ottamaan vastaan hakemuksen tiedoksiantoa. Tällainen toiminta saattaa pitkittää asian käsittelyn kestoja. Kuuliala esittääkin, että tuomioistuin voisi tällöin prosessiekonomisesta näkökulmasta harkita ratkaisua, jossa päämiehen välitön edunvalvonnan tarve suojataan väliaikaisella

---

¹⁴³ HE 146/1998 vp, s. 67.

¹⁴⁴ Kuuliala 2015, s. 184.

määräyksellä, ja tiedoksianto ja päämiehen mielipiteen selvittämistä varten päämiehelle määrätään prosessiedunvalvoja.¹⁴⁵

Väliaikaisen määräyksen antamista koskevassa harkinnassa tulee kuitenkin muistaa, että se on tarkoitettu käytettäväksi vain niissä tilanteissa, joissa päämiehen välitön turvaaminen sitä edellyttää. Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan EOAK/1726/2020 huomauttanut, ettei väliaikaista määräystä tule käyttää automaattisena ratkaisuna esimerkiksi viranomaisen toiminnasta johtuvaan asian viivästymiseen. Lähtökohtana tulee pitää asian viivytyksetöntä käsittelyä ja asian käsittelyä ja ratkaisua asiaan osallisten menettelylliset oikeudet turvaavalla tavalla.¹⁴⁶

Väliaikaisen määräyksen antaminen edunvalvontaan esitettyä kuulematta merkitsee selkeää poikkeusta hänen oikeusturvakseen säädetystä kuulemisesta. Jos tiedossa on, että edunvalvontaan esitetty vastustaa edunvalvontaa, voidaan hänen otaksua vastustavan myös väliaikaisen määräyksen antamista. Väliaikaisen määräyksen antaminen tulisi siis olla poikkeuksellinen toimenpide, jota käytetään, kun oikeudenkäyntiaineiston perusteella on ilmeistä, että päämiehen suojaaminen edellyttää viivytyksetöntä ratkaisua.

5.2. Prosessiedunvalvojan määrääminen

Edunvalvonta-asian oikeudenkäyntiä varten hakemuksen kohteena olevalle henkilölle voidaan määrätä tuomioistuimen aloitteesta oikeudenkäyntiavustaja tai edunvalvoja (ns. prosessiedunvalvoja), mikäli se on hänen oikeusturvansa kannalta tarpeellista (HolhTL 82.1 §). Kuulemistilaisuutta koskeva tiedoksianto voidaan antaa edunvalvontaan esitetyn sijaan hänen prosessiedunvalvojalleen, mikäli henkilö itse ei tilastaan johtuen pysty tiedoksianto ottamaan vastaan (HolhTL 73.5 §). Hallituksen esityksen mukaisesti avustajan tai

¹⁴⁵ Kuuliala 2015, s. 183–184.

¹⁴⁶ Edunvalvonta-asioiden käsittelyajat ovat olleet useaan otteeseen eduskunnan oikeusasiamiehen tarkasteltavana. Kyseisessä asiassa EOAK/1726/2020 edunvalvojan määräämistä koskevan asian käsittelyaika oli muodostunut holhousviranomaisessa ja tuomioistuimessa yhteensä seitsemäksi kuukaudeksi, josta asian käsittely oli kestänyt holhousviranomaisessa kolme kuukautta ja tuomioistuimessa neljä kuukautta. Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan asiassa ei ollut kummankaan viranomaisen osalta yksittäin tarkastellen havaittavissa moitittavaa, mutta hän piti kokonaiskäsittelyaikaa ongelmallisena. Ratkaisussa nostetaan esiin, että edunvalvonta-asioissa tulee pyrkiä ripeään käsittelyaikaan huomioiden kuitenkin asioiden riittävä selvittäminen, ottaen huomioon, että edunvalvojan määräämisellä on keskeinen merkitys henkilön oikeusasemalle ja perusturvallisuuden toteutumiselle.

prosessiedunvalvojan määrääminen on erityisen perusteltua silloin, kun henkilö vastustaa edunvalvontaa, muttei kykene tuomaan vastustamisensa perusteita. Myös asian riittävä selvittäminen epäselvissä tilanteissa voi edellyttää avustajan tai edunvalvojan määräämistä. Se, määrätäänkö asianomaiselle oikeudenkäyntiavustaja vai edunvalvoja oikeudenkäyntiin, määräytyy hänen toimintakykynsä perusteella. Avustajan määrääminen on riittävää, mikäli asianomainen pystyy valvomaan avustajansa toimenpiteitä ja antamaan tälle toimintaohjeita. Muussa tapauksessa tulee määrätä edunvalvoja.¹⁴⁷

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:38 korostanut prosessiedunvalvojan määräämisen tarpeellisuuden arvioinnissa edunvalvontaan esitetyn oikeusturvan tarvetta. Ratkaisussaan korkein oikeus totesi, että edunvalvontaan esitetyn terveydentilasta johtuen edes prosessiedunvalvoja ei voisi tämän mielipidettä selvittää, ja koska edunvalvonnan tarpeesta ei jäänyt asiassa kertyneen selvityksen perusteella epäilystä, se ei pitänyt prosessiedunvalvojan määräämistä tarpeellisena. Eri mieltä olleet oikeuden jäsenet puolestaan katsoivat, ettei prosessiedunvalvojan tarpeettomuus ollut aivan selvää. Asiassa saatu selvitys edunvalvonnan tarpeesta perustui lähinnä edunvalvontaan esitetyn lasten antamiin selvityksiin, jolloin lasten ja edunvalvontaan esitetyn välistä eturistiriitaa ei voitu täysin sulkea pois. Toisaalta lasten välillä vallitsi erimielisyyttä edunvalvojan henkilöstä, jolloin perusteltua on selvittää päämiehen omaa tahtoa ja etua asiassa. Prosessiedunvalvojalla olisi edellytyksiä päämiehen aikaisempaan elämään perehtymällä selvittää tämän näkemystä ja oletettuja toiveita asiassa sekä hankkia asiassa muutakin merkityksellisiä tietoa esimerkiksi edunvalvojan henkilön valintaa varten. Tärkeää olisi, että ulkopuolinen taho pyrkii itsenäisesti, päämiehen läheisten eduista riippumatta, selvittämään ja tarkastelemaan asiaa pelkästään päämiehen itsensä kannalta. Toisaalta prosessiedunvalvojan määrääminen voisi olla tarpeetonta, jos prosessissa on pystytty tämä selvitys tekemään esimerkiksi holhousviranomaisen toimesta.

Korkeimman oikeuden eri mieltä olleiden jäsenten näkemykseen on helppo yhtyä. Ottaen huomioon edunvalvonta-asian merkitys yksilölle, sekä esimerkiksi itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen periaate holhoustoimessa, on perusteltua antaa etusijaa päämiehen edun ja tahdon selvittämiseksi osittainkin epäselvissä asioissa suhteessa kuulemisesta kokonaan luopumiseen.

---

¹⁴⁷ HE 146/1998 vp, s. 68.

Vaikka edunvalvontaan esitetty ei pystyisi tilansa vuoksi ottamaan vastaan käräjäoikeuden tiedoksiantoa kuulemistilaisuuden varaamisesta, on hänen kielteinen suhtautumisensa edunvalvontaan tai johonkin asian osakysymykseen voinut tulla asian aiemmassa selvittämisessä ilmi. Hänen vastustamisensa on voinut nousta esiin esimerkiksi lääkärintutkimuksessa ja ilmetä lääkärinlausunnosta, hän on voinut lausua asiaa selvittäneelle holhousviranomaiselle, tai hänen läheisensä ovat voineet tuoda hänen aikaisemmin ilmaisemansa tahdon esiin. Nähdäkseni kaikissa näissä tilanteissa tuomioistuimen on omasta aloitteestaan harkittava, voidaanko prosessiedunvalvojan määräämisellä edistää edunvalvontaan esitetyn mielipiteen ja asian selvittämistä.

Oikeudenkäyntiavustaja tai prosessiedunvalvoja voidaan määrätä missä tahansa vaiheessa oikeudenkäyntiä. Erityisesti prosessiedunvalvojan tulee pyrkiä selvittämään päämiehensä etua ja tahtoa mahdollisesti muillakin tavoin kuin vain päämiestänsä kuulemalla, minkä vuoksi hänelle tulee varata riittävästi aikaa ennen asian ratkaisemista tai istuntokäsittelyä.

Holhustoimilaki ei edellytä edunvalvontaan esitetyn kuulemista oikeudenkäyntiavustajan tai prosessiedunvalvojan määräämisestä. Kuulialan mukaan kuuleminen on kuitenkin kontradiktorisen periaatteen mukaisesti perusteltua, jotta edunvalvontaan esitetyllä on mahdollisuus antaa ja saada informaatiota asiasta sekä asian käsittelyn kulusta. Vain kiireellisissä tapauksissa voitaisiin antaa HolhTL 79 §:n mukainen väliaikainen määräys prosessiedunvalvojan määräämisestä asianosaista kuulematta. Kuulemisesta voitaisiin luopua siinäkin tilanteessa, kun kuulemista koskevaa tiedoksiantoa ei ole saatu toimitettua myöskään pääasiassa edunvalvontaan esitetyn tilasta johtuen.¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ Tornberg ja Kuuliala 2015, s. 232–233.

6. Johtopäätökset

Itsemääräämisoikeus on keskeinen jokaiselle yksilölle kuuluva perusoikeus, jota ei tule kevein perustein rajoittaa. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on osa ihmisarvon kunnioittamista, ja sellaisena holhoustoimea ohjaava pääperiaate. Itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen vastinparina on suojaamisen periaate. Holhoustoimen tarkoituksena on turvata niiden henkilöiden taloudellisten ja muiden asioiden asianmukainen hoitaminen, jotka itse eivät sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene itse asioistaan huolehtimaan. Suojaamisen periaatteella turvataan yksilön oikeusasemaa hänen itsensä tai muiden tekemiä oikeudenloukkauksia vastaan.

Toisinaan edunvalvonnan tarvetta arvioitaessa henkilön oma näkemys edunvalvonnan tarpeestaan on ristiriidassa objektiivisesti arvioiden hänen suojaamisen tarpeensa kanssa. Arvioitavaksi tulevat holhoustoimilain 8 §:ssä ilmaistut edellytykset edunvalvojan määrittämiselle ja erityisesti kyseisessä lainkohdassa ilmaistulla tavalla hänen vastustamisensa merkitys ottaen huomioon hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve. Holhoustoimen periaatteet ja periaatteiden välinen punninta ohjaavat tuota harkintaa. Ihmisarvon kunnioittaminen on holhoustoimen pääperiaate. Lisäksi ratkaisutoimintaa ohjaavat itsemääräämisoikeuden periaate, suojaamisen periaate, välttämättömyysperiaate ja suhteellisuusperiaate. Harkinta tulee tehdä aina tarkastelun kohteena olevan yksilön etua turvaten.

Holhoustoimen juuret ovat pitkällä historiassa, mutta holhoustoimen tavoitteissa ja periaatteissa on tapahtunut merkittäviä muutoksia nykytilaan tultaessa. Nykyaikaisen holhoustoimen keskiössä on päämiehen etu sekä hänen ihmisarvonsa ja itsemääräämisoikeutensa kunnioittaminen. Edunvalvonta on tarkoitettu nimenomaan päämiehen etua edistäväksi järjestelmäksi, ei esimerkiksi omaisuuden säilyttämiseksi suvussa. Edunvalvojan määrittämisen edellytyksissä lähdetään tänä päivänä edunvalvonnan viimesijaisuudesta. Rajoittavien toimenpiteiden tekemisestä diagnostisten syiden perusteella on luovuttu, ja edunvalvontaan ryhdytään viimesijaisena keinona vain, jos se on henkilön asioiden asianmukaiseksi hoitamiseksi tarpeen.

Edunvalvojan määrittäminen vaikuttaa merkittäväällä tavalla päämiehen oikeusturvaan ja itsemääräämisoikeuden käyttämisen mahdollisuuksiin, vaikka hänen toimintakelpoisuuttaan ei rajoitettaisi. Sen vuoksi asiassa korostuu viranomaisen velvollisuus asian huolelliseen

selvittämiseen niin holhousviranomaisessa kuin tuomioistuimessakin. Osana asian selvittämistä tulee asianosaiselle varata mahdollisuus tulla kuulluksi asiassa. Kuulemisella turvataan asianosaisen oikeusturvaa ja varataan hänelle tilaisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ilmaisemalla mielipiteensä ja antamalla selvitystä asian kannalta merkityksellisistä seikoista.

Asianosainen voi vastustaa edunvalvontaa kokonaisuudessaan katsoen, ettei jokin HolhTL 8 §:n mukaisista edunvalvonnan edellytyksistä täyty. Vaihtoehtoisesti hänen vastustamisensa voi kohdistua vain johonkin tiettyyn kysymykseen, yleisimmin kysymykseen siitä, kuinka laajaan tehtävään edunvalvojaa tarvitaan tai kuka edunvalvojaksi tulisi määrätä. Asianosaisen kuuleminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa asian käsittelyä edistää sitä, että asian selvittäminen voidaan kohdistaa niihin seikkoihin, jotka asianosaisen vastustamisesta johtuen ovat riitaisia tai epäselviä.

Koska edunvalvonnan tarpeen arviointi useimmiten kohdistuu henkilöihin, joiden toiminta- ja ymmärryskyky ovat eri syistä alentuneet, voi kirjallisen informaation vastaanottaminen ja kirjallisen perustellun lausuman antaminen olla haastavaa. Tuomioistuimessa suullinen käsittely on pääsääntö, kun asia on muuttunut vastustamisesta johtuen riitaiseksi. Jo tätä ennen asianosaista voitaisiin kuulla henkilökohtaisesti holhousviranomaisessa, jossa asian käsittely yleensä käynnistyy ennen tuomioistuinkäsittelyä. Holhousviranomaisella on mahdollisuus matalalla kynnyksellä ja kevyemmällä menettelyllä mahdollistaa henkilökohtainen kuuleminen. Tällöin asianosainen pystyy esittämään kysymyksiä ja saamaan tietoa juuri häntä askarruttavista kysymyksistä voidakseen paremmin ymmärtää, millainen merkitys edunvalvonnalla hänelle on, ja millaisia vaihtoehtoja edunvalvonnan järjestämiseksi – tai asioiden hoitamiseksi asianmukaisesti edunvalvontaa lievemmin keinoin – on. Henkilökohtainen kuuleminen palvelee myös asian selvittämistä, sillä tällöin holhousviranomaisen edustaja pystyy havainnoimaan asianosaista sekä saamaan tietoa hänen tilanteestaan ja siitä, millä perustein hän vastustaa edunvalvontaa.

Edunvalvojan määrääminen edellyttää niin sanotun edunvalvontakynnyksen ylittymistä. Kun henkilö vastustaa edunvalvontaa, voidaan edunvalvoja määrätä vain, mikäli hänen vastustamiselleen ei ole riittävää aihetta ottaen huomioon hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve. Vastustamisen johdosta edunvalvonnan edellytyksiä tulee arvioida ankarammin, kuin tilanteissa, joissa henkilö on itse toivonut edunvalvontaa, tai ei ole tilastaan johtuen lainkaan pystynyt asiassa lausumaan. Edunvalvontakynnyksen ylittymistä arvioitaessa tulisi

huomioida erityisesti se, mikä merkitys edunvalvontapäätöksellä on henkilön perusoikeuksille, erityisesti itsemääräämisoikeudelle, mutta myös esimerkiksi omaisuuden suojalle, henkilökohtaiselle turvallisuudelle ja oikeudelle sosiaaliturvaan.

Holhoustoimea ohjaavien periaatteiden mukaisesti etusijaa tulee aina antaa yksilön itsemääräämisoikeutta mahdollisimman paljon kunnioittavalle ratkaisulle. Suojaamisen periaatteen mukaisesti itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa vain, kun suojan tarve on *ilmeistä*. Suojaamisen periaatteen mukaisesti henkilön tulee saada suojaa itsensä tai toisten tekemiltä oikeudenloukkauksilta. Kun havaitaan, että henkilön kyvyttömyyttä valvoa etujaan käytetään hyväksi muiden toimesta, on perusteltua ryhtyä toimiin hänen suojaamiseksi. Sen sijaan, kun puututaan henkilön omaan toimintaan – olipa se sitten aktiivista tai passiivista – puututaan hänen itsemääräämisoikeutensa käyttämiseen.

Itsemääräämisoikeuden merkityksen voidaan ajatella vähenevän, kun henkilön ymmärrys- ja toimintakyky laskee sairaudesta tai muusta vastaavasta syystä niin merkittävästi, ettei hän enää kykene itsemääräämisoikeuden käyttämiseen. Tehdäkseen kompetentteja oikeustoimia henkilön tulee ymmärtää toimien merkitys itselleen. Mikäli henkilöltä puuttuu oikeustoimikelpoisuus *de facto*, korostuu suojaamisen periaate. Toisaalta myös sairaille voidaan sallia jossain määrin irrationaalinen toiminta, mikäli se ei vaaranna hänen tärkeitä etujaan. Edunvalvojan määrääminen edunvalvontaan esitetyn vastustamisesta huolimatta edellyttää, että hänen tärkeiden etujensa voidaan osoittaa konkreettisesti vaarantuvan ilman edunvalvontaa.

Lievimmän puuttumisen periaatteen mukaisesti räätälöidyllä yksilöllisellä päätöksellä mahdollistetaan päämiehen itsemääräämisoikeuden säilyminen niin laajana kuin hänen suojaamisen tarpeensa mahdollistaa. Yleisimmin edunvalvoja määrätään joko hoitamaan yleisesti kaikkia päämiehensä taloudellisia asioita tai vain joku yksittäinen oikeustoimi. Nähdäkseni tässä olisi päämiehen itsemääräämisoikeutta kunnioittaen mahdollisuus tehdä tarkempaakin räätälöintiä. Annettaessa yleisen kelpoisuuden antava edunvalvojan määräys voitaisiin esimerkiksi rajata tehtävän ulkopuolelle tietty omaisuus – esimerkiksi kiinteistö, jota päämies pitää itselleen erityisen tärkeänä – mikäli päämiehen etu ei vaadi tuon omaisuuserän hoitamista edunvalvojan toimesta. Päätöksen yksilöinnissä tulee kiinnittää huomio jokaiseen osakysymykseen, eli edunvalvojan tehtävään, edunvalvojan henkilöön ja edunvalvonnan keston. Jokaisessa näistä osa-alueista tulee antaa päämiehen ilmaisemalle tahdolle merkitystä niin pitkälti, kuin se hänen etunsa suojaamiseksi on mahdollista.